

Soumrak Samurajů

ROMAN
KODET

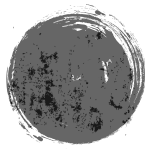
VÁLKA, VELMOCI, REVOLUCE
A VZNIK MODERNÍHO JAPONSKA (1850–1880)

Soumraak
Samrajit

VÁLKA, VELMOCI, REVOLUCE
A VZNIK MODERNÍHO JAPONSKA (1850–1880)

Soumrak Samurajů

R
O
M
A
N
K
O
D
E
T

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

Recenzovali:

Dr. Hosada Takaši, Ph.D.

Ing. Ivo Plšek, M.A., M.P.P., Ph.D.

Výzkum této knihy byl sponzorován nadací Japan Foundation

The research of this book was funded by the Japan Foundation

© Roman Kodet, 2024

Drawings and illustrations © Žaneta Kortusová, 2024

Photos © archiv autora, Wikimedia Commons, 2024

Cover art © Lukáš Tuma, 2024

Czech edition © Nakladatelství Epoque, Praha 2024

ISBN 978-80-278-0189-3 (print)

ISBN 978-80-278-1430-5 (ePub)

ISBN 978-80-278-1431-2 (mobi)

ISBN 978-80-278-1432-9 (pdf)

Obsah

Seznam příloh	7
Úvod	17
Východiska	19
Poznámka k přepisům japonských jmen a termínů a dataci	22
Poděkování	23
Prolog – Příběh lodi Phaeton	27
Kapitola 1 – Pax Tokugawa	35
Vláda Tokugawů	36
„Skvělá izolace“	47
Proměna japonské společnosti	57
Rangaku: japonské okno do Evropy	65
Kapitola 2 – Barbaři u japonských břehů	75
Rusové a Hokkaidó	76
Ikokusen učiharairei	90
Krise a reformy Tenpó	98
Soumrak sakoku	108
Kapitola 3 – Otevření Japonska	119
Perryho mise	120
Vzestup a pád reformistů	149
Townsend Harris	160
Nerovné smlouvy	169
Kapitola 4 – Sonnó džói	183
Čistka Ansei	184
Japonská zlatá horečka	192
Počátek teroru	197
Smrt barbarům	206
Kapitola 5 – Vzestup a pád extremistů	217
Zájmy velmocí	219
Knížectví tozama a politika džói	230
Richardsonova aféra	246
Anglo-sacumská válka	266
Vzestup Čošú a politika sonnó džói	279
Kolaps politiky sonnó džói	297

Kapitola 6 – Formování koalic	329
Krise šógunátu	330
Občanská válka v Čóšú	342
Tajná aliance	349
Porážka druhé expedice	364
Nový Iejasu	387
Souboj velmocí	397
Kapitola 7 – Restaurace Meidži	415
Smrt císaře	417
Hjógo	426
Restaurace císařské moci	440
Převrat	454
Kapitola 8 – Pád šógunátu	467
Toba a Fušimi	468
Občanská válka	480
Pád Eda	495
Severní aliance	511
Smrt bílých tygrů	523
Republika Ezo	534
Kapitola 9 – Vstříc Západu?	555
Konsolidace císařské vlády	557
Fukoku kjóhei	578
Konec samurajů	607
Poslední samuraj	625
Na cestě k vyrovnání	647
Závěr	671
Poznámky	687
Slovníček vybraných pojmů	740
Přehled členění období japonských dějin	742
Chronologie nejvýznamnějších událostí	743
Prameny a literatura	754
Nevydané prameny	754
Vydané prameny	755
Tisk	756
Literatura	757
Internetové zdroje	774
Summary	777
Rejstřík	781

Seznam příloh

Mapy

Provincie Japonska.....	8–9
Domény tokugawského Japonska	10–11
Klíčové domény éry bakumacu.....	12–13
Plán Eda v šedesátých letech 19. století.....	14
Plán Kjóta v sedmdesátých letech 19. století.....	15
Mapa Eda z roku 1849	60–61
Kurilské ostrovy	81
Dělostřelecké baterie v Šinagawě	111
Perryho expedice 1852–1853	126–127
Jokohama a okolí	176
Ostřelování Kagošimy.....	272
Šimonoseki.....	319
Doména Čósú	346–347
Bojiště u Toby a Fušimi	476
Válka Bošin 1868–1869	500
Aizu–Wakamacu.....	526
Bitva v zátocě Mijako.....	545
Obléhání Hakodate	550
Prefektury Japonska 1888.....	567
Iwakurova mise 1871–1873	587
Iwakurova mise v Evropě.....	591
Sacumské povstání 1877.....	635

Tabulky

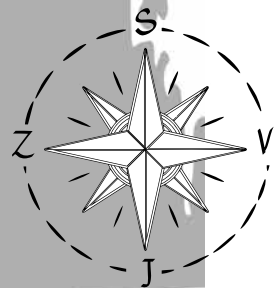
Domény tokugawského Japonska, 1860	41
Populace Japonska v období Edo	62
Japonská zahraniční obchodní bilance v tisících jenů, 1860–1867	443
Početní stav aktivního personálu japonské císařské armády, 1871–1880.....	577
Příjmy a výdaje japonské vlády v milionech jenů, 1870–1874.....	614

Rodokmeny

Císařská rodina	746
Rod Tokugawa	747
Klan Šimazu.....	748–749
Potomci císaře Meidži.....	750–751
Rod Tokugawa (krácený).....	752–753

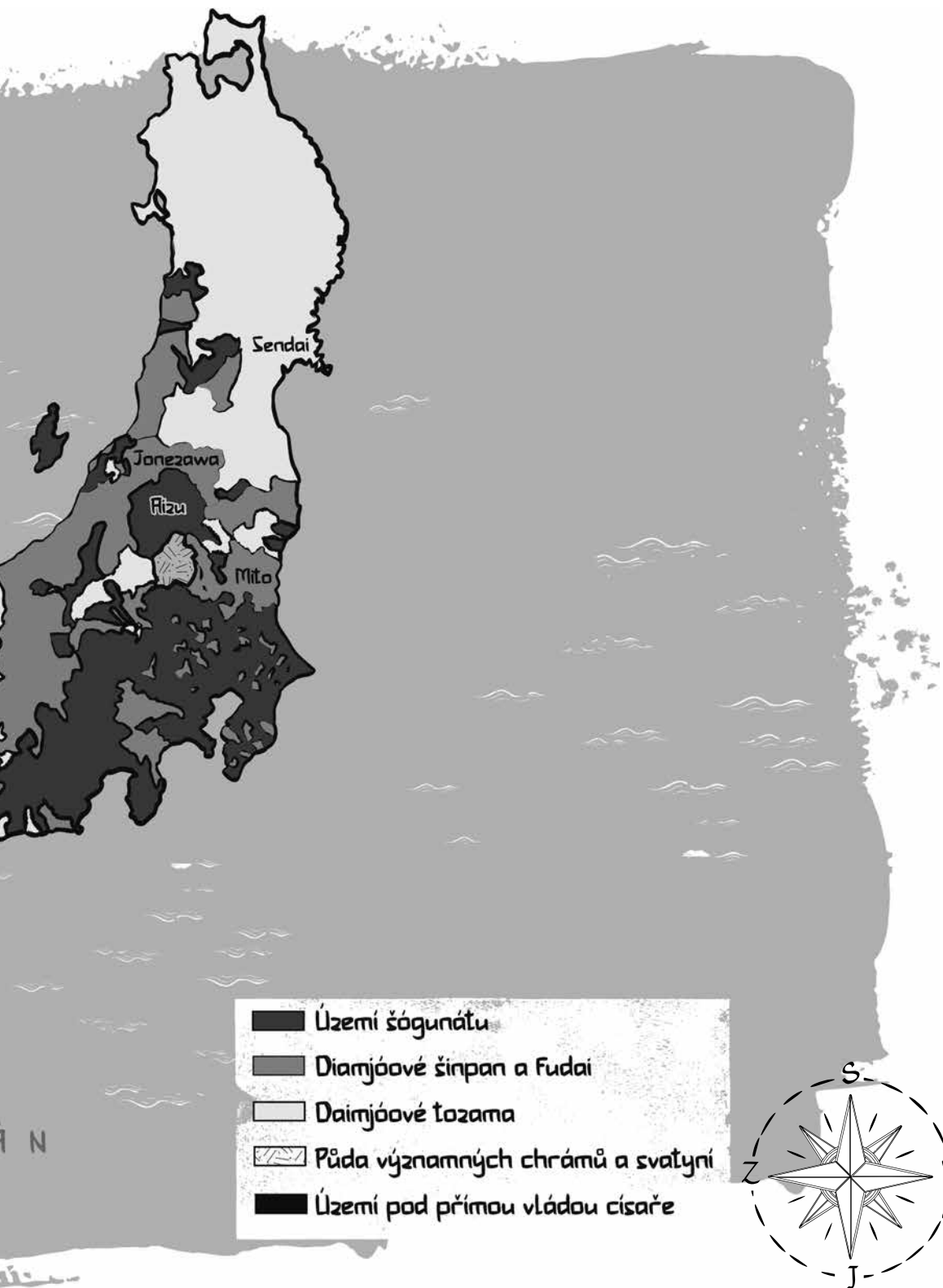

T I C H Ý O C E Á N

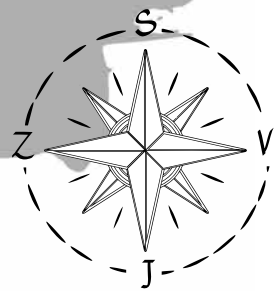

Domény tokugawského Japonska

- Území šógunátu
- Daimjové šinpan a Fudai
- Daimjové tozama
- ▨ Půda významných chrámů a svatyní
- Území pod přímou vládou císaře

Klíčové domény éry bakumacu

Procísařské domény

Prošogunátní domény

Niigata

Fizu

Kanazawa

Mito

IZEN

Fukui

EDO

Kijoto

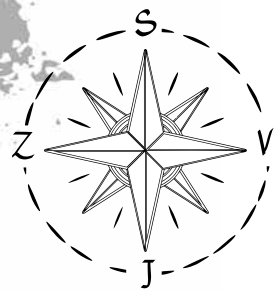
Nagoja

Osaka

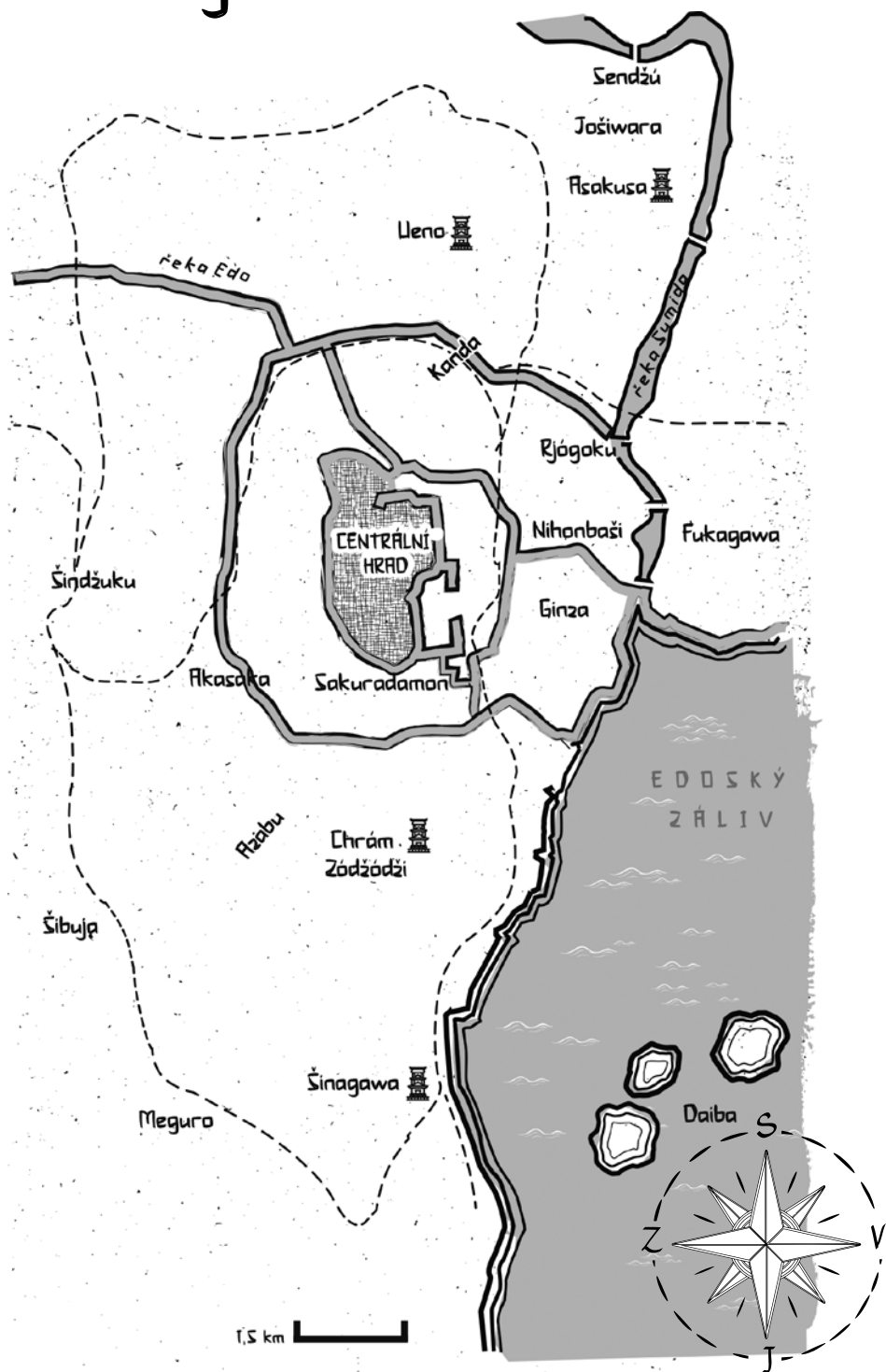
Ise

TICHÝ OCEÁN

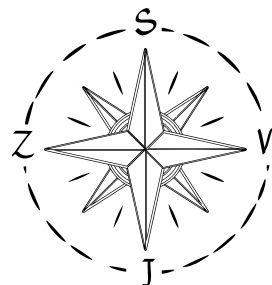
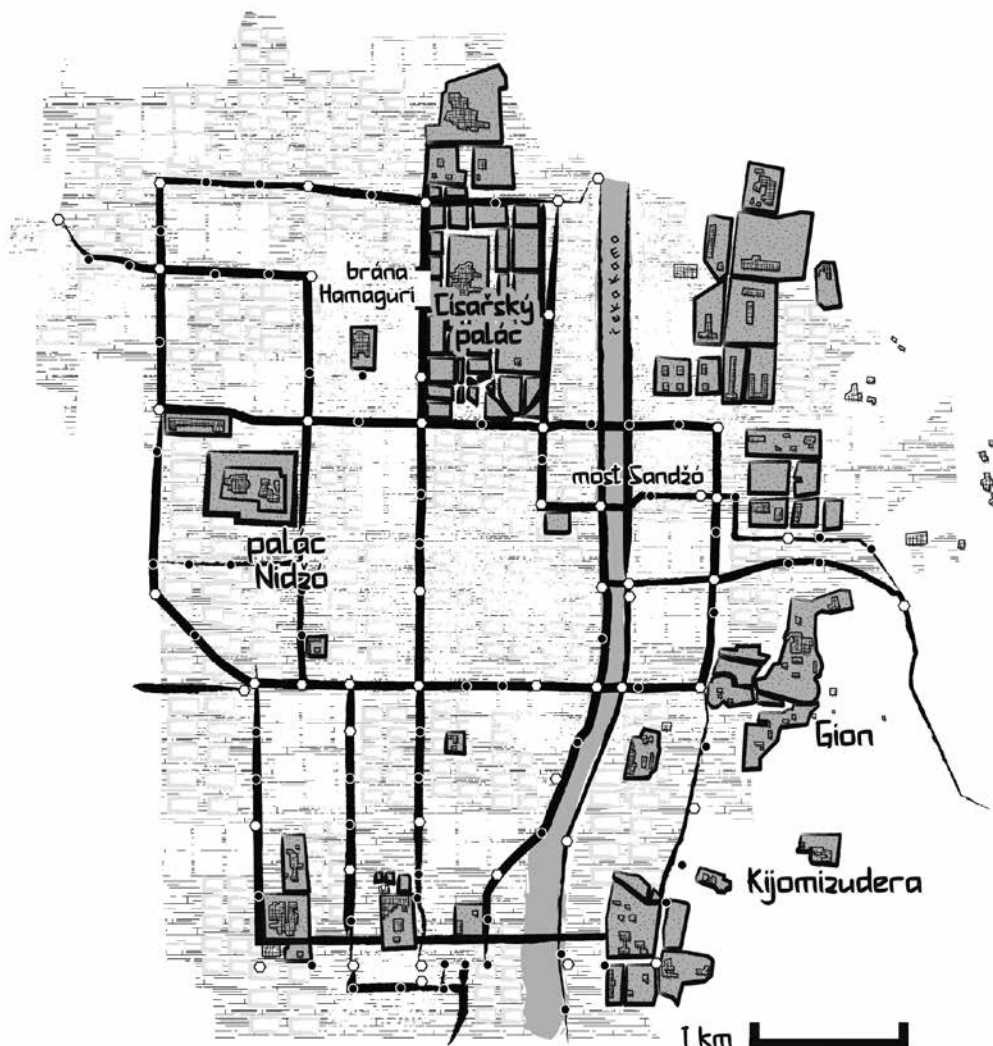
50 100 150 200

Plán Eda v šedesátých letech 19. století

Plán Kjóta v sedmdesátých letech 19. století

Úvod

Samurajové jsou natolik významnou součástí japonských dějin, že ztělesňují jeden z hlavních symbolů Země vycházejícího slunce. Příběhy o příslušnících vojenské vrstvy se staly námětem mnoha literárních a filmových děl a inspirovaly celou řadu dalších kulturních fenoménů. Značné popularitě se těší nejen v Japonsku, ale i po celém světě. Především Období válčících států (1467–1603)¹ se stalo jednou z nejslavnějších epoch japonských dějin. Následující éra Edo (1603–1867) byla nicméně svědkem postupného úpadku samurajů. Z někdejších vojáků a válečníků se v době tokugawského míru postupně stali úředníci, správci, učitelé, vzdělanci či ochránci veřejného pořádku. Další byli demobilizováni, a byť nadále pobírali své důchody a těšili se privilegovanému postavení, jen málo připomínali své předchůdce z dob bouřlivých občanských válek. Potíže vojenské vrstvy proto byly jedním z hlavních problémů tokugawského šógunátu. Postupná ekonomická stagnace, malá sociální mobilita a existence společnosti založené na rodovém statusu vytvářely podmínky pro postupné oslabování politického a společenského systému vytvořeného prvními tokugawskými šóguny. Jeho pozice spočívala ve schopnosti zajistit vnitřní stabilitu země, kontrolovat jednotlivé feudální pány (*daimjóy*), vojenské převaze a prerogativu řídit zahraniční politiku. Po více než dvě staletí dokázal vojenský režim v Edo zachovávat vnitřní mír a vyvarovat se otřesům, jež by zpochybnily jeho dominanci. Mezitím se však okolní svět zásadním způsobem změnil. Průmyslová revoluce Západu vytvořila předpoklady pro jeho vojenskou a ekonomickou převahu nad ostatními civilizačními okruhy. Ani kdysi mocné říše Mughalů, Osmanů a Čchingů nebyly schopné rostoucí síle evropských velmocí vzdorovat. Rozvoj námořní dopravy pak usnadnil a zintenzivnil pronikání Evropanů a Američanů i do těch nejodlehlejších oblastí. Japonsko nalézající se na periferii Asie se již nemohlo spoléhat na svou ostrovní polohu a značné vzdálenosti dělící jej od „jižních barbarů“, jimž byl od poloviny 17. století (s výjimkou malé nizozemské enklávy na ostrově Dedžima v Nagasaki) zneemožněn přístup do ostrovního císařství.

Od konce 18. století si byl šógunát vědom narůstající zahraniční hrozby. Jeho politika izolace (*sakoku*) však byla jedním z ústředních politických prvků celého vojenského režimu, jenž se obával neodhadnutelných následků, jež by její změna přinesla. V polovině 19. století však již byla tato situace vzhledem k zintenzivnění pronikání velmocí na Dálný východ po první opiové válce neudržitelná.

Vyvrcholením několika pokusů o navázání přímých vztahů s Japonskem byla slavná Perryho mise, jíž se roku 1854 podařilo otevřít Zemi vycházejícího slunce světu. Tato událost však nebyla významná jen z hlediska mezinárodních vztahů, ale též prizmatem domácího vývoje japonských ostrovů. Očividná neschopnost vojenského režimu bránit zemi před vnějším ohrožením a ekonomické důsledky napojení uzavřené japonské ekonomiky na mezinárodní trh umocnily vnitřní problémy, jež se po dlouhá desetiletí postupně akumulovaly. Výsledkem byl proces nazývaný *bakumacu* (doslovně „konec bakufu/šógunátu“) ohraničený lety 1853–1867. Tato éra byla poznamenána oslabováním šógunátní vlády, vzestupem kdysi upozaděných knížectví, zrodem xenofobního hnutí *sonnó džóí* požadujícího vyhnání cizinců a obnovení přímé vlády japonského císaře, konflikty s velmocemi, ekonomickými problémy či rolnickými povstáními. Jednalo se o jedno z nejbouřlivějších období japonských dějin a v domácí historiografii o jedno z nejpopulárnějších. Právě z vnitřního konfliktu provázejícího zhroucení šógunátu se zrodilo zcela nové Japonsko. Vůdčí osobnosti podílející se na událostech vedoucích k restauraci Meidži, jako byli Saigó Takamori, Kido Takajoši, Sakamoto Rjóma, Takasugu Šinsaku, Ókubo Tošimiči či Jošida Šóin, jsou dodnes oslavovanými hrdiny japonských dějin. V zahraničním prostředí jsou však již známi mnohem méně.

Tato skutečnost ale není způsobena malým zájmem o japonské dějiny tohoto období. Minimálně ve vědecké komunitě je konec období Edo a zrod moderního Japonska předmětem dlouhodobého badatelského úsilí. V dílech věnovaných širší veřejnosti je však konci éry samurajů věnován mnohem menší prostor než dobám jejich největší slávy. Právě z tohoto důvodu se *bakumacu* a restaurace Meidži těší mnohem větší popularitě v Japonsku než v zahraničí. Současně je nicméně nutné konstatovat, že na vědecké úrovni je tento proces významným tématem. Japonsko totiž bylo první nezápadní zemí, která nastoupila cestu hlubokých westernizačních reforem a dokázala se vyhnout neblahému osudu mnoha zemí Asie a Afriky, jež se staly obětí dravého pronikání evropských velmocí. Cesta Japonska k modernitě a vyrovnání se se Západem však byla velmi specifická, což vedlo k různým interpretacím tohoto období a o to většímu zájmu vědecké komunity.

Pád šógunátu a vznik císařské vlády a její první reformní kroky představovaly nesmírně komplikovaný proces. Během tří desetiletí (padesátých až sedmdesátých let 19. století) se Japonsko v mnoha ohledech zcela proměnilo. Decentralizovaný způsob vlády reprezentovaný systémem *bakuhan*, v němž dominoval šógunát, ale jednotlivá knížectví měla značnou autonomii, byl nahrazen centralizovaným státem s klíčovou rolí vlády v Tokiu. Paralelně s politickou změnou, byť odlišným tempem se pak měnila společenská tvář Japonska. Ačkoli bylo císařské lojalistické hnutí tvořeno převážně muži ze samurajského prostředí, mnozí z nich záhy

pochopili, že je to právě existence nákladné a neproduktivní vojenské vrstvy, která pozbyla svého někdejšího významu, jež brání reformám. Vůdci císařské vlády, byť sami samurajové, dospěli k závěru, že sociální skupina, z níž pocházeli, je již reliktem minulosti. Pokud chtělo Japonsko na mezinárodní scéně obstát a zavést reformy, které by zemi přiblížily modernímu „civilizovanému“ světu, museli samurajové jako společenská vrstva zaniknout. Společně s rozpadem starého politického pořádku tak zmizel i jeden z nejvýznamnějších fenoménů japonských dějin – samurajové. Jejich konec byl symbolem transformace Japonska na jeho cestě k modernitě. Je to právě kombinace vnitřního vývoje, mezinárodního přesahu a proměna japonské kultury a společnosti, jež činí toto období výjimečným. Nové historické poznatky pak umožňují nahlížet na restauraci Meidži z nových perspektiv a přinášet odlišné interpretace zpochybňující zjednodušený pohled na pád šógunátu a následný reformní proces.

Právě s tímto zřetelem vznikla i tato kniha. Její rozsah sice může na první pohled mnohého čtenáře odradit, éra „soumraku samurajů“ však byla mimořádně komplexním obdobím. K mnoha aspektům japonských dějin představených v této knize existuje obrovské množství dílčí literatury, která se zabývá specifickými otázkami této éry. Mnohé z událostí zpracovaných v této publikaci lze tedy studovat do ještě větší hloubky. Rozsah tohoto díla je proto v jistém smyslu zavádějící. Na více než osmi stovkách stran textu je sice restaurace Meidži a s ní spojená problematika prozkoumána do značného detailu, na druhé straně však musely být některé její aspekty vynechány či zjednodušeny tak, aby byl text srozumitelný i běžnému čtenáři. Přestože se jedná primárně o vědecké dílo, jeho cílem je současně vzdělat i širší obecnost, přinést mu nové informace a též potěšení z četby. Pokud se tento záměr zdařil, je to pro autora nejvyšší možnou satisfakcí.

Východiska

Cílem této knihy je přinést komplexní zpracování klíčového období japonských dějin – éry bakumacu a počátku reformního procesu za vlády císaře Meidži. Autorovým záměrem je představit problémy a změny, jež přineslo otevření Japonska světu, a analyzovat, jak se japonská společnost v jeho důsledku proměnila. Základní premisa vychází z ideje, že ačkoli bylo Japonsko až do Perryho mise „izolovanou“ zemí bránící se kontaktu s vnějším – především západním – světem, nebylo na střet s modernitou nepřipravené. Naopak. V Zemi vycházejícího slunce již existovala dlouhá tradice studia „holandských věd“, z jejíchž žáků pocházelo mnoho státníků éry Meidži. Řada z trendů a myšlenek, jež se staly hlavní silou

politické i společenské změny, již existovaly v době Perryho expedice. Její specifické důsledky a následné podepsání nerovných smluv pouze iniciovaly či urychlily některé procesy představující dědictví japonské minulosti a důsledků neochoty šógunátu na stávajícím uspořádání cokoli měnit. Autor zamýšlí demonstrovat to, jakým způsobem byly jednotlivé otázky související s érou bakumacu a reformami Meidži propojeny. Kontakt se Západem a ekonomické důsledky nerovných smluv vedly k prohlubování problémů, jimž Japonsko čelilo. Dlouhodobě upadající samurajská vrstva a feudální domény se dostávaly pod tlak, jenž byl v mnoha případech zcela neúnosný a vedl k radikalizaci projevující se silící xenofobií a ideou nahrazení tokugawského šógunátu přímou vládou císaře, jehož jménem stávající režim vládl. Tento proces byl iniciován přítomností cizinců na japonské půdě a jejich tlakem ohledně naplňování podmínek nerovných smluv vymožených pod hrozbou otevřeného konfliktu. Tlak a aktivita velmocí tak měly přímý dopad na japonské vnitropolitické scéně a mnohdy byly s jejím vývojem provázány. Tento proces byl nicméně oboustranný. Snaha šógunátu zvládnout domácí situaci vedla k ambivalentní zahraniční politice, jež oslabovala důvěryhodnost režimu jakožto reprezentanta celého Japonska. Zrod proticizineckého hnutí *sonnó džói* a jeho snaha o získání kontroly nad císařským dvorem vedl v podobě atentátů na příslušníky zahraniční komunity k celé řadě závažných konfliktů s velmocemi. Jejich snaha o zajištění vlastních zájmů (a bezpečnosti svých občanů) v Japonsku vedla ke stupňujícímu se tlaku, jenž vyústil v další radikalizaci na domácí scéně.

Právě propojenost politiky velmocí na území Japonska s jeho vnitřním vývojem a vzájemná korelace těchto faktorů jsou jedním z ústředních motivů této knihy. Jejím úkolem je zasadit restauraci Meidži a bouřlivé události, jež ji provázely, do širších souvislostí. Autor tak hodlá navázat a prohloubit výzkum řady dalších autorů, kteří se tímto obdobím zabývali. Vynikající díla od Williama G. Beasleyho, Paula Akamatsua, Conrada Totmana a dalších historiků a japanologů pomohla západní vědě lépe pochopit celý proces politické a sociální změny v Japonsku. Každý z těchto autorů se zaměřil na konkrétní oblast éry bakumacu a zrod císařské vlády. William G. Beasley se tak kupříkladu ve své práci *The Meiji Restoration* zaměřuje na japonskou vnitřní politiku a sociálně-politické aspekty zrodu moderního Japonska. Paul Akamatsu zas přináší vynikající komplexní přehled daného období a Conrad Totman ve své klasické práci *The Collapse of the Tokugawa Bakufu* s neuvěřitelným detailem rozebírá vnitřní politiku šógunátu a jeho postupné zhroucení. Z novějších prací se pak kupříkladu Romulus Hillsborough věnuje restauraci Meidži z pohledu jednoho z jejích protagonistů – reformátora Kacua Kaišú. Všechny tyto práce a mnohé další, z nichž autor čerpal, jsou ve většině případů zaměřeny na specifický problém či nazírají na dramatické změny

v Japonsku primárně z jednoho konkrétního úhlu pohledu. Toto dílo si proto klade poměrně ambiciózní cíl o syntézu jednotlivých přístupů a zachycení širšího obrazu restaurace Meidži. Události, k nimž v Japonsku došlo, nebyly izolovanými otázkami. Velká část vnitřních problémů země byla úzce propojena s mezinárodním prostředím – příliv západního zboží a úbytek drahých kovů ze země vedly ke zvyšující se inflaci, jejímž důsledkem byla zvyšující se nespokojenost vojenské vrstvy, jejíž členové radikalizovali a uchýlovali se k politickému terorismu. Odhalení slabosti šógunátu tváří v tvář velmocem zas vedlo k oslabení jeho moci na domácí scéně a snaha režimu o získání podpory ve svých zahraničněpolitických krocích přivedla do celonárodní politiky nové hráče, jejichž ambice a plány byly klíčové pro rozpad stávajícího pořádku. Většina vnitřních otázek byla vždy ovlivněna ohledem na přítomnost cizinců v zemi a otázkou přijetí či odmítnutí nerovných smluv.

Interakce se západním světem pak měla celou řadu dalších dopadů. Samy velmoci musely reagovat na události na japonské vnitropolitické scéně, jež ovlivňovaly jejich postoj vůči Japonsku, a postupně se stávaly jejich přímými aktéry. Z deníků, pamětí, archivních záznamů a dalších pramenů z provenience Evropanů a Američanů žijících na japonské půdě lze získat neocenitelné informace o postupném objevování Japonska a vzájemné interakci s jeho společností. Na jejich základě lze pozorovat a analyzovat proměňující se postoj zahraničních zastupitelů v zemi a vliv, který měli na vývoj událostí. Současně je možné získat zaujaté, nicméně pozoruhodné informace, jak bylo Japonsko a jeho problémy vnímány zvenčí. Právě díky studiu postoje velmocí lze na problémy spojené s restaurací Meidži nahlédnout z jiné a do jisté míry nové perspektivy, jež jasně demonstrovuje, že tato událost měla silný mezinárodní rozměr a nebyla jen vnitřním problémem Japonska. Celá problematika pak měla ještě další zásadní rovinu spočívající ve vztazích mezi jednotlivými velmocemi, jejichž zájmy byly ve vzájemném rozporu. Krymská válka v Evropě tak kupříkladu přispěla ke specifičnosti prvních dohod, jimiž se první japonské přístavy otevřely Velké Británii a následně jejímu nepříteli Rusku. V šedesátých letech pak politiku japonských ostrovů ovlivňovala dynamika britsko-francouzské rivality a z ní vyplývajících implikací. „Japonský problém“ tak měl poměrně významný dopad na vztahy mezi západními státy na Dálném východě. Jejich kroky pak ovlivňovaly japonskou domácí scénu a naopak – klíčové události v Japonsku rezonovaly v mezinárodním prostředí a pomáhaly jej utvářet. Tato rovina celé problematiky byla doposud zpracována jen okrajově, a proto v této publikaci hraje zásadní roli. Éra bakumacu a následný vznik císařského režimu tak nebyly jen „japonskou“ událostí, ale procesem, jenž je třeba vnímat v širších souvislostech světových dějin.

Další rovinu celého problému pak představuje ovlivňování Japonska Západem. Tradiční narativ o japonské izolaci a významu politiky *sakoku* byl postupně opuštěn již v sedmdesátých letech předchozího století.² Význam a dopad západních myšlenek v tokugawském Japonsku je nicméně zkoumán dále. Právě existence „holandských věd“ přispěla k tomu, že minimálně část japonských politických a intelektuálních elit byla na kontakt se Západem (na rozdíl od jejich čínských protějšků) připravena. Kořeny mnohých idejí, jež se staly základem císařského režimu a reformního procesu, spadaly do období před Perryho expedicí a následné pronikání cizinců pouze přispělo k jejich prohlubování a rozvíjení. Samotný westernizační proces pak byl v mnoha případech ovlivněn ohledy na mezinárodní scénu a snahou Japonska vyrovnat se Západu. Řada klíčových reforem tak byla před světovou veřejností prezentována odlišně než na japonské domácí scéně. Přes jejich nesporný modernizační charakter lze v jejich formulaci spatřovat návaznost na starší japonskou tradici a odkazy na bohaté dějiny země. Výsledkem bylo zdánlivě westernizované Japonsko, které však skrývalo rozpory. Na jedné straně byl moderní japonský stát (a společnost) ovlivněn západním vzorem, který byl mnohdy zcela nekriticky imitován, na straně druhé se však císařský režim snažil legitimizovat své postavení odkazem k domácí tradici. Ta však byla využívána podobně selektivním způsobem jako přijímaný západní model. Výsledkem byly zásadní rozpory v samotném jádru japonského státu a společnosti, jež bylo možné jen obtížně usmířit. Právě tento faktor pak formoval složitou cestu Japonska první polovinou 20. století. Kořeny tehdejších problémů spočívaly právě ve zcela specifickém způsobu, jak se Japonsko vypořádalo s výzvami západního imperialismu, jak a za jakých podmínek absorbovalo prvky zcela odlišné kultury a civilizace a jak se vyrovnalo s vlastní minulostí. Tato kniha by měla na mnohé z těchto otázek odpovědět, byť nemůže být navzdory svému rozsahu vyčerpávající. Zda se autorovi zdařil jeho záměr představit jedno z nejsložitějších a nejrozsáhlejších období japonských dějin v jeho komplexitě, závisí na posouzení laskavého a doufejme i shovívavého čtenáře.

Poznámka k přepisům japonských jmen a termínů a dataci

Ve svém díle se autor držel tradičního českého přepisu japonských jmen a místních názvů. Pro zachování autentičnosti však uvádí japonská jména podle japonského zvyku – nejprve rodové jméno následované jménem osobním. Autor současně musel zohlednit skutečnost, že v předmoderním Japonsku bylo zcela

běžné používat různé obdoby osobního jména – kupříkladu budoucí první ministerský předseda Japonska Itó Hirobumi se narodil 16. října 1841 jako Hajaši Risuke a během svého dospívání byl znám jako Itó Šunsuke. Autor se pro přehlednost rozhodl v celém textu konzistentně užívat jméno, pod nímž je daná osobnost všeobecně známa. Jedinou výjimkou je poslední japonský šógun Tokugawa Jošinobu, jenž je do doby, než přijal tento post, uváděn pod svým adoptivním jménem Hitocubaši Keiki. Veškerá datace je, pokud není uvedeno jinak, převedena do gregoriánského kalendáře. U textů v hranatých závorkách v citovaném textu se jedná o poznámku autora.

Poděkování

Vznik knihy, jejíž příprava zabrala řadu let dlouhého studia a následného psaní, je vždy náročnou výzvou. Pro každého autora je proto významné, aby našel radu, podporu, motivaci a zpětnou vazbu od svého okolí, přátel a kolegů. Je i jejich zásluhou, že takto rozsáhlé dílo spatřilo světlo světa. Stejně klíčová byla i důvěra domovského Nakladatelství Epoque, jež mělo odvahu podpořit další autorovo studium japonských dějin a umožnilo mu pustit se do nového a v českém prostředí jen málo probádaného tématu. Jeho zaměstnanci projevíli značnou trpělivost, ochotu, nasazení a nadšení při přípravě tohoto díla. Na prvním místě je proto mou ctí poděkovat řediteli nakladatelství Zdeňku Pobudovi, jehož zápal pro vydávání kvalitních knih a dlouholetá podpora umožnily publikování již třetího svazku z neoficiální série dějin Japonska v éře samurajů. Stejnou měrou přispěl ke zdatu díla též šéfredaktor Václav Kotrman, jenž se po dlouhé době opět musel prokousávat obrovským množstvím japonských jmen a pojmů. Současně byl autorovi vždy nápomocen a diskuse s ním byly plodné a sloužily jako významná motivace k další práci. Vynikající grafička a ilustrátorka Žaneta Kortuosvá pak vytvořila fantastický design jak pro tuto, tak předchozí knihu, jež díky tomu nabýly zcela výjimečné podoby.

Zásadní podporu autorovi poskytla též řada jeho kolegů a blízkých přátel. Nejprve je proto nutné vyzdvihnout pomoc vedoucího Katedry historických věd FF ZČU docenta Lukáše Novotného, který poskytl nejen řadu cenných rad, ale celý text pomáhal revidovat a v mnoha případech poskytl zásadní zpětnou vazbu, díky níž se autor vyvaroval řady pochybení. Jeho dlouhodobá motivace a přátelská kritika zásadním způsobem přispěly ke zrodu této knihy. Obrovský díl práce pak na textu odvedl též doktor Martin Urban, s nímž autora jakožto jeho bývalého učitele pojí dlouhodobé přátelství. Jeho komentáře k textu a stylistické úrovni

byly neocenitelnou pomocí, stejně jako dlouhé diskuse o podobě díla v době, kdy jeho forma teprve nabývala nejasných kontur. Zásadní podíl má na jeho vzniku též docent Andrej Tóth, jehož kritické myšlení, nápady a pozitivní přístup byly ve společných debatách vždy osvěžující a poskytly autorovi řadu důležitých podnětů. Na úrovni Fakulty filozofické Západočeské univerzity je nutné poděkovat děkanovi doktoru Davidu Šancovi, díky jehož pomoci bylo možné realizovat značnou část výzkumu takto rozsáhlého tématu. K jeho výzkumu nepřímo přispěl i profesor Aleš Skřivan starší, jenž jakožto dávný školitel a učitel svým důrazem na badatelskou poctivost a smysl pro detail autora dlouhodobě formoval a pomohl mu též v probuzení jeho zápalu pro japonské dějiny.

Významnou pomocí přispěli autorovi i japonští kolegové. Na prvním místě je třeba vzpomenout profesora Otaku Tošia z Kokušikan University v Tokiu, jehož pozitivní a přátelský přístup byl během cest do Japonska velkou inspirací. Současně napomohl k realizaci řady služebních cest, díky nimž bylo možné uskutečnit rozsáhlé studium v mnoha archivních a dalších institucích. Velmi cenné rady pak poskytl též profesor Okita Jukudži z Doshisha University v Kjótu. Zcela nečekaná náhoda pak vedla k setkání s profesorem Thomasem Lockleym, autorem vynikající publikace o prvním nejaponském samuraji. Diskuse s ním přinesla autorovi nové náhledy na japonské dějiny v éře *bakumcu*. Za jeho přátelství a nadšení pro japonské dějiny mu patří velký dík. Dlouhé debaty o minulém a stávajícím Japonsku a cenné pohledy na minulost Země vycházejícího slunce poskytl také též doktor Hosoda Takaši, jehož přátelství bylo během psaní neocenitelnou oporou. Nezměrný dík pak patří autorovu učiteli japonštiny Kijokawovi Taikimu, jenž měl nejen trpělivost při nekonečných (a mnohdy neúspěšných) autorových snahách proniknout do japonského písma kandži, ale též přispěl svou radou a pomocí při překladu zdrojů z japonského jazyka. O zdar díla se pak zásadním způsobem zasloužila Japan Foundation, jejíž štědrost a pomoc jejích zaměstnanců umožnily autorovi dlouhodobé studium v Japonsku, bez něhož by tato kniha byla ochuzena o řadu nových postřehů a poznatků.

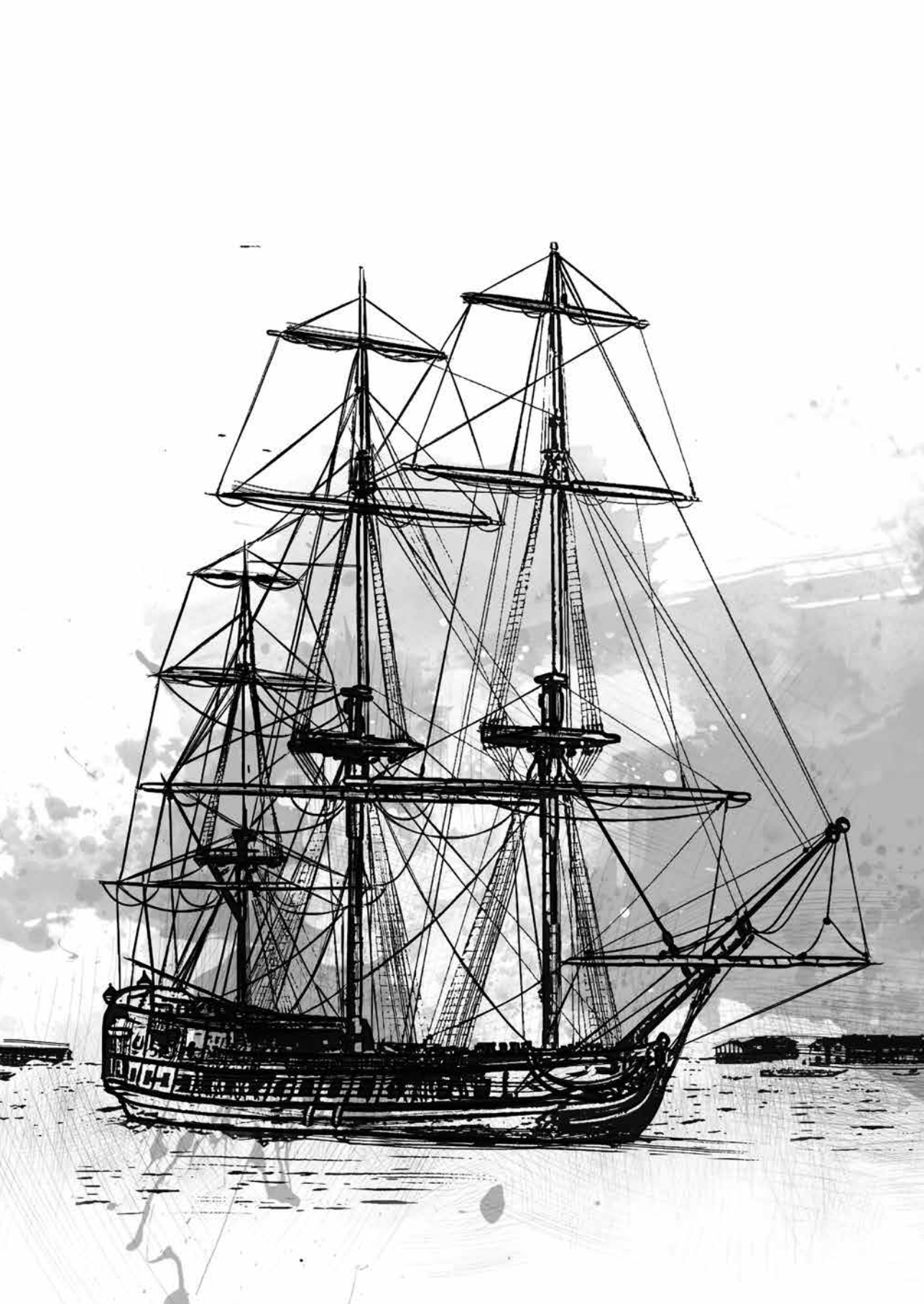
Na přípravě knihy měli podíl i někteří z autorových bývalých i stávajících studentů. Veronika Blechová, autorka vynikající práce o japonsko-korejských vztazích, byla účastníkem dvou projektů SGS zaměřených na japonské dějiny. Během tří zahraničních cest přispěla k shromáždění fotografií z britských a japonských archivů. Bez jejího příspěvku by výzkum této knihy trval podstatně déle. Taktéž Aleš Kotva, stávající doktorand KHV, poskytl svou podporou a optimismem řadu užitečných impulzů. Jeho nadšení pro popularizaci japonských dějin bylo vždy příjemným oživením autorovy pedagogické a vědecké práce. Díky patří i mnoha dalším studentům KHV, kteří často navštěvovali přednášky o japonské

kultuře a dějinách a jejich zájem a zvědavost pomáhaly k rozvoji japonských studií při KHV FF ZČU. Značnou motivací pak bylo též zapálení a nadšení pro historii samurajů Jakuba Zemana, jednoho z předních českých mistrů meče, jehož chvála předchozích autorových knih byla bezesporu velkým závazkem. Na posledním (ale rozhodně ne významem) musí být jmenován též doktor Alexander Nawka, jehož podpora byla pro vznik takto rozsáhlého a vyčerpávajícího díla zcela nepostradatelná.

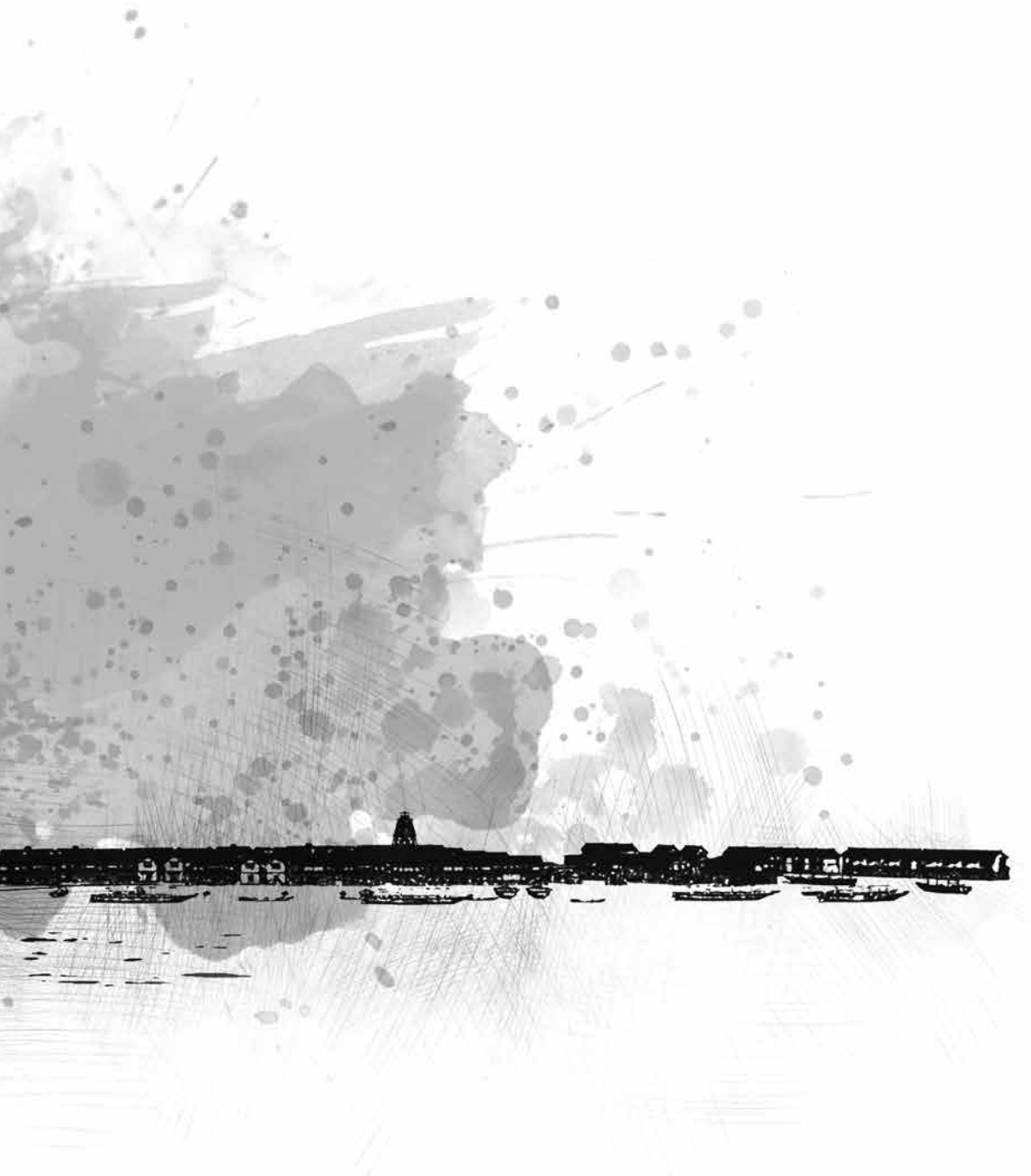
Mimo velké řadě přátel je autor též zavázán své rodině, která po dlouhá léta tolerovala jeho zálibu v historii a byla častým posluchačem příběhů z dob dávno minulých. Zcela výjimečné místo pak náleží Dáše Kotorové. Její podpora a pomoc byla vždy obrovskou oporou i ve chvílích, kdy se dílo nedařilo či docházela inspirace. Za víru v to, že se jej podaří dotáhnout do úspěšného konce, jí patří obrovský dík.

Ačkoli je autor zavázán mnoha lidem ze svého okolí, již měli přímý vliv na výslednou podobu této knihy, je si vědom toho, že veškeré nedostatky a chyby jsou jen jeho vlastním dílem a zodpovědností. Pokud na některé z nich čtenář narazí (a dříve či později se tak stane), nechť je tedy shovívavý, neboť cílem tohoto díla nebyla dokonalost, ale snaha přinést poučení a snad i nový pohled na dějiny země, jíž je autor po dlouhá léta zcela oddán – Japonska.

*V Plzni, listopad 2022
Roman Kodet*

Příběh lodi Phaeton

Poslední paprsky slunečního světla ještě osvětlovaly zčerenou Nagasackou zátoku, když se starší samuraj oblečený v bílém kimonu usadil na hedvábně prošíváný polštářek položený na bílém rubáši. Naposledy vzhlédl, aby spatřil rudě zbarvené mraky, odložil štětec a vnitřně se připravil na povinnost, jež jej čekala. Ve své roli ochránce přístavu naprosto selhal. Ano, udělal vše, co bylo v jeho silách, ale nepřipravenost na události posledních dnů byla jen jeho vlastní odpovědností. Po chvíli přemítání jeho ruka nahmatala krátký meč, který tak dlouho nosil po svém boku, a obnažila jeho ostří. Položil jej před sebe a usrkl posvátné sake z lakovaného talířku. Pak odhodlán a smířen s osudem uchopil rukojeť a vrazil si čepel do útrob. Z rány vystříkl proud horké rudé krve. Smrt však byla milosrdná a přišla o několik minut později.³

Tato dramatická událost byla jen vyvrcholením incidentu, jenž neměl v japonských dějinách obdoby. Guvernér přístavu Nagasaki spáchal v noci ze 7. na 8. října roku 1808 obřadní *seppuku* jako omluvu za to, že nebyl schopen zabránit rudovlasým barbarům znesvětit japonskou půdu.⁴ Zpráva o jeho smrti se nad ránem donesla k jeho družiníkům. Osobní sluha v šoku vstoupil do guvernérovy pracovny, kde našel svého pána Macudairu Jasuhiru před soškou ochranného božstva v tratolišti krve s rozpáraným břichem. Jeho předsmrtné odhodlání muselo být vskutku velké, protože jeho služebníkům trvalo dlouho, než dokázali vytáhnout meč hluboko zaražený do podbříšku. Ruka jejich pána jej stále ještě svírala s téměř nepřekonatelnou pevností. Jak svědek těchto událostí komentoval, byla to „skvostná sebevražda“.⁵ Ve smrti jej pak následovali i někteří jeho vazalové.⁶

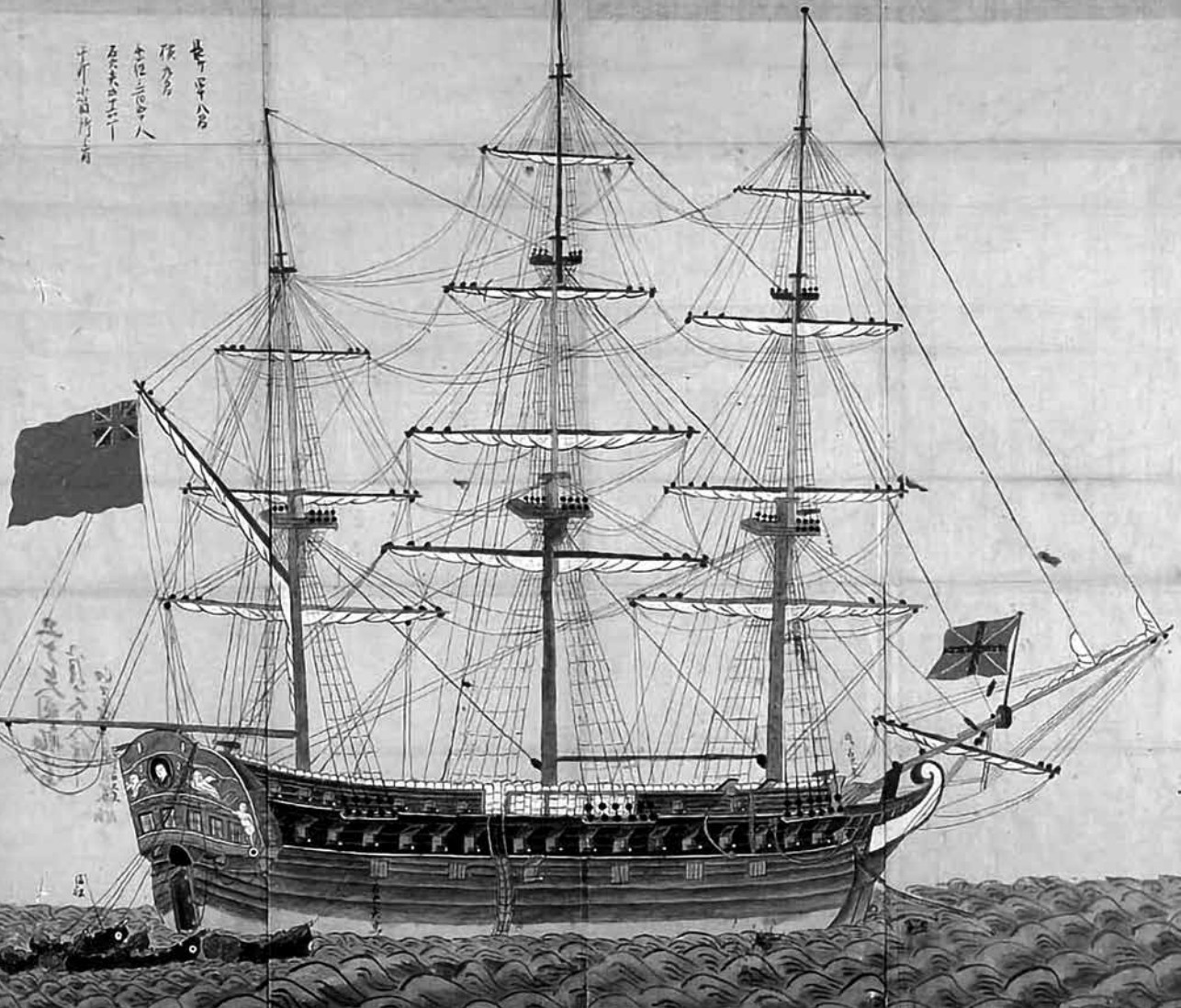
Jen o několik dní dříve byl nešťastný Jasuhira správcem jediného japonského města, jemuž bylo povoleno obchodovat se zahraničím. Zdejší bezpečný přístav chráněný hlubokou zátokou a okolními horami upoutal již v 16. století představeného jezuitského řádu Alessandra Valignana, který zde od klanu Arima získal pro Portugalce přístav Nagasaki. Právě sem se po vyhnání Portugalců z Japonska přesunula nizozemská faktorie z přístavu Hirado.⁷ Přestože nebyli Nizozemci pro jejich výhradní zájem o obchod, a ne šíření slova Božího (jako Portugalci), vnímání jako hrozba, byla jejich přítomnost v Japonsku silně omezena. Snaha zamezit nekontrolovanému kontaktu mezi domácím obyvatelstvem a zahraničními „barbary“ vedla vládnoucí šóguny z rodu Tokugawa k uzavření Nizozemců na miniaturním umělém ostrůvku Dedžima v Nagasacké zátoce.⁸ Zde mohli za přísných bezpečnostních opatření relativně volně obchodovat, podobně jako Číňané, jejichž malá osada se táhla podél jižní části zátoky.⁹

Na počátku 19. století se však dedžimská faktorie nacházela ve stavu značného úpadku. Napoleonské války v Evropě znamenaly konec nezávislosti Nizozemska, jehož kolonie v zámoří zůstaly na pospas osudu. Některé do roku 1815 zabrala

Velká Británie, jiné se o sebe musely postarat samy. To byl též případ Dedžimy, která dokázala udržet svůj status jen díky návštěvám amerických lodí, které nicméně připlouvaly pod nizozemskou vlajkou tak, aby formálně nedošlo k porušení přísných nařízení tokugawské vlády, jež obchod jakékoli jiné západní zemi zapovídaly.¹⁰ Nizozemské lodě totiž čelily neustálé hrozbě zadržení anglickými plavidly, která ze svých základen v Indii a jihovýchodní Asii kontrolovala zdejší obchod.

Nešťastného roku 1808 (pro Macudairu Jasuhiru) měla pravidelná loď plavící se do Dedžimy z nizozemské Batávie zpoždění. Když nepřišla ani do konce září, pozbyla hrstka Nizozemců žijících na Dedžimě pod vedením guvernéra Hendrika Doeffa naději, že by se ještě toho roku shledala se svými krajany, či alespoň získala aktuální zprávy ze své domoviny. Též japonské úřady byly znepokojené. Zahraniční obchod sice hrál v dějinách tokugawského Japonska jen zanedbatelnou roli,¹¹ pro místní obchodníky však představoval významný zdroj příjmů, pro některé dokonce primární zdroj obživy. Když se tedy 4. října objevila na obzoru plachta, zavládlo v Nagasaki radostné očekávání.¹² Zkušené oko Hendrika Doeffa si však nemohlo nevšimnout několika podezřelých okolností. Kromě toho, že loď připlouvala zcela mimo obvyklý termín, bylo poměrně zvláštní, že její ponor neodpovídal předpokládanému velkému nákladu asijského a evropského zboží. Samotná silueta lodi pak vyvolávala ještě větší pochybnosti, byť na jejím stěžni hrdě vlála vlajka nizozemské východoindické společnosti.¹³ Zdálo se totiž, že se nejedná o obchodní loď, nýbrž válečnou.

Pohled nizozemského guvernéra neklamal. Nejednalo se navíc o nizozemské plavidlo, avšak o fregatu britského královského námořnictva *HMS Phaeton*. Tato 43 metrů dlouhá válečná loď vyzbrojená 48 děly patřila mezi nejmocnější plavidla, jimiž jakákoli mocnost ve východoasijských vodách disponovala.¹⁴ Do této oblasti ji vyslal velitel britského asijského loďstva admirál William Drury s úkolem zadržet všechna nepřátelská plavidla a zabavit jejich náklad.¹⁵ Kapitán *Phaetonu* Fleetwood Pellew se svého úkolu zhostil tak, jak se na tehdejšího agresivního a rozhodného britského námořního důstojníka slušelo – nemilosrdně pronásledoval nizozemské lodě ve Východní Indii a pak se vypravil na sever, aby zde dostihl dvě obchodní plavidla, jež se zde měla nalézat.¹⁶ Tento zkušený důstojník se účastnil již několika výprav proti Batávii a dalším nizozemským základnám, během nichž proslul jako statečný a vynalézavý velitel.¹⁷ Když nenalezl očekávanou kořist na otevřeném moři, rozhodl se ji pronásledovat do přístavu. Jediným místem, kde se mohli Nizozemci dle jeho názoru skrývat, bylo Nagasaki. Nyní, když dalekohledem zkoumal cizokrajné pobřeží, seznal, že jeho informace musely být mylné – přístav byl prázdný.

Britská fregata HMS Phaeton

Navzdory této skutečnosti vnímal Pellew situaci jako příležitost. Jeho loď nutně potřebovala zásoby čerstvých potravin a vody.¹⁸ Naskýtala se též možnost nájezdu na faktorii nepřítele. Skutečnost, že se předpokládaná kořist v přístavu nenalézala, tak kapitánovým odhodláním nikterak neotrásla. Nic navíc nenasvědčovalo tomu, že by přístav byl silněji bráněný. Tento odhad později potvrdily i nadcházející události. V době příplutí *Phaetonu* se zde nalézalo pouze 50 nebo 60 vojáků z knížectví Saga, jež toho roku bylo za obranu přístavu zodpovědné. Přístav byl sice chráněn dělostřeleckými bateriemi, ty však byly vybaveny jen obstarožními kanóny, z nichž některé byly více než sto let staré. Baterie navíc nebyly zcela připravené k boji. Ta, která se nacházela nejbliže připlouvající lodi, disponovala jen sedmi děly, sotva schopnými k lodi dostřelit.¹⁹ Přístav tak byl britské lodi potenciálně vydán na milost a nemilost.

Přestože měl Hendrik Doeff jisté pochybnosti, byl k připlouvající lodi (stále s vlající nizozemskou vlajkou) vyslán člun se dvěma zástupci dedžimské faktorie. Jakmile však přirazil k *Phaetonu*, seskočilo na jeho palubu dvanáct po zuby ozbrojených námořníků. Japonských veslařů a úředníků přítomných na palubě se zmocnila taková hrůza, že naskákali v panice do moře a snažili se doplatit zpět ke břehu. Nizozemci byli zcela konsternováni a bez odporu Brity zajati.²⁰ Na pobřeží, kde scénu sledovaly stovky obyvatel Nagasaki, vypukl zmatek a údės. Městem se šířily neověřené zvěsti, že připluli Rusové (kteří Nagasaki navštívili před pouhými třemi lety) a hodlají město obsadit. Mnoho měšťanů ve spěchu začalo balit své majetky a chystat se na úprk z města.²¹ Guvernér přístavu však zachovával klid, alespoň navenek. Poté, co vyplínil úředníky, kteří připustili zjetí nizozemských obchodníků, vydal pokyny k přípravě obrany.²² Stav jeho sil však byl více než nedostatečný. Oficiálně mělo posádku města tvořit 1000 vojáků, léta míru však vedla k zanedbávání vojenských povinností, což vedlo k naprosté nepřipravenosti na podobnou událost. Těch několik desítek mužů, jež měl Macudaira Jasuhira k dispozici, bylo navíc vyzbrojeno pouze píkami, kopími, meči a několika obstarožními mušketami. Dělostřelecké vybavení, o němž již byla řeč, bylo nedostatečné a zoufale zastarané. V přístavu se sice nacházelo několik válečných džunek, ty se však se silou *Phaetonu* nemohly měřit. Jeho téměř padesát děl by je potopilo dřív, než by stačily přirazit k jeho bokům.²³

I z tohoto důvodu žádal Doeff Jasuhiru, aby v každém případě vyhověl očekávaným britským požadavkům.²⁴ Jasuhira se však nenechal zastrašit a proti lodi, jež tak nepokrytě projevila nepřátelské úmysly, začal spřádat bojové plány. Ty spočívaly v myšlence na zahrazení vjezdu do přístavu železným řetězem a zjetí a uvěznění britské lodi. K tomu však potřeboval mnohem více mužů, než kterými disponoval. Vyslal proto posly do okolních domén s žádostí o posily a nařídil posílení dělostřeleckých baterií. Dokud však nedorazili čerství vojáci, nemohl dělat nic jiného než čekat.²⁵ Jistá nerozhodnost ale panovala i na britské straně. Absence výraznější odezvy vedla kapitána

*Nizozemský faktor na Dedžimě
Hendrik Doeff (1777–1835)*

Pellewa k přípravě na přímou konfrontaci. V noci na 5. října proto pověřil několik veslic, aby prozkoumaly hloubku jednotlivých bodů přístavu a současně zvažoval své další možnosti. Ráno vyslal k pobřeží vyjednavče s žádostí o čerstvé zásoby s výhrůzkou, že se zmocní japonských lodí v přístavu, pokud mu nebude vyhověno.²⁶ Jako doklad dobré vůle Pellew propustil ve čtyři hodiny odpoledne zajaté Nizozemce (od nichž se nedozvěděl žádné zprávy o obchodních lodích, jež hledal). Zároveň s nimi však zaslal nový požadavek na dodávky hovězího, zeleniny a čerstvé vody se vzkazem, že „pokud nebudou tyto komodity dodány, budou všechny čínské a japonské lodě v přístavu zapáleny a zničeny“.²⁷ Dedžimským pak pohrozil, že nechá popravit Gerrita Schimela, jednoho z tajemníků nizozemské Východoindické společnosti, jehož zjail dříve.²⁸ I proto Hendrik Doeff opětovně žádal japonské úřady o splnění britských podmínek.²⁹

Macudaira Jasuhira mezitím hrál o čas. Slíbené posily zatím nedorazily, přípravy k obraně byly zoufale pomalé a též jej iritovala ustrašenost jemu podřízených vojenských důstojníků. Jeden z nich jej prosil, aby nebyl poslán do boje, neboť by se o něj jeho matka musela bát. Okamžitě byl propuštěn, a jindy klidný Jasuhira výrazně zvýšil svůj hlas, když se s ním loučil. Jako pravý samuraj se však odmítal navzdory situaci podrobit cizímu nátlaku. Jeden ze svědků této události dokonce vzpomínal, jak guvernér prohlásil, že se sám ujme vedení útoku proti britské lodi, jež měl být proveden pomocí zápalných lodí a plavidel se samuraji. V guvernérově sídle se pak rychle shromáždily všemožné zbraně a řada samurajů připravených následovat svého pána.³⁰ Britská převaha však byla příliš zřetelná na to, aby se Jasuhira pustil do nějaké neuvážené akce. Ač nerad, musel nakonec ustoupit. Zásoby byly Britům vydány s požadavkem, aby okamžitě odpluli. Pellew pochopil, že přes dělostřeleckou převahu nemůže ničeho dalšího dosáhnout a 7. října ve dvě hodiny odpoledne jeho loď zdvihla kotvy a ničím nerušena odplula.³¹ Teprve nyní dorazily do města kýžené posily. Celkem 8000 vojáků z knížectví Fukuoka pod správou klanu Kuroda zaujalo obranná postavení na pobřeží přístavu a u dělostřeleckých baterií. Přišli však pozdě. *Phaeton* byl již pryč.

Pro správce přístavu to byla katastrofa. Přestože si osobně počínal se značnou rychlostí, rozhodností a nezpochybnitelným odhodláním, odplutí *Phaetonu* bylo jasným důkazem, že obrana Nagasaki nebyla na případný útok cizinců připravena. A právě ochrana tohoto přístavu byla jeho úkolem. Navzdory dvěma stům let míru bylo z pohledu samuraje (i následného vyšetřování šógunátních úředníků) ostudné dopustit, aby přístav chránilo jen několik tuctů mužů. Právě toto selhání spolu s neschopností nepřítele zadržet vedly neohroženého Jasuhiru k rozhodnutí přijmout zodpovědnost a spáchat *seppuku*. Než tak ale učinil, sepsal memorandum, které mělo událost a její příčiny osvětlit nadřízeným v Edu. Zde se snažil

sejmout část viny z debaklu, který, jak se dalo předpokládat, spatřoval šógunát v nedostatku vojenské připravenosti knížectví Saga, jež bylo za obranu Nagasaki toho roku zodpovědné.³² Připouštěl však, že se panství dopustilo značné nedbalosti, když ve městě ponechalo jen hrstku vojáků. Hlavní problém však spatřoval ve skutečnosti, že nagasačtí úředníci dovolili Britům vzít rukojmí, čímž se dostali do velmi překérní situace. Závěrem pak dodal, že vedením posádky v Nagasaki by měli být pověřeni výše postavení vazalové tak, aby zde bylo přítomno co nejvíce vojáků.³³ Nabádal k modernizaci dělostřelecké obrany této důležité spojnice Japonska s okolním světem. Ta se jako celá japonská pobřežní ochrana ukázala zcela nedostatečnou, což navíc znásobovala absence jakýchkoli válečných lodí na japonské straně.³⁴

Incident lodi *Phaeton* byl jen malou epizodou velkého divadla světových dějin. Událostí, jež v mnoha ohledech zůstává zapomenuta v nekonečném toku času (byť dnes můžeme v Nagasaki nalézt malý pomníček na paměť Macudairy Jasuhiry).³⁵ Pro vývoj japonských dějin měla dokonce poměrně malý význam, byť byla řada účastníků tokugawským režimem přísně potrestána, a především knížectví Saga se stalo terčem posměchu celého národa. Samotné poučení však *Phaeton* Japoncům nepřinesl. Řada z nich si incident spojovala se zvyšující se ruskou hrozbou ze severu, která však nebyla většinou Japonců brána příliš vážně.³⁶ Přesto však z retrospektivního hlediska měla tato událost poměrně zásadní význam. Poukázala totiž na relativní bezbrannost Země vycházejícího slunce tváří v tvář moderní evropské technologii, nepřipravenost státu, jenž žil po dlouhá desetiletí v míru, na ozbrojenou konfrontaci a stal se tak jistou předzvěstí budoucích událostí. Odhalil totiž, že Japonsko nejen technologicky zaostalo za Západem, ale že se svět v důsledku evropského pokroku zmenšil natolik, že se Japonsko po dlouhých staletích dostalo do zóny případné evropské expanze, na niž nebylo připravené. Incident lodi *Phaeton* se tak stal jakýmsi dokladem toho, že svět, v němž Japonsko pod vládou tokugawských šógunů poměrně spokojeně a v míru žilo, se změnil. A tato změna se postupně dostávala k samotným břehům ostrovního císařství. Jakmile jej měla zasáhnout, již nikdy nic nemělo být jako dřív.

Pax Tokugawa

K
A
P
I
T
O
L
A

1

Deštivého 21. října 1600 našli na pláni a okolních kopcích u Sekigahary smrt snad až 30 000 mužů.³⁷ Byl to jeden z dnů, které tvořily dějiny. Vítězství východní armády Tokugawy Iejasua proti křehké koalici západních daimjóů mělo na následný vývoj Japonska zásadní dopad. Základy budoucího tokugawského režimu byly položeny právě tohoto dne. Iejasuova porážka by patrně znamenala zcela odlišný vývoj japonské historie.³⁸ Nic na tom nezměnila skutečnost, že budoucí šógun dosáhl vítězství pouze díky zradě v nepřátelském táboře a faktu, že minimálně třetina západního vojska do bitvy nezasáhla.³⁹ Vítězství to bylo kompletní, o čemž svědčí i to, že vůdcové protitokugawské koalice byli záhy zajati a popraveni.⁴⁰ Ostatní daimjóové se museli podrobit Iejasuově vůli. Vítězný vojevůdce si však uvědomoval, že triumfem na bitevním poli je možné porazit nepřátele, ale stabilní režim a vládu nad zemí zajistí pouze obratné politické kroky. I proto, sedě na velitelské stoličce, povolal páže a teprve ve chvíli, kdy si byl jist vítězstvím, si nasadil jím podávanou helmu a utrousil: „V okamžiku vítězství si utáhni šňůrky své přilby.“⁴¹ Jím založený režim měl přetrvat více než čtvrt tisíciletí. Něčeho takového nelze dosáhnout jednou vítěznou bitvou, ale spíše opatřeními, jež po ní následovala.

Vláda Tokugawů

První tři dekády 17. století je v dějinách tokugawského bakufu (doslova „stanové vlády“, jak byl šógunát nazýván) možné nazvat érou pacifikace. Když byl roku 1603 Tokugawu Iejasuovi nabídnut titul šóguna,⁴² nebyl rozhodně neomezeným vládcem Japonska. Jeho postavení i pozice jeho následovníků byla založena především na koalici daimjóů, jež mu umožnila zvítězit u Sekigahary. Současně bylo posvěceno vyšší autoritou (císaře), která mu titul nejvyššího představitele vojenské vrstvy svěřovala na základě důvěry ve schopnost udržet mír, již musel šógunát kontinuálně demonstrovat.⁴³ Japonsko totiž v posledních dvou stoletích prožilo éru téměř nekončící války a vnitřních konfliktů. Předchozí šógunát rodu Ašikaga nebyl efektivně schopen kontrolovat své vazaly, kteří spolu kontinuálně soupeřili o moc a vliv v hlavním městě. Roku 1467 vypukla v Kjótu válka Ónin, která se postupně přenesla do provincií, kde místní feudální pánové uzurpovali lokální moc na úkor zavedených autorit.⁴⁴ Výsledkem bylo oslabení veškeré centrální autority a endemická válka každého s každým. Toto období, jež trvalo až do konce 16. století, proto do dějin Japonska vstoupilo jako *senjoku džidai* (Období válečných států). Nikým neomezovaní feudální pánové (daimjóové) se snažili získat nová území na úkor slabších sousedů a rozšířit tak panství pod svou vládou. Někteří dokonce chovali mnohem větší ambice – získat kontrolu nad osobou

šóguna a jeho prostřednictvím vládnout zemi. Až vojenské inovace druhé poloviny 16. století a vzestup tří po sobě následujících velikánů japonských dějin (Ody Nobunagy, Tojotomiho Hidejošiho a Tokugawy Iejasua) umožnily postupné znovusjednocení Japonska.⁴⁵ Po roce 1590 Hidejoši zajistil bezprecedentní vnitřní mír a éru stabilizace a ekonomického růstu.⁴⁶ Přestože jím vytvořený následnický systém ukončil konflikt vedoucí ke střetnutí u Sekigahary, sledoval Iejasu v mnoha ohledech politiku svého předchůdce. Jím založený šógunát měl garantovat trvání mírového vývoje a vnitřního rozvoje země. Aby tento úkol splnil, musel být nový režim založen na složitém systému vojenské převahy, rovnováhy sil, kontroly potenciálních protivníků a schopnosti prosadit klíčová nařízení, jejichž cílem bylo zajištění jeho existence.⁴⁷

Základem Iejasuových snah byla politická „unifikace“ Japonska. Šógunát proto musel nejprve eliminovat veškeré potenciální hrozby své moci.⁴⁸ Současně bylo jeho úkolem udržení koalice daimjóů, která mu zajišťovala převahu nad jeho nepřáteli. Prvního cíle bylo dosaženo v letech 1614 a 1615 během dvojitého obléhání Ósaky, kdy byl zničen rod Iejasuova předchůdce v roli „vládce“ celého Japonska Tojotomiho Hidejošiho.⁴⁹ Prestiž tohoto rodu, jehož následníkovi bylo v době bitvy u Sekigahary pouhých sedm let, byla stále značná. Přestože jeho samotná doména dosahovala jen pětiny ve srovnání s državami Tokugawů, mohl tento potomek skutečného sjednotitele Japonska⁵⁰ představovat vážného konkurenta Iejasuovu dědici Hidetadovi, který nedisponoval charismatem či válečným uměním svého otce. Když selhaly snahy o dynastické propojení, byl klan Tojotomi i se svými přívrženci zničen během těžkých bojů o Ósaku.⁵¹

Mnohem důležitější snahu ale navzdory tomuto dramatu představovalo úsilí o posílení protokugawské aliance, která se stala základem moci šógunátu tohoto rodu. Po Sekigahaře totiž došlo k největšímu přerozdělení feudálních lén v japonských dějinách. Iejasu zabavil dohromady 90 domén o celkové hodnotě 4 300 000 koku.⁵² (Hodnota panství byla počítána v jednotkách koku. Jedno koku představovalo cca 180 litrů rýže, toto množství mělo teoreticky stačit na obživu jednoho člověka po celý rok.) Další léna tokugawských nepřátel byla výrazně umenšena o celkovou hodnotu 2 215 000 koku.⁵³ Iejasu tak získal ohromné bohatství, jež mohl rozdistribuuovat mezi ty, kteří mu byli během sekigaharského tažení věrni. Díky tomu se mu podařilo vytvořit jakýsi kompromis mezi centrální vládou a jednotlivými, do značné míry nezávislými panstvími, jejichž počet měl v následujících dvou stoletích oscilovat mezi 260 a 280.⁵⁴ Vznikla tak křehká rovnováha, jež byla závislá na trvajícím podpoře tokugawských vazalů a vojenské převaze šógunátu. Tokugawský režim tak nevytvořil centralizovaný státní útvar, nýbrž byl pouze vůdcem konfederace daimjóů, kterou se snažil udržet pod

Šógun Tokugawa Iejasu (1543–1616)

kontrolou pomocí vhodně zvolených opatření. Politický systém tokugawského Japonska tak byl jistým hybridem mezi absolutní mocí šógunů a autonomií jednotlivých knížectví (přílehavě nazvaný systém bakuhan), který někteří historikové označují jako *centralizovaný feudalismus*, byť sami připouští, že tento termín není zcela přílehavý.⁵⁵

Jedním z nejvýznamnějších bylo rozdělení daimjóů a jejich domén (han – územní držby nad 10 000 koku – byly považovány za samostatná panství patřící konkrétnímu daimjóovi) do několika základních skupin. Největší samostatnou územní jednotku ovládal šógunát, jehož příjmy činily okolo 4 200 000 koku – tedy asi 15 % výnosu z půdy celého Japonska.⁵⁶ Tyto državy pod přímou šógunátní kontrolou se koncentrovaly v okolí sídelního města šógunů Eda, které od 17. století zaznamenalo nebývalý územní a populační růst. V roce 1590 se jednalo o větší rybářskou vesnici obklopující menší hradní stavbu, do roku 1661 se jeho obyvatelstvo rozrostlo na 300 000 lidí a ve dvacátých letech 18. století přesáhlo 1,3 milionu, čímž se stalo největším městem tehdejšího světa.⁵⁷ Mimo tuto megapoli šógunové kontrolovali přilehlou oblast Kantó – obilnici celé země – a celou řadu menších územních celků strategicky roztroušených po celé zemi. Pod jejich kontrolou se nalézalo komerční centrum v Ósace, brána zahraničního obchodu přístav Nagasaki a celá řada dalších území. Šógunát tak disponoval největšími zdroji, s nimiž alespoň teoreticky mohl vydržovat nejsilnější vojsko v zemi.⁵⁸

To však nebyla veškerá území držaná rodem Tokugawa. Jednou z kategorií daimjóů, jež vznikly po roce 1600, byli pánové klasifikovaní jako *šinpan* – přímí příbuzní Tokugawů (většinou z řad nespočetných Iejasuových synů). Mezi nejvýznamnější z nich patřily tři „následnické rody“ (*gosanke*), z nichž měl být vybrán nástupce šóguna v případě, že by hlavní linie klanu Tokugawa vymřela. Ty ovládaly panství Owari (619 000 koku), Kii (555 000 koku) a Mito (350 000 koku).⁵⁹ Do kategorie *šinpan* pak patřily též tři vedlejší rody Tokugawa, které sice neměly své vlastní panství, ale pobíraly důchod ve výši 100 000 koku. A konečně zde byli diamjóové *kamon* – skupina Iejasuových potomků, která si ponechala staré rodové jméno Macudaira, ale získala poměrně rozsáhlá panství, mezi něž patřilo třeba Aizu (230 000 koku) v severní části země.⁶⁰ Šinpan tak celkově drželi dalších cca 10 % půdy v celém Japonsku. Rozsáhlé državy pak obdrželi přímí vazalové rodu Tokugawa, kteří si mezi sebe rozdělili přes dva a půl milionu koku půdy.⁶¹ Vládnoucí rod tak vlastnil zhruba třetinu obdělávané půdy v celém Japonsku. Aby však nedocházelo uvnitř dynastie ke sporům, byli tito daimjóové vyloučeni z podílu na centrální administrativě. Tou byli pověřeni přímí spojenci Tokugawů, jejichž zájmy tak byly s režimem úzce spojeny.

Tato skupina daimjóů nesla označení *fudai* (doslova „nejvěrnější z věrných“). Jednalo se o spojence Tokugawů z doby před bitvou u Sekigahary či jejich klíčové vazaly, již byli po bitvě povýšeni do řad „pánů“. Roku 1616 čítala tato skupina 91 jmen. Jejich počet se však postupně zvyšoval až ke 130 v roce 1853.⁶² Jejich panství sice byla menší, zřídka přesahující 100 000 koku, ale byli to právě tito daimjóové, z nichž se rekrutovali nejvýznamnější činitelé šógunátu.⁶³ Bylo tomu

tak vzhledem ke skutečnosti, že tato skupina daimjóů vděčila za své postavení a bohatství přízni Tokugawů, s jejichž osudem tak byla spojena i jejich vlastní budoucnost. Na jejich lojalitu tak bylo možné se spolehnout a vzhledem k jejich svázanosti s rodem Tokugawa je bylo možné pověřovat i těmi nejvýznamnějšími úkoly.⁶⁴ Mezi ně patřilo dohlížení na potenciální nepřátele. Jejich území (celkem asi třetina pozemkové držby) tak byla rozptýlena po celé zemi. Některé z těchto domén tvořily jakési nárazníkové pásmo mezi územím šógunátu a jeho potenciálními nepřáteli, jiné zas byly vklíněny mezi panství nespolehlivých pánů, jež tak drželi pod kontrolou. Fudai patřili k hlavním oporám vládnoucího režimu, který se na ně spoléhal.⁶⁵

Jistým protipólem daimjóů fudai byla skupina „vnějších“ feudálních pánů označovaných jako *tozama*. Jednalo se především o daimjóy, kteří se v bitvě u Sekigahary přidali na stranu protitokugawské koalice, anebo se stali spojenci Tokugawů až po bitvě. Existovaly nicméně i výjimky, jako byly rody Date a Jamanouči, které Tokugawy podporovaly i během sekigaharského tažení (a dokonce za něj obdržely odměnu), ale jejich vazby s vládnoucím rodem byly příliš slabé na to, aby spadaly do role daimjóů fudai, které s Tokugawy spojovaly i desítky let blízkých vztahů. Navzdory tomu, že řada daimjóů *tozama* byla po bitvě potrestána zmenšením jejich panství, patřili k nejbohatším a potenciálně nejsilnějším v celém Japonsku. Největší z těchto panství byla Kanazawa patřící rodu Maeda, který se mohl pyšnit příjmem přes jeden milion koku. Z někdejších nepřátel Tokugawů byl nejvýznamnější rod Šimazu (panství Sacuma – 770 000 koku) následovaný rodem Móri.⁶⁶ Ten ztratil více než třetinu někdejších držav, jeho bohatství však stále oficiálně čítalo 369 000 koku.⁶⁷ Toto panství (Čošú) ale bylo rozsáhlejší než oficiální údaj odhadu výnosů panství (*kokudaka*) vytvořený Tokugawy na počátku 17. století. Díky zatajení části příjmů a extenzivnímu obdělávání volné půdy tak skutečné bohatství Čošú čítalo 713 600 koku.⁶⁸ Mezi další významné příslušníky klanů *tozama* pak patřil též rod Date (Sendai) s příjmem 625 000 koku⁶⁹ nebo Jamanouči (Tosa) s příjmem okolo 200 000 koku.

Navzdory bohatství a potenciální síle těchto daimjóů však stávající konstelace poskytovala jasnou převahu Tokugawům. Knížectví *tozama* (roku 1866 jich bylo 98) sice kontrolovala celkem téměř deset milionů koku,⁷⁰ jednalo se však stále pouze o zhruba třetinu obdělávané půdy. Mezi jednotlivými daimjóy této kategorie navíc existovaly značné rozdíly – někteří udržovali s Tokugawy tradičně přátelské vztahy, jiní byli vůči vládnoucím šógunům spíše nevraživí, což vyplývalo z důsledků sekigaharské bitvy. V každém případě šógunát, postranní rody Tokugawů a daimjóové fudai společně kontrolovali dvě třetiny půdy, což jim dávalo jasnou převahu nad potenciálními nepřáteli. Daimjóové *tozama* se tak museli

Domény tokugawského Japonska, 1860

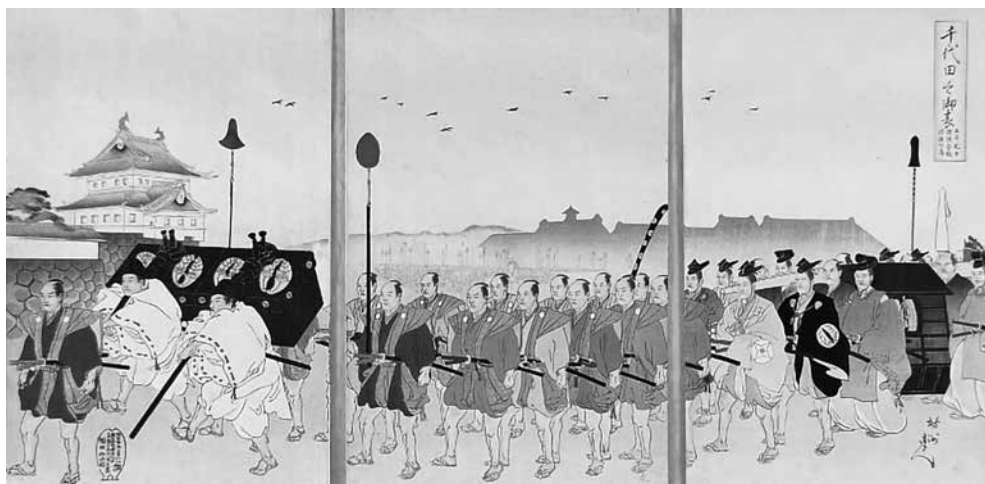
Doména	Hlavní město	Vlastník (rod)	Status daimjóa	Oficiální příjmy (koku rýže)	Reálné příjmy (koku rýže)
Pod přímou kontrolou šógunátu	Edo	Tokugawa	---	4 200 000	---
Kaga	Kanazawa	Maeda	tozama	1 022 700	1 353 300
Satsuma	Kagošima	Šimazu	tozama	770 000	869 500
Sendai	Sendai	Date	tozama	625 600	958 400
Owari	Nagoja	Tokugawa	šinpan	619 500	---
Kii	Wakajama	Tokugawa	šinpan	555 000	539 400
Kumamoto	Kumamoto	Hosokawa	tozama	540 000	721 000
Fukuoka	Fukuoka	Kuroda	tozama	520 000	---
Hirošima	Hirošima	Asano	tozama	426 000	488 000
Čóšú	Hagi	Móri	tozama	369 000	713 000
Saga	Saga	Nabešima	tozama	357 000	---
Mito	Mito	Tokugawa	šinpan	350 000	---
Hikone	Hikone	Ii	fudai	350 000	---
Tottori	Tottori	Ikeda	tozama	325 000	428 100
Cu	Cu	Tódó	tozama	323 000	---
Fukui	Ečizen	Macudaira	šinpan	320 000	---
Okayama	Okayama	Ikeda	tozama	315 000	469 100
Aizu	Aizu-Wakamacu	Macudaira	šinpan	280 000	---
Tosa	Kóči	Jamanouči	tozama	202 600	---
Jonezawa	Jonezawa	Uesugi	tozama	180 000	---
Kawagoe	Kawagoe	Macudaira	fudai	170 000	---
Himedži	Himedži	Sakai	fudai	150 000	---
Odawara	Odawara	Ókubo	fudai	113 000	---
Uwadžima	Uwadžima	Date	tozama	100 000	---
Nagaoka	Nagaoka	Makino	fudai	74 000	---
Čófu	Čófu	Móri	tozama	50 000	---

chtě nechtě přizpůsobit stávající mocenské a politické konstelaci. Iejasu a jeho následovníci si nicméně uvědomovali, že nemohou založit stabilní vládu pouze na základě vojenské a územní převahy, která se v minulosti několikrát ukázala pouze jako dočasná. Vytvořili proto komplikovaný soubor regulací, kterým svázali život jednotlivých domén a jejich vládců, čímž zamezili jejich potenciálním ambicím a aspiracím.⁷¹ První z těchto nařízení bylo vydáno roku 1615. Jeho cílem bylo omezit vojenskou moc daimjóů. Příkazovalo totiž, že na území každé domény mohl být pouze jediný hrad (s výjimkou strategických míst). Tím se zmenšovala schopnost feudálních pánů vojensky kontrolovat své území a zabránit případné invazi.⁷² Roku 1620 pak byl vydán zákaz budování jakýchkoli nových

hradů a fortifikací. Stávající hrady měly napříště plnit spíše správní a obytnou než obrannou funkci. Tato nařízení vedla k tomu, že řada hradů byla opuštěna, po-bořena či přímo zničena. Daimjóové se tak již nemohli opírat o síť fortifikací, jež by chránily jejich panství a umožňovaly jim potenciální odboj.⁷³

Mimo to pak byli všichni feudální pánové podrobeni přísným pravidlům, jež jasně definovala jejich chování a politiku. Jedním ze základních nařízení byl zákaz uzavírání „dynastických“ sňatků bez souhlasu šógunátu a vytváření aliancí mezi daimjóy. Ti tak měli být podrobeni přísné kontrole tokugawského bakufu, jež je izolovalo od ostatních feudálních pánů. Jakýkoli prohřešek proti tomuto naříze-ní mohl být trestán zabavením panství a smrtí. Nejúčinnější nástroj však bylo při-poutání daimjóů k sídlu šógunů v hradě Edo. Roku 1635 vydal šógun Tokugawa Iemicu nařízení (*sankin kotai*), podle nějž měl každý feudální pán sídlit jeden rok v Edo, kde si měl vybudovat vlastní rezidenci, a každý druhý rok se mohl vrátit na své panství za předpokladu, že svou rodinu zanechal v sídelním městě šógu-nátu.⁷⁴ Toto uspořádání, připomínající spoutáním francouzské šlechty Ludví-kem XIV. na dvoře ve Versailles, výrazným způsobem omezovalo akceschopnost daimjóů.⁷⁵ Feudální páni byli v podstatě vytrženi ze svého domovského prostředí, ztráceli kontakt se svými provinciemi, kde za ně museli vládnout jejich podříze-ní. To výrazně snižovalo pravděpodobnost jejich případného odboje. V dobách, kdy se daimjó nacházel ve svém sídelním hradě, pak jeho rodina sloužila *de facto* jako rukojmí ručící za jeho chování.⁷⁶ Vyržování nákladných rezidencí a družiny, jež daimjóa následovala do hlavního města, pak výrazně podvazovalo ekono-mické možnosti daimjóů a dále je politicky oslabovalo. Nutnost každý druhý rok cestovat do sídelního města šógunů pak potvrzovalo Edo jako skutečné politic-ké centrum země.⁷⁷ Bakufu současně omezovalo i ekonomické možnosti daim-jóů. Neuhodilo na ně sice žádný systém zdanění, ale pravidelně je vyzývalo, aby poskytli příspěvky na různé veřejné práce, opravu cest, budování chrámů a dal-ších staveb. Daimjóové sice měli řadu prerogativ a značnou ekonomickou auto-nomii, šógunát však mohl zasahovat do vnitřních záležitostí jednotlivých hanů, když mohl omezit lokálně vydávanou minci, práva těžby klíčových surovin nebo místní monopoly.⁷⁸ Daimjóové tak sice na jedné straně tvořili poměrně volnou federaci jednotlivých knížectví, byli však velmi silně připoutáni k šógunátu, kte-rý mohl kontrolovat jejich veškeré činy a kroky: „Šógun byl teoreticky despotou, zodpovědným nikomu jinému než císaři.“⁷⁹ Moc vládců Japonska se tak mohla na první pohled zdát v podstatě absolutní.

Nad šógunem alespoň teoreticky stála pouze tisíciletí stará autorita císaře.⁸⁰ Jeho prestiž však byla během konfliktů v předcházejících staletích natolik osla-bena, že se trůn stal pouze prostředkem, který posvěcoval roli šóguna jakožto

Průvod daimjóů na cestě do Eda

skutečného politického vládce země. Tento fakt potvrdil Tokugawa Iejasu roku 1615, když vydal soubor zákonů, kterými se měl císařský dvůr nadále řídit.⁸¹ Navzdory tomu, že se zde Iejasu prohlásil za „císařova nejloajálnějšího poddaného“, byly podmínky existence dvora jeho nařízeními přísně regulovány. Všechna jmenování do dvorských postů podléhala kontrole šógunátu, který navíc omezoval kontakty dvorské šlechty s vnějším světem. Jediným komunikačním kanálem mezi dvorem a jeho oficiálními poddanými byl šógunát a jeho úředníci.⁸² Dvůr byl současně závislý na příjmech, jež mu šógunát poskytoval. Císař se tak stal osobou bez jakéhokoli přímého politického vlivu, v podstatě „osobním nástrojem legitimacy tokugawských šógunů“, výměnou za což šógunát dvůr relativně štědrě sponzoroval, dohlížel na údržbu císařského paláce v Kjótu a výstavbu chrámů a rezidencí užívaných dvorskou nobilitou.⁸³ Ta byla od politické moci kompletně izolována – její doménou se pro příští staletí mělo stát umění, náboženství, vzdělanost a ceremoniály, které určovaly rytmus toku času na císařském dvoře. Z osoby panovníka se tak definitivně stal pouhý symbol jednoty země, který veškerou svou moc dobrovolně propůjčoval tokugawským šógunům.

Existence šógunátu byla následně podepřena řadou opatření, jež měla zajistit bezproblémové fungování jeho správy nad celým Japonskem. Během 17. století se postupně vytvořila byrokratická struktura bakufu, která s dílčími obměnami existovala až do jeho pádu v šedesátých letech 19. století. Jejím ústředním orgánem byla Rada starších (*ródžů*) složená ze čtyř až šesti členů. Jednalo se o určitou obdobu vlády, v níž byl každý člen zodpovědný za konkrétní úkoly od dozoru nad císařským dvorem přes kontrolu daimjóů, správu financí po vojenské záležitosti.⁸⁴ Tento úzký okruh mužů radil vládnoucímu šógunovi, který většinou na

základě zvyklostí pouze sankcionoval jejich rozhodnutí. Stejně jako císař delegoval svou politickou moc do rukou vojenských diktátorů, tak oni sami přenechávali značnou část svých pravomocí svým ministrům, přičemž si však uchovávali alespoň teoretické právo posledního slova či veta jejich rozhodnutí. Aby si Tokugawové zajistili věrnost svých ministrů, byla ródžů za všech okolností tvořena daimjój fudai, kteří jim vděčili za své postavení a byli k nim vázáni dlouholetým spojenectvím a vazalskou poslušností. Rada tak tvořila ideální nástroj, který sloužil ke správě šógunových držav a kontrole zbytku země. V případě politické krize, náhlého úmrtí šóguna a nástupu nezletilého vládce byl právě z Rady starších vybírán nejvyšší poradce (*tairo*), který mohl jednat jako přímý zástupce šóguna a hrál tak v podstatě roli diktátora a přímého správce šógunátu. K podobné situaci došlo sedmkrát v průběhu 17. století, třikrát v 18. století a též třikrát v 19. století. Přestože existovala řada výjimek, stalo se postupně určitou tradicí, že tento úřad zastávali příslušníci rodu Ii z panství v Hikone.⁸⁵

Pod tímto nejvyšším správním a poradním orgánem šógunátu sloužila celá řada institucí, která se zodpovídala radě starších. Druhým nejvyšším orgánem byla Rada mladších starších (*wakadošijori*), tvořená šesti členy opět rekrutovaných z řad daimjójů fudai. Tito muži zodpovídali za vazaly Tokugawů, dohlíželi na jejich problémy, organizaci, kontrolovali jejich chování a řešili případné soudní spory mezi nimi. Původně sloužilo členství v této radě jako odrazový můstek k vyšším pozicím v šógunátní hierarchii, její význam však postupně klesal. V 19. století byla obsazována méně významnými daimjójy z menších panství a jen zřídka umožňovala jejich další kariérní postup.⁸⁶ Oběma těmto radám se pak zodpovídali šógunátem pověřeni komisaři (*bugjó*), kteří tvořili základ správy bakufu. Byli totiž zodpovědní za celou řadu veřejných záležitostí – správu financí, soudů, náboženských otázek, udržování veřejné bezpečnosti v oblastech spadajících pod jejich jurisdikci a mnoho dalších administrativních úkolů.⁸⁷ Následovali inspektoři *mecuke*, pod jejichž pravomoci spadala kontrola podřízených domén, zahraničního obchodu, dolů a další správní funkce. Jejich role byla klíčová pro ovládnutí ostatních daimjójů, protože právě oni sloužili jako kontroloři chování jednotlivých feudálních pánů a toho, jakým způsobem spravují jim svěřená panství. Není proto divu, že tito úředníci bývali v tokugawském Japonsku dosti obávaní a jejich existence podporuje přirovnání režimu k policejnímu státu.⁸⁸

Mimo tyto vyšší úřady existovalo široké spektrum nižších úředníků, kteří jim byli k dispozici. Kromě soudců to byli muži rekrutovaní ze skupiny vazalů zvaných *hatamoto*. Tento termín je možné přeložit jako „vlajkoví rytíři“ či „nosiči standard“. Byli to nejdůvěryhodnější vazalové, kteří měli přímý přístup k šógunovi (nebo příslušnému daimjójovi, kterého doprovázeli v bitvě, kde tvořili jeho

osobní stráž).⁸⁹ Právě této skupině vazalů byly svěřovány úřednické posty, dohled nad dodržováním veřejného pořádku, policejní či nižší soudní funkce. Mohli též sloužit jako úředníci *bugjó* nebo *mecuke*. Nižší úřady pak zastávali vazalové *gokenin*, kteří byli považováni za členy „širší domácnosti“, neměli však přímý přístup k šógunovi, a i jejich příjem byl nižší než u samurajů třídy hatamoto.⁹⁰ Pokud jde o jejich počty, disponoval šógunát roku 1722 celkem 5200 samuraji hatamoto a 17 399 gokenin.⁹¹ Mohl tak pro své správní funkce využít poměrně širokého kádru vzdělaných a spolehlivých vazalů, kteří mimo administrativní funkce sloužili především v roli vojenské. V každém případě byla byrokratická správa šógunátu poměrně propracovaná a pevně hierarchizovaná. Každý úředník v ní měl jasně stanovenou funkci s vymezenými pravomocemi. Díky tomu mohli šógunové nejen poměrně efektivně spravovat svá vlastní území, ale též dohlížet nad jednotlivými panstvími, která pomocí svých úředníků drželi pod neustálým přímým dohledem.

Mimo této byrokracie se pak režim spoléhal na jasně ideové vymezení, jež mu poskytovalo intelektuální základ a zajišťovalo vnitřní stabilitu. Jeho autorem byl neokonfuciánský filozof a rádce prvních čtyř tokugawských šógunů Hajaši Razan.⁹² Podle jeho teorie bylo základním účelem vlády udržet vnitřní stabilitu, jejíž základy spatřoval v zachování harmonie mezi jednotlivými skupinami obyvatel.⁹³ Společnost měla být rozdělena do čtyř tříd, které vůči sobě měly vzájemně propojené povinnosti a práva. Na vrcholu této hierarchie měli stát tzv. vznešení (*ši*) – tedy samurajové, kteří měli podle Razanovy filozofie nebeský mandát vládnout ostatním. Opravňovalo je k tomu kromě jejich vojenské služby především vzdělání, jež jim mělo poskytnout schopnost porozumět společenskému pořádku a umožnit jim benevolentní vládu nad prostým obyvatelstvem. Další tři skupiny – rolníci (*no*), řemeslníci (*ko*) a obchodníci (*šo*) – měly následovat příkladu vládnoucí elity, tedy samurajů. Příslušnost k těmto skupinám měla být dědičná, za účelem omezení sociální mobility a jejich možných podvratných účinků. Cílem tokugawského režimu pak bylo zakonzervovat tento společenský pořádek, který dle jeho názoru zajišťoval dlouhodobou společenskou stabilitu: „Rolníci byli ceněni pro jejich nezbytnou roli produkce potravin pro celou populaci, řemeslníci, přestože méně významní, byli zas ceněni za jejich práci při tvorbě krásných a užitečných předmětů. Obchodníci na spodní hranici tohoto pořádku nevytvářeli nic [podle konfuciánské teorie], jen žili z krve, potu a slz zbytku obyvatel. Mimo konfuciánský společenský pořádek žili vydědenci, kteří se věnovali mrtvým, vydělávali kůže, bojovali s požáry nebo se zabývali dalšími tabuizovanými profesemi; nad ním stáli členové císařského dvora. Tokugawský režim byl přísnější než jeho čínský vzor, když vytvořil dědičný kastovní systém znemožňující větší

sociální mobilitu.⁹⁴ Režim tak v mnoha ohledech spočíval na své schopnosti udržet stávající řád a tím i stabilitu společnosti.

Od počátku své existence se tak tokugawští šógunové snažili vymýtit jakékoli hrozby, jež by tento pořádek mohly narušit. Vojenská pacifikace jim podřídila ostatní daimjóy, jejichž hierarchie zaručovala trvalou převahu Tokugawů. Ekonomická stabilizace a vytvoření neokonfuciánského pořádku ve společnosti pak měly přinést vnitřní stabilitu a ze společenského pořádku vytvořit oporu režimu. Důraz měl být kladen na striktní dodržování konfuciánských „pěti vztahů“,

*Konfuciánský filozof
Hajaši Razan (1583–1657)*

jež byly chápány z principu jako nerovné, ale reciproční. Tak jako měl poddaný povinnost loajality a poslušnosti vůči svému pánu, bylo úkolem vládců udržovat vnitřní mír, pořádek a spravedlnost.⁹⁵ Podobně tomu mělo být i v náboženské oblasti. Náboženství mělo pomáhat udržovat vnitřní pořádek a mír, čímž mělo přispívat k udržování správné sociální konstelace. V očích režimu měl buddhismus, jako hlavní náboženství země vytvářet a udržovat hodnoty, jež měly být vštěpovány každému členovi společnosti. Jeho cílem mělo být zachovávání etických a morálních norem v souladu s přirozenými zákony, jež vycházely z konfuciánské představy o světě. Náboženství tak bylo integrální součástí společnosti a podle přijímané teorie též jedním z nástrojů režimu.⁹⁶

V tomto ohledu čelil šógunát již v době svého vzniku reálné hrozbě v podobě sílícího postavení křesťanství především v jižních částech země. Toto importované náboženství bylo již roku 1587 označeno tehdejším vládcem Tojotomim Hidejošim za doktrínu, jež není slučitelná s japonským způsobem života.⁹⁷ Hidejoši však své protikřesťanské edikty nikdy skutečně nerealizoval, přestože se snažil omezit vliv jezuitů v zemi. Jeho snahy však patrně primárně nemotivovaly pouze náboženské důvody, nýbrž snaha o získání přímé kontroly nad bohatým zahraničním obchodem v Nagasaki. Značné znechucení pak vyvolával obchod s japonskými otroky (většinou zchudlými rolníky, kteří byli transportováni do jihovýchodní Asie a Indie), do nějž byli Portugalci (a jezuité) zapojeni.⁹⁸ V době bitvy u Sekigahary byly v zemi desetitisíce křesťanů a desítky zahraničních misionářů, kteří

svou víru dále šířili. V tom však spatřoval šógunát značné nebezpečí. Jeho pohled na otázku křesťanů a působení cizích kněží shrnul ve svém memorandu bakufu Hajaši Razan, podle něhož „křesťanská banda přišla do Japonska nejen, aby sem vysílala své obchodní lodě a vyměňovala zboží, ale v touze po šíření ďábelského zákona, který má svrhnout pravou doktrínu tak, aby mohli změnit vládu této země a získat její vlastnictví. To je zárodek velkého nebezpečí, které musí být rozdrčeno“.⁹⁹ Křesťanství tak bylo vnímáno nejen jako domácí, ale především zahraničněpolitický problém, který musel být vyřešen, aby byla zajištěna bezpečnost země a vládnoucího režimu.¹⁰⁰

„Skvělá izolace“

Po dlouhá staletí mezinárodních vztahů na Dálném východě bylo Japonsko pevně zasazeno do sinocentrického pojetí světa. Vzhledem ke své velikosti, vojenské a hospodářské síle i relativní kulturní převaze vnímala Čína všechny své sousedy jako vlastní vazaly, kteří jí jsou poplatní tributem a poslušností.¹⁰¹ Přestože se Japonsko z tohoto statusu do značné míry vymykalo a trvalo na své vlastní nezávislosti, v mnoha ohledech uznávalo vyspělost čínské civilizace a Čínu považovalo za svůj vzor.¹⁰² I proto s Říší středu udržovalo poměrně aktivní diplomatické vztahy, stejně jako se svými dalšími asijskými sousedy, především Koreou. Mongolské invaze ve 13. století a rozpad centrální autority v Japonsku ve válkách 14. a 15. století však poměrně poklidnou koexistenci Japonska s kontinentálními sousedy narušily.¹⁰³ Pirátské útoky na čínské a korejské pobřeží působily dlouhodobé problémy, které v některých případech přerostly i v ozbrojený konflikt.¹⁰⁴ Nájezdy japonských wakó destabilizovaly vztahy s Čínou natolik, že roku 1557 pekingský dvůr rozhodl o uzavření svých přístavů japonským lodím a přerušil s Japonskem diplomatické styky.¹⁰⁵ Postavení Japonska v rámci „čínského světového pořádku“, bylo zásadním způsobem otřeseno.¹⁰⁶ Ve stejné době došlo v mezinárodním postavení Japonska k podstatné změně.

Roku 1543 totiž do Země vycházejícího slunce dorazili první evropští mořeplavci. Přestože setkání s cizokrajnými „barbary“ bylo pro mnoho Japonců zprvu spíše kuriozitou, díky obchodním příležitostem a zbráním, které s sebou Portugalci, kteří Japonsko „objevili“, přiváželi, došlo k postupnému začlenění Japonska do mnohem širšího rámce zahraničněpolitických vztahů a k otevření země evropskému vlivu.¹⁰⁷ Mimo postupně rostoucí ekonomické výměny a přílivu západních technologií (jako byly arkebuzy), se Japonci poprvé setkali s úplně novou kulturou a zcela odlišným náboženstvím – křesťanstvím. Již roku 1549 do země

příplul jeden ze zakladatelů jezuitského řádu František Xaverský, který zde zahájil misionářskou činnost.¹⁰⁸ Díky tomu, že Portugalci poskytovali obchodní výhody těm feudálním pánům, kteří byli jejich náboženským aktivitám nakloněni, dokázalo křesťanství v Japonsku postupně zakořenit. Z pouhých 500 konvertitů, které jezuité zaznamenali roku 1554, se nová náboženská komunita do konce sedmdesátých let 16. století rozrostla na zhruba 150 000 členů.¹⁰⁹ Zprávy misionářů popisovaly Japonsko jako zemi křesťanství zaslíbenou a hovořily o tom, že „Japonci jsou nejvíce nakloněni k přijetí naší víry ze všech lidí na světě. Jsou prozíraví a ovládání rozumem tak jako nebo ještě více než Španělé“.¹¹⁰ Roku 1569 povolil christianizovaný daimjó Ómura Sumitada Portugalcům zřídit svou základnu v Nagasaki, která se po roce 1571 stala klíčovým přístavem japonského mezinárodního obchodu, který *de facto* plně spravovali cizinci.¹¹¹ Díky tomu, že roku 1557 získali Portugalci obchodní práva v Macau, stali se v podstatě nepostradatelnými prostředníky v obchodu s Čínou, která Japoncům uzavřela své přístavy.¹¹² Do Japonska tak z kontinentu dováželi především hedvábí, porcelán a léčiva. Jejich obchodní artikly představovaly též cukr, exotické evropské výrobky, zbraně, olovo a střelný prach.¹¹³ Japonsko toto zboží směňovalo za stříbro, jehož se stalo předním světovým producentem.¹¹⁴ Pro obě strany to bylo výhodné a v podstatě nutné uspořádání. Japonci získávali nedostatkové zboží z Číny a jihovýchodní Asie, zatímco Portugalci díky značným ziskům mohli financovat své ostatní aktivity v Asii. Jejich koloniální říše tak byla v mnoha ohledech závislá právě na jejich postavení v Japonsku.¹¹⁵

Stoupající vliv cizinců však nemohl ujít pozornosti rodící se centrální autoritě v Japonsku. Zatímco Oda Nobunaga zachovával z politických a ekonomických zájmů s cizinci dosti pozitivní vztah,¹¹⁶ za jeho nástupce Tojotomiho Hidejošiho se tento přístup změnil. V letech 1586–1587 si v čele mohutné armády podrobil ostrov Kjúšú, kde byl vliv cizinců i počet konvertitů zdaleka nejvyšší. Ve snaze omezit pozici jezuitů v zemi vydal záhy po svém úspěšném tažení edikt zakazující misionářskou činnost.¹¹⁷ Současně převzal přímou kontrolu nad Nagasaki, díky čemuž získal podíl na ziscích ze zahraničního obchodu.¹¹⁸ Přestože se Hidejoši rozhodl svůj edikt v podstatě nevymáhat a misionářská činnost tak mohla ve větší diskrétnosti i nadále pokračovat, jednalo se o první doklad skutečnosti, že cizinci a jejich mnohdy nepochopitelná zahraniční víra nejsou v Japonsku vítáni.¹¹⁹ Nově ustavený tokugawský šógunát však vnímal potenciální nebezpečí hrozící ze strany křesťanů mnohem akutněji. Jeho zakladatel Iejasu si uvědomoval, že existence šógunátu je založena na poměrně křehké rovnováze centralizace politické moci v rukou bakufu a relativní nezávislosti a vnitřní autonomii jednotlivých panství.¹²⁰ Jakýkoli faktor, jenž mohl toto uspořádání narušit, měl být eliminován.

Portugalci v Japonsku

Křesťanství v tomto ohledu vzbuzovalo šógunovo podezření hned z několika důvodů. Nové náboženství v jeho očích představovalo doktrínu fanatiků připravených pro svou víru obětovat cokoli včetně odkazů jejich předků, kteří byli v Japonsku zvláště uctíváni. Skutečnost, že Ježíše Krista ukřižovali mezi obyčejnými zločinci, pak byla nejen pro Ježasu naprosto skandální. V očích ideologů bakufu křesťanství legitimizovalo odbojnost a povstání. Skutečnost, že hlavní duchovní autoritou křesťanů byla osoba papeže zastoupená zahraničními kněžími, kteří si nárokovali poslušnost svých následovníků, zpochybňovala autoritu nejen jejich feudálních pánů, ale i šóguna samotného.¹²¹ Japonci zároveň vnímali křesťanství jako netolerantní víru, která ve své samé podstatě odporuje domácí tradici šintó, buddhismu i konfuciánskému učení, z něž vycházela ideová základna bakufu. Z vnitropolitického hlediska představovaly další potenciální hrozbu křesťanské kongregace. V očích představitelů režimu se podobaly sektářským skupinám ikkó ikki, jež v předchozím století ovládly celé provincie, kde vytvářely autonomní uskupení vzdorující moci nejvýznamnějších daimjóů. Tato zkušenost přispěla k tomu, že nově založený šógunát pohlížel na křesťanské komunity se značnou nedůvěrou.¹²²

Iejasovu animozitu ale nevyvolaly pouze věroučné otázky nebo obavy z podvratné činnosti křesťanů, ale také zahraničněpolitické okolnosti. Značné pochybnosti vyvolávaly především skutečné úmysly cizinců. Zásadní pobouření vzbudila v Japonsku roku 1596 aféra galeony *San Felipe*, jež ztroskotala u japonských břehů.

Když její náklad zkonfiskovaly místní autority, snažil se je její kapitán Matias Landeche zastrážit tvrzením o moci španělského krále, jehož conquistadoři již plánují dobýt Japonsko, přičemž misionáři jsou jen jejich předvojem, který má připravit půdu pro invazi.¹²³ Okamžitou odpovědí na podobné hrozby byl nový edikt proti křesťanům roku 1597 a 26 členů jezuitského a františkánského řádu (z toho šest cizinců) bylo popraveno v Nagasaki kvůli podezření ze špionáže.¹²⁴ Dlouhodobě tento incident pouze potvrdil nedůvěru japonské vládnoucí špičky k cizincům. Jejasuův přístup ke křesťanům současně bezesporu do značné míry ovlivnila skutečnost, že řada křesťanských daimjóů byla věrnými spojenci jeho předchůdce Hidejošiho a stála proti němu v bitvě u Sekigahary. Hidejošiho dědic, Hidejori, navíc do svých služeb přijímal značné množství róninů křesťanského vyznání. Během obléhání Ósaky roku 1615 tak jeho vojsko pochodovalo do boje pod praporci se symboly kříže či obrazy Ježíše Krista a svatého Jakuba.¹²⁵ Jejasu sám byl neochvějný stoupenec buddhistické sekty Džódo a skutečnost, že domácí křesťané stáli v řadách jeho nepřátel, pouze zvyšovala jeho nechuť k tomuto náboženství a podezření vůči úmyslům jeho evropských patronů.¹²⁶

Již před útokem proti Ósace vydal Jejasu edikt, který označoval křesťanství za neslučitelné s principy japonské společnosti a zakázal nejen jeho šíření, ale i vyznávání.¹²⁷ Napříště měl být každý obyvatel Japonska registrován u jedné z povolených buddhistických sekt a přihlášen k místnímu chrámu.¹²⁸ Domácím křesťanům bylo nařízeno, aby se své víry pod přísným trestem vzdali. To vedlo k rychlému odpadnutí od víry těch, kteří křesťanství přijali jen ze zistných důvodů. Tisíce věřících však zůstaly ve svém přesvědčení neochvějnými. V tom je podporovala hrstka misionářů, kteří v zemi navzdory zákazu zůstali a nadále pokračovali ve své činnosti. Druhý tokugawský šógun Hidetada proto roku 1616 nařídil všem daimjóům, aby zahájili rozsáhlé protikřesťanské akce. Pronásledování ve své největší intenzitě trvalo až do šedesátých let 17. století, kdy byla prakticky celá křesťanská komunita v Japonsku zničena. Více než 3000 věřících (včetně řady misionářů) bylo pro své vyznání popraveno, desetitisíce lidí byly perzekvovány a musely se křesťanství veřejně zřeknout a zaregistrovat se v buddhistickém chrámu a pravidelně tam docházet.¹²⁹ Úřady po jinověrcích pátraly zvláště usilovně po potlačení šimabarského povstání (1637–1638), které bakufu spojovalo především se skrytými prokřesťanskými tendencemi obyvatel Kjúšú.¹³⁰ Odpovědí bylo další zintenzivnění pronásledování, které trvalo po dvě desetiletí. Ještě roku 1657 odhalily autority 608 křesťanů na panství Ómura poblíž Nagasaki. Celkem 411 z nich bylo shledáno nenapravitelnými a byli exemplárně potrestáni.¹³¹ Pro odhalení podezřelých sektářů vytvořily centrální autority sofistikovaný systém špěhů, udavačů a zkoušek víry. Patrně nejznámější praxí se stala tzv.

fumie (též zvaná efumi). Každoročně se museli lidé zaregistrovaní u příslušného chrámu sejít a veřejně pošlapat posvátný obrázek (například Panny Marie či kříž), aby tak pod dohledem prokázali svůj odpor ke křesťanství. Tento zvyk se nicméně neprovozoval po celém Japonsku, ale byl vynucován pouze v oblastech, kde křesťanství hrálo v předchozích letech dominantní roli, především na ostrově Kjúšú. Ti, kdo se zřekli své víry dobrovolně, byli propuštěni. Místní úřady je však měly za úkol kontrolovat, a to včetně jejich potomků (u mužů až do sedmé generace).¹³² Křesťané tak byli nejen násilně pronásledováni, ale i dlouhodobě společensky stigmatizováni. Díky tomu se tokugawskému šógunátu podařilo z jeho pohledu nebezpečné schizmatiky z japonské půdy eliminovat.

Otázka křesťanství však byla úzce spojena s mezinárodní politikou bakufu. V době, kdy se Tokugawa Iejasu dostal k moci, se situace dramaticky změnila. Roku 1600 dorazila k japonským břehům první holandská loď *Liefde* a další ji v brzké době následovaly.¹³³ Japonci tak poprvé navázali kontakt s jiným evropským národem, než byli Portugalci či Španělé (král Filip II. od roku 1580 vládl též Portugalsku). Jejich nepřátelé, Nizozemci a později i Angličané, nyní dosáhli asijských břehů. Tato rychlá expanze znamenala těžkou ránu portugalskému impériu v Asii. Již roku 1596 ovládli Nizozemci Bantam na Jávě a zapojili se do výnosného obchodu s jihovýchodní Asií. V následujících desetiletích se jim díky námořní přepravě a novému modelu obchodování prostřednictvím Východoindické společnosti podařilo vytlačit Portugalce z jejich dosavadních bašt v regionu. Roku 1641 dobyli klíčový přístav Malacca ovládající stejnojmennou úžinu, kterou proudil obchod s kořením, do roku 1658 se stali pány Cejlonu a rychle rozšiřovali svůj vliv na ostrovech dnešní Indonésie. Dlouholetý portugalský monopol obchodu s Asií byl postupně zlomen.¹³⁴ Jejich přítomnost v Japonsku měla podobný efekt. Navigátorem *Liefde* byl Angličan William Adams, který se díky své inteligenci, širokému vzdělání a dokonalé znalosti evropských politických reálií velice rychle stal Iejasuovým důvěrníkem a osobním tlumočnickem.¹³⁵ Právě on poskytl japonskému vládci informace o tom, jakým způsobem katolické mocnosti využívaly náboženství ke svým výbojům v Americe a Asii.¹³⁶ Díky Adamsově vlivu se Nizozemcům dostalo v Japonsku vřelého přijetí a bylo jim roku 1609 povoleno vybudovat si obchodní faktorii v Hiradu poblíž přístavu Nagasaki.¹³⁷ O čtyři roky později se v Japonsku usadili též Angličané. Jejich přítomnost v zemi se nicméně omezila na pouhých jedenáct let, neboť ve srovnání s nizozemskou konkurencí byl jejich obchod s Japonci ztrátový.¹³⁸

Příchod Nizozemců dramaticky změnil dynamiku vztahů Japonska a „jižních barbarů“ (*nanban*), jak byli cizinci v zemi nazýváni. Do počátku 17. století byli Portugalci jedinými prostředníky v obchodu mezi Japonskem a Čínou, čehož

Rituál fumié (efumi)

dokázali efektivně využívat pro své misionářské zájmy. Tato situace se nyní změnila. Skutečnost, že Nizozemci nejevili o šíření svého náboženství v Japonsku zájem a připlouvali sem jen za svými komerčními zájmy, jim poskytovala klíčovou konkurenční výhodu.¹³⁹ Vztahy s iberskými mocnostmi se začaly citelně zhoršovat, především po Jejasuově protikřesťanském ediktu. Katolické mocnosti byly podezřívány z pokračující tajné podpory misionářské činnosti a jejich přístup k japonskému trhu byl stále více regulován. Po odhalení dvou španělských mniichů, kteří tajně vstoupili na japonskou půdu, byly japonské přístavy roku 1624 uzavřeny všem španělským lodím, které již po čtyři desetiletí do země připlouvaly z filipínské Manily.¹⁴⁰ Stejný osud v té době nepotkal též Portugalce jen díky přetrvávajícímu významu obchodu mezi Macaem a Nagasaki.¹⁴¹ Ani Nizozemci se nevyhnuli značným problémům. Bakufu jen s krajní nelibostí sledovalo jejich agresivní počínání na otevřeném moři. Útoky na japonské i portugalské lodě vedly k tomu, že vzkvétající vztahy na čas ochladly a Nizozemci museli vynaložit značné úsilí, aby se zbavili nálepky pirátů, kteří nerespektují místní zvyklosti a práva.¹⁴² V každém případě lze říci, že postavení cizinců v Japonsku postupně upadalo a bakufu na ně pohlíželo se stále se zvyšujícím podezřením.

Tato skutečnost byla stále patrnější od počátku třicátých let 17. století, kdy šógun Tokugawa Iemicu začal na poli zahraniční politiky sledovat tři základní cíle: „1) odstranit podvrtnou římsko-katolickou ideologii; 2) monopolizovat výnos ze zahraničního obchodu do rukou bakufu; 3) zabránit Japoncům v cestování do zahraničí.“¹⁴³ Výsledkem byla série ediktů z let 1635, 1639 a 1641, které zemi postupně uzavíraly nežádoucímu vlivu cizinců.¹⁴⁴ První z ediktů považovaných za počátek politiky uzavřené země (*sakoku*) zamezoval Japoncům opouštět zemi. Značné obavy šógunátu totiž vyvolával kontakt japonských obchodníků s rozsáhlou japonskou diasporou roztroušenou po velké části Asie, mezi níž byla silná křesťanská komunita, kterou rozšiřovali ti, co z Japonska uprchli po Jejasuově protikřesťanském výnosu. Japoncům tak bylo pod trestem smrti zakázáno vycestovat a vrátit se zpět do země.¹⁴⁵ Současně byl obyvatelům císařství omezen styk s cizinci a nabídnuty odměny za prozrazení zahraničních kněží. Všechny připlouvající lodě měly být prohledány kvůli potenciální přítomnosti misionářů.¹⁴⁶ Ve snaze znemožnit pokračování domácího dálkového obchodu bylo vydáno nařízení zakazující budovat lodě delší než 22 metrů.¹⁴⁷ Iemicu tak efektivně ukončil éru aktivního zapojení Japonska do východoasijského obchodu, jehož symbol představovaly tzv. lodě s červenou pečetí (*šuinzen*) – plavidla, jež obdržela právo obchodovat se zahraničím. Od počátku 17. století se tyto lodě plavily i do tak vzdálených destinací jako Filipíny, Siam, Vietnam, ostrovy Východní Indie nebo Barma.¹⁴⁸ Tato éra japonské zámořské „expanze“ byla z důvodů obav šógunátu

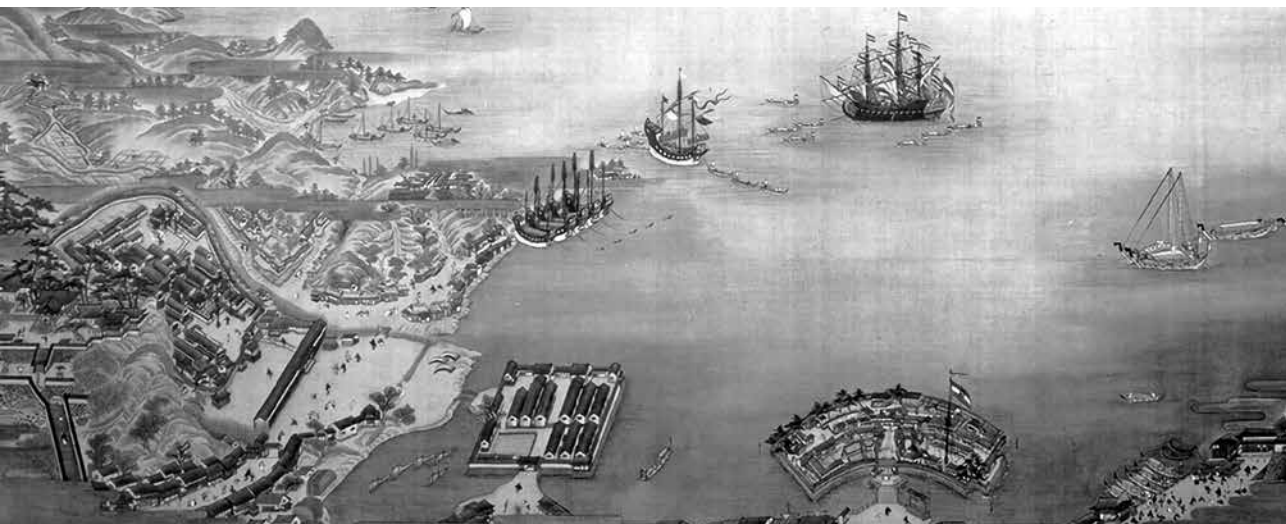
ohledně jejích dopadů na vnitřní stabilitu země náhle zastavena. V nadcházejících dvou staletích zprostředkovávali zahraniční obchod Japonska téměř výhradně cizinci a podléhal přísné šógunátní kontrole a regulaci.

K omezení zahraničních kontaktů přispěly i domácí problémy. Šimabarské povstání (1637–1638), jež si vyžádalo mobilizaci podstatné části zdrojů šógunátu, ztráty 20 000 vojáků a vedlo k zmasakrování téměř 30 000 vzbouřenců,¹⁴⁹ bylo důvodem k dalšímu zpřísnění politiky uzavření země. Přestože rebelie nebyla primárně motivována náboženskými důvody, většina povstalců patřila ke křesťanské minoritě tvrdě zkoušené předchozími dekádami pronásledování.¹⁵⁰ V očích bakufu se jednalo o demonstraci jeho obav z existence „páté kolony“, kterou by katolické mocnosti mohly využít k napadení země. Podezření (v mnoha případech potvrzená), že Portugalci i nadále skrytě podporují japonské křesťany a že do země tajně vysílají misionáře, vedly šógunát k razantní akci. Roku 1639 byl vydán edikt nepřimo obviňující Portugalsko z podpory rebelie a uzavírající Japonsko jeho lodím.¹⁵¹ Když byla o rok později z Macaa vyslána loď s poselstvem, jež mělo bakufu přesvědčit, aby svoje rozhodnutí přehodnotilo, byla okamžitě zadržena a 61 členů posádky bylo popraveno. Přeživší byli posláni zpět se vzkazem, že i kdyby „sám král Filip, nebo dokonce křesťanský Bůh či Velký Buddha porušili tento zákaz, zaplatili by všichni svými hlavami“.¹⁵² Kromě čínské komunity sídlící v oddělené čtvrti v Nagasaki měli napříště povoleno sídlit v Japonsku pouze Nizozemci, a i jejich přítomnost měla být limitována.¹⁵³ Roku 1641 tak muse-li opustit svou vzkvétající faktorii v Hiradu pod záminkou, že nápis „A.D. 1640“ na jimi nově zbudovaném skladišti obsahoval odkaz na křesťanské náboženství.¹⁵⁴ Napříště měli být izolováni na umělém ostrůvku Dedžima v nagasackém přístavu.

Po éře relativně svobodného podnikání v Japonsku byla západní komunita v zemi omezena pouze na Nizozemce, kteří se mohli pohybovat jen na území své faktorie o rozloze 1,31 hektaru.¹⁵⁵ Zde žili téměř jako ve vězení. Umělý ostrov, na nějž byli odkázáni, spojoval s pevninou jediný most, který byl neustále hlídán a jeho pobřeží zahradil vysoký plot s kovovými hroty.¹⁵⁶ Až na výjimky byl cizincům zapovězen vstup na pevninu. Oficiální kontakt byl povolen skrze licencované tlumočníky a obchodníky. Obyvatelé Dedžimy měli dokonce zapovězeno na ostrov přivádět vlastní rodiny (první ženou na Dedžimě byla manželka zdejšího guvernéra Titia Cock Blomhoffová, která přicestovala roku 1817), proto zde byly povoleny návštěvy prostitutek z nagasacké zábavní čtvrti Murajama.¹⁵⁷ Každý nově přibývší cizinec byl po svém příjezdu pečlivě prohledán. Autority se zaměřovaly především na dovoz potenciálně nebezpečné literatury s náboženským obsahem. Pokud podobný spis našly, byl dotyčnému vstup zakázán

a příslušná kniha či pamflet okamžitě zlikvidovány.¹⁵⁸ Jedinou výjimku v omezení pohybu představovala každoroční návštěva nizozemského guvernéra v Edu, kde musel v podstatě složit hold vládnoucímu šógunovi. Tento ceremoniál byl ryze formální a Nizozemci jej podstupovali jen kvůli svým ekonomickým zájmům v Japonsku.¹⁵⁹ Život na Dedžimě tak byl do značné míry monotónní. Skládal se z dlouhého čekání na příplutí obchodní lodi z Batávie, která pak v nagasackém přístavu kotvila dva až tři měsíce, během nichž probíhala intenzivní obchodní jednání.¹⁶⁰ Nizozemci v Japonsku prodávali hedvábí z Číny, koření, cukr, tropická dřeva, olovo, cín a řadu evropských produktů, které však v Japonsku byly považovány spíše za kuriozitu. Výměnou získávali stříbro, měď, lakované výrobky a další produkty japonských řemeslníků.¹⁶¹ Šógunátní vláda tento obchod zprvu výrazně podporovala,¹⁶² později jej však začala silně regulovat. Postupné vyčerpání japonských stříbrných dolů vedlo bakufu roku 1668 k zákazu vývozu tohoto drahého kovu ze země. Byť se jej nepodařilo v plné míře uplatnit, tuto komoditu v obchodu s Nizozemci do značné míry nahradila měď.¹⁶³ Přestože byl obchod na Dedžimě zprvu poměrně výnosný, od počátku 18. století postupně upadal a v jeho druhé polovině si již nizozemští zástupci na Dedžimě otevřeně stěžovali na jeho ztrátovost.¹⁶⁴

Nové uspořádání se však ukázalo nadmíru efektivní ohledně omezení přítomnosti příslušníků západní civilizace v Japonsku. I proto se o období od roku 1641 do Perryho expedice hovoří jako o éře *sakoku* – uzavřené země, kdy se Japonsko podle zažitě představy stáhlo do izolace od okolního světa. Při bližším zkoumání však teze o hermeticky uzavřeném Japonsku bezesporu neobstojí. Tokugawové

Nagasacká zátoka s ostrovem Dedžima (v popředí uprostřed) koncem 17. století

výrazně omezili komunikaci s některými zeměmi pouze s cílem odstranit jakékoli hrozby své vlastní hegemonii.¹⁶⁵ V době, kdy praktikovali politiku izolace, totiž udržovali poměrně aktivní vztahy se svými sousedy. Samotný pojem „saku-ku“ byl navíc použit poprvé až roku 1801, a vládnoucí režim Japonsko nevnímal jako plně uzavřené zahraničním vlivům.¹⁶⁶ V některých případech tokugawští šógunové autorizovali dokonce i přímo expanzivní politiku. Roku 1609 tak se souhlasem Eda knížectví Sacuma podniklo invazi na Okinawu a vynutilo si vazalskou povinnost království Rjúkjú.¹⁶⁷ Tím však vznikla poněkud bizarní situace. Souostroví totiž bylo stále formálně vazalem Číny. Ve snaze nenarušit své vztahy s touto velmocí Sacuma svou nadvládou formálně tajila. Na Okinawě sice byla japonská posádka a úředníci každoročně vybírající tribut, jakmile sem však dorazilo poselstvo z Číny, tento personál se stáhl do ústraní, aby tak zůstalo zachováno zdání pokračující poplatnosti Rjúkjú Pekingu. Číňané si kvůli této otázce nepřáli rozpoutávat konflikt, a proto toto uspořádání akceptovali a přes Rjúkjú s Japonskem obchodovali.¹⁶⁸ Tím, že Rjúkjú spadalo pod kontrolu Sacumy, bylo též nepřímo podřízeno šógunátu, jehož rozkazy muselo knížectví poslouchat. Z Okinawy proto pravidelně putovalo poselstvo do Eda, aby složilo hold svému formálnímu lennímu pánovi. Bakufu pak mohlo tento rituál využívat k posílení vlastní prestiže a demonstraci svého primátu při formování zahraniční politiky země.¹⁶⁹

Tento příklad jasně demonstuje zcela odlišnou koncepci zahraničních vztahů, od té, která se ve stejné době vyvíjela v Evropě. Zatímco na starém kontinentu se po vestfálském míru vytvářel systém jasně vymezených států a docházelo ke stále větší formalizaci jejich vztahů, situace na Dálném východě byla v podstatě zcela opačná. Hranice mezi státy byly často nejasné a jejich představitelé se jen málokdy pouštěli do větších teritoriálních sporů. Poučeno neúspěšným megalomanským tažením Hidejošiho do Koreje v devadesátých letech 16. století, které značně oslabilo prestiž tohoto vojevůdce a přispělo k zhroutilí jím vytvořeného režimu po jeho smrti, se bakufu odmítalo pouštět do větších zahraničních dobrodružství. Místo toho se vydalo politikou vnitřní pacifikace země a mírové koexistence se svými sousedy, a to mnohdy za cenu skutečnosti, že jejich vztahy nebyly nikterak pevně zakotveny a mnohé sporné otázky zůstávaly cíleně neřešeny. Příkladem můžou být vztahy s Koreou, které byly regulovány skrze rod Só vlastníci panství na ostrově Cušima. Aby bylo zabráněno případným sporům ohledně titulatury, která v dálnévýchodní politice hrála důležitou roli, byl pro označení šóguna v oficiální korespondenci s Koreou vymyšlen pojem *taikun*, který později přejali i cizinci přicházející do Japonska v 19. století. Jeho přesný význam nebyl nijak definován stejně tak jeho hierarchický vztah k osobě čínského i japonského císaře. Japonci tak s Koreou mohli formálně jednat jako rovný s rovným, současně

si však obě strany mohly nárokovat nadřazené postavení nad svým protějškem, aniž by to narušilo jejich vzájemné vztahy.¹⁷⁰ S Koreou pak probíhala poměrně intenzivní ekonomická výměna skrze přístav Pusan a ostrov Cušima, přes který se do Japonska výměnou za stříbro dostávalo čínské zboží.¹⁷¹ Do Eda pak během éry *sakoku* zamířilo dvanáct oficiálních korejských poselstev, které měly poměrně zásadní kulturní a diplomatický význam.¹⁷²

Vztahy s Čínou byly vymezeny podobně neurčitě jako ty s Koreou, patrně ještě více. Japonsko k místnímu kontinentálnímu hegemonovi zachovávalo opatrný postoj, který někteří historikové označují za „tichou diplomacii“.¹⁷³ Na rozdíl od Koreje, s níž stabilizovalo vzájemné vztahy roku 1609, neměl šógunát potřebu svůj postoj k Číně jakkoli formalizovat. Do kontinentálních problémů se odmítal jakkoli zapojovat. Když byl přívrženci svržené dynastie Ming požádán o vojenskou asistenci, zdvořile odmítl a pouze pozoroval postupné ovládnutí Říše středu Čchingy.¹⁷⁴ Číňanům sice bylo oficiálně povoleno obchodovat v Nagasaki (jen roku 1688 sem připlulo 199 čínských džunek), ale oficiální vztahy navázány nebyly.¹⁷⁵ Podobně vágně byla vymezena i japonská hranice na severu. Na jihu ostrova Ezo (dnešní Hokkaidó) sice vznikla malá japonská kolonie ovládaná klanem Macumae, který kontroloval obchod s místními kmeny Ainu, podobně jako rod Só prostředkoval obchod i vztah s Korejci, ale šógunát do místní politiky nijak razantně nezasahoval a ani se nesnažil definovat sféru japonského vlivu v oblasti.¹⁷⁶ Přestože bylo bakufu oficiálně zodpovědné za zahraniční politiku, mnohdy její provádění svěřovalo do rukou svých vazalů a samo dohlíželo jen na přísnou regulaci obchodu se západními cizinci. Jejich přítomnost v zemi měla být z obav z šíření „podvratného“ křesťanství přísně omezena. V tomto smyslu se země skutečně izolovala. Ne však od svých asijských sousedů, s nimiž udržovala opatrný a pokud možno nekonfliktní vztah, neboť případné zahraniční angažmá mohlo ohrozit vnitřní stabilitu Japonska, jejíž udržování bylo základním kamenem tokugawského vojenského režimu. Z pohledu Západu se však Japonsko stáhlo do dobrovolné izolace, v níž se jeho společnost vyvíjela po více než dvě následující století.

Proměna japonské společnosti

Záměrem tokugawského šógunátu bylo zajistit vnitřní mír a stabilizaci země s cílem posílit a udržet své výsadní postavení a vládu nad Japonskem. Toho dosáhl poměrně drakonickými opatřeními, jimiž kontroloval vnitřní i zahraniční politiku.¹⁷⁷ Přestože měl vojenský režim bezesporu své stinné stránky, dokázal něco, co

je v dějinách lidstva velmi výjimečné. Po 265 let existence šógunátu byli Tokugawové schopni zajistit mírový rozvoj země, a to navzdory skutečnosti, že společenskou elitu tvořila válečnická samurajská vrstva, která v předchozím období vedla téměř kontinuální občanskou válku.¹⁷⁸ Tohoto úspěchu dosáhli za cenu některých kompromisů a snahy o rigidní politický systém, který měl za úkol udržet sociální pořádek založený na oddělení jednotlivých společenských vrstev a jejich přísné hierarchizaci.¹⁷⁹ Přes všechna omezení a vnitřní kontrolu však musel režim rezignovat na ideu absolutní vlády nad zemí. Místo toho se během prvních dekád existence šógunátu vytvořil dvojitý systém vlády složený z centrální autority baku-fu, které však přímo kontrolovalo jen jím ovládanou půdu, a jednotlivých domén, jež sice podléhaly centrálnímu dohledu, ale vnitřně byly do značné míry nezávislé. Z tohoto důvodu se pro systém vytvořený Tokugawou vžil pojem *bakuhan* (*baku* – vojenská centrální vláda, *han* – knížectví vlastněná daimjóy).¹⁸⁰ Šógunát sice jednotlivá knížectví pečlivě kontroloval a omezil jejich vojenský a politický potenciál, ale současně umožňoval jejich vnitřní autonomii. Jeho vláda tak byla v podstatě založena na kompromisu mezi jeho centrální autoritou a kontrolou některých aspektů národní politiky, a ochotou formálně nezávislých knížectví toto uspořádání respektovat. Proto byl režim silně citlivý na jakékoli politické či společenské změny, jež mohly tuto rovnováhu destabilizovat.

Přestože měl šógunát bezesporu silně konzervativní tendence, došlo během prvních dekád jeho existence k dramatické proměně celé japonské společnosti. Éra stabilizace a nastolení vnitřního míru vedla k prudkému nárůstu počtu obyvatel z 12 milionů na konci 16. století na zhruba 26–28 milionů na počátku 18. století.¹⁸¹ Takto prudká demografická exploze byla v tehdejší předmoderním světě naprosto bezprecedentní.¹⁸² Tento vývoj byl patrný na rychlém rozvoji hradních měst, která od 16. století vznikala okolo sídel feudálních pánů. Od první poloviny 18. století bylo Japonsko s 10 % městského obyvatelstva jednou z nejurbánizovanějších společností na světě.¹⁸³ Hlavní politická a ekonomická centra se stala skutečnými metropolemi ve světovém měřítku. Sídlo japonských císařů Kjóto mělo roku 1700 zhruba 350 000 obyvatel, Ósaka přes 400 000. Nejmarkantnější však byl vzestup Eda jakožto politické metropole. Když do něj Tokugawa Iejasu přenesl své oficiální sídlo, jednalo se o městečko s 5000 obyvateli, do poloviny 17. století se tento počet zdvojnásobil a roku 1720 již bylo Edo největším městem na světě s více než milionem stálých rezidentů (polovinu tvořili samurajové žijící zde při rezidencích svých pánů).¹⁸⁴ S tímto procesem se následně spojovala proměna japonské ekonomiky, která v první polovině období Edo zaznamenala rychlý růst. Vznik velkých měst stimuloval obchod s rýží a dalšími zemědělskými produkty, jimiž musela být zásobována.¹⁸⁵ Nově utvářený životní styl městského

obyvatelstva byl současně stimulem k rozvoji řemeslné výroby.¹⁸⁶ S tímto trendem se pak pojil také rozvoj monetární ekonomiky. Především ósačtí obchodníci dokázali využít jimi akumulovaný kapitál k rozšíření svého podnikání.¹⁸⁷ Velmi významným zdrojem jejich příjmů se stalo poskytování půjček jak soukromým osobám, tak především jednotlivým doménám, které se často dostávaly do fiskálních potíží spojených s jejich výdaji na reprezentaci v rámci systému sankin kotai a nutností udržovat vlastní ozbrojené síly a státní správu.¹⁸⁸

Ekonomický a demografický růst se taktéž podepsaly na rozvoji japonského venkova. Zvyšující se poptávka po potravinách vedla rolníky k intenzivnější kultivaci obdělávané půdy a jejímu postupnému rozšiřování.¹⁸⁹ Současně byly zaváděny nové plodiny tam, kde nebylo pěstování rýže výnosné nebo možné.¹⁹⁰ Zefektivnění produkce potravin přinesly též nové zemědělské postupy a metody (například větší využívání hnojiv), díky čemuž bylo možné udržet populační růst až do konce 17. století.¹⁹¹ Japonsko muselo být vzhledem k uzavřenosti své ekonomiky soběstačné, což byl důležitý impulz k dalším inovacím. Díky tomu byla jeho zemědělská produkce již v předmoderní době na úrovni, jíž jiné asijské státy dosáhly až v polovině 20. století.¹⁹² Tento trend měl však i své stinné stránky. Získávání nové půdy znamenalo odlesnění rozsáhlých oblastí, jež přispívalo k větší erozi půdy, častějším povodním nebo delším obdobím sucha. Tato činnost si navíc vyžadovala značné úsilí a lidské zdroje a odčerpávala relativně vzácná hnojiva, která nemohla být dostatečně využívána tam, kde byla půda nejúrodnější.¹⁹³ Spotřeba městské ekonomiky navíc vedla mnohé vesnické komunity ke koncentraci na produkci komerčních plodin určených například k výrobě a barvení látek. V rozsáhlých oblastech tak vznikaly monokultury, což je činilo zranitelnými v obdobích nižších úrod, neboť se musely spoléhat na dovoz potravin.¹⁹⁴ Okolo roku 1700 dosáhla zemědělská produkce maxima, jehož bylo možné za daných okolností dosáhnout. Výsledkem bylo postupné zpomalení a zastavení populačního růstu. Obyvatelstvo Japonska tak v průběhu 18. století oscilovalo okolo 30 (podle jiných údajů 26) milionů.¹⁹⁵ S tím následně souvisela postupná ekonomická stagnace a hospodářské problémy, které v tomto období zaměstnávaly centrální vládu, jež se je snažila řešit prostřednictvím několika reformních pokusů.¹⁹⁶

Společenské změny, jež byly důsledkem tokugawského míru, měly nicméně patrně největší dopad na vládnoucí kastu samurajů, která tvořila asi 6 % populace.¹⁹⁷ Po staletích válek, kdy byla hranice mezi válečníky a ostatními povoláními poměrně volná, ukončil tuto praxi v roce 1591 Hidejošioho Separáčtí edikt, jenž jasně odděloval ty, kteří se měli věnovat pouze vojenským otázkám, a ostatní společenské třídy.¹⁹⁸ Tato politika, již převzali i tokugawští šógunové, ze samurajů vytvořila dědičnou vrstvu, jejímž posláním měla být vláda nad zemí.¹⁹⁹

諸方之道法

品川	二里	日光山	六里	府中六社	六里
千住	二里半	上野渡	三里半	日輪寺	四里
四谷新橋	一里余	馬場不動	五里余	青木寺	四里
高戸	四里半	白根不動	六里半	堀内	二里
煉馬	四里	龍全不動	二里半	目黒不動	二里
芝落合	二里半	江文島弁天	十三里	目白	一里
行徳	三里半	布砥弁天	十里	目赤	一里
茗荷新橋	三里半	玉川弁天	四里半	護国寺	一里
同洗山	四里半	金澤陀堂	十二里余	雑子谷	一里
岩附	九里半	小金東海寺	六里	五右衛門	一里
川口	四里半	中山	五里余	龜井戸	一里
河越	十里	真間	三里半	上野東叡山	三十里
鹿島	北里	木下川原	一里半	芝罘寺	九里
成田	十里	大鮎河原	五里	高輪泉管寺	五里
鎌倉	十三里	矢口新田	三里半	渋谷堂	二里
大山	十里	池上本門寺	三里余	吾妻森	二里

蓮花名所	偶田川	霞關	荒蘭寺	待乳山	真間橋	庵崎	關屋	武藏野	堀兼井	向野	三吉野	相印
...

...
...

御見附
 御紋 御産敷
 御申度
 天保三壬辰年新刻
 江戸日本橋通堂丁目
 須原屋

Mapa Eda z roku 1849

Populace Japonska v období Edo

1600	12 273 000
1650	17 497 900
1700	28 287 200
1726	31 104 400
1750	31 010 800
1774	30 408 800
1804	30 746 400
1828	32 625 800
1840	31 102 100
1870	34 620 000

Jako taková však měla mít jasně stanovená nejen práva, ale především povinnosti. Hlavním úkolem samuraje byla pochopitelně vojenská služba. V přísně hierarchizované společnosti byli jedinými, kdo měl právo nosit zbraň a používat rodové jméno. Pověstné samurajské meče nošené vždy ve dvojici (*daišó*) – dlouhý meč katana a krátký wakizaši, byly nejen válečnými nástroji, ale především symbolem jejich statusu.²⁰⁰ Jakožto strážci veřejného

pořádku a privilegovaná společenská skupina měli právo tento meč použít, kdykoli byl porušen zákon nebo se některý z příslušníků ostatních „stavů“ vůči nim provinil nezdrovilým chováním či jim neprokázal respekt. V tom případě měl samuraj právo zvané *kiristue gomen*, provinilce na místě potrestat na hrdle.²⁰¹ Nadřazenost samurajů pak byla současně zdůrazněna skutečností, že pouze oni byli oprávněni vykonávat jakékoli veřejné úřady. Správa země tak byla v rukou úzké elity vyčleněné ze zbytku společnosti.²⁰² Pochopitelně i ona byla vnitřně silně stratifikována. V poměrně malém panství Nakacu patřícím v 18. a 19. století klanu Okudaira byli samurajové rozděleni do stovky různých kategorií. Hlavní rozdíl však byla hranice mezi „vyššími“ a „nižšími“ samuraji, jež oddělovala obyčejné pěšáky od těch, kteří si mohli dovolit vlastnit koně a požívali jistých speciálních privilegií.²⁰³ Právě oni v situaci, kdy jejich pánové pobývali na základě systému *sankin kotai* v Edo, mnohdy přejímali zodpovědnost nad správou jednotlivých knížectvích, v nichž si díky částečnému mocenskému vakuu uzurpovali část politické moci na úkor svých vládců.²⁰⁴

Život samurajů se nicméně v době trvalého míru podstatně změnil. Zatímco v předchozích obdobích žili válečníci na venkově mezi svými poddanými, od nichž přímo vybírali poplatky. Tento způsob života se od počátku 17. století výrazně proměnil.²⁰⁵ Separční edikt nařizoval samurajům, aby se přestěhovali k sídelním hradům svého pána, díky čemuž došlo k rozkvětu hradeckých měst. Pravomoc výběru daní získali daimjóové, kteří je následně rozdělovali mezi své vazaly jako fixní podle statusu vyměřenou rentu. Vojenská vrstva tak byla efektivně oddělena od zbytku společnosti: „Po téměř půl tisíciletí přímé moci nad půdou a jejími obdávatelem vyměnili samurajové 16. století svá venkovská panství za život v hradeckých městech. Na konci tohoto procesu se z majitelů pozemkových držav stali pobíratelé důchodů s institucionalizovaným právem vládnout

společnosti díky svému statusu držitelů dvou mečů.²⁰⁶ To však z dlouhodobého hlediska způsobovalo jisté problémy. Odtržení samurajů od půdy mělo své nepochybné výhody. Znemožňovalo jim využívat podpory lokálního obyvatelstva k působení jakýchkoli potíží, což výrazně přispělo k pacifikaci země. Současně tento krok centralizoval finance jednotlivých domén, které tak mohly být spravovány efektivněji. Na druhé straně vytvářel tento systém větší tlak na jedince. Vzhledem k tomu, že úkolem samuraje byla služba jeho pánu, byly celé této společenské vrstvě zakázány jakékoli jiné produktivní, především komerční, aktivity. To znamenalo, že samurajské domácnosti si musely vystačit s rentou, již od svého pána dostávali. Tato skutečnost vedla k postupně se zvyšujícímu fiskálnímu tlaku na vojenskou vrstvu. Příslušnost k vládnoucí vrstvě s sebou přinášela náklady spojené s udržováním samurajského statusu. Tokugawská vláda vydala několik zákonů, jež jejich život regulovaly. Kromě výzbroje museli samurajové dodržovat dekorum v oblečení, vydržovat si adekvátní domácnost a být připraveni k reprezentaci svého pána.²⁰⁷ Náklady městského života v době růstu ekonomiky a s ní spojené inflace, která znehodnocovala pevně stanovené důchody, vedly k postupnému zhoršování životní úrovně vojenské třídy. Mnozí její příslušníci se museli pravidelně obracet na obchodníky s žádostmi o půjčku, což však z dlouhodobého hlediska pouze dále zatěžovalo jejich rozpočty. Část vládnoucí skupiny obyvatel se pak dostávala do mnohdy jen obtížně řešitelné situace a mnozí její členové v podstatě bojovali o holé přežití.²⁰⁸

Tuto situaci pak dále zhoršovaly dva důležité fenomény. Prvním z nich byla poměrně častá praxe centrálních autorit jednostranně snižovat vyplácené renty v době, kdy jednotlivé domény čelily finančním problémům.²⁰⁹ Tyto „půjčky“ byly v podstatě nevratné a nepředvídatelné, což pouze znásobovalo problémy, jimž museli samurajové čelit. Dalším faktorem byla skutečnost, že v době míru byly počty vazalů vzniklé v období válek příliš veliké na to, aby je bylo možné všechny zaměstnat ve správě šógunátu či jednotlivých panství. S držbou konkrétního úřadu či oficiální pozice se totiž pojila dodatečná renta, která byla vítaným příspěvkem do rozpočtu domácnosti. V roce 1705 bylo zhruba 25 % vazalů šógunátu v podstatě nezaměstnaných a jejich jediný příjem tvořil každoroční důchod. Podobná situace panovala i ve většině domén. Tendence autorit obsazovat úřady „vyššími samuraji“ pak znamenala, že to byla právě nejchudší část samurajské vrstvy, která musela existovat z životního minima, ale i tak vynakládat značné sumy na udržení svého statusu.²¹⁰ Výsledkem byla skutečnost, že mnoho z nich čelilo značným finančním potížím. Ve snaze řešit tento problém některé domény povolily chudším samurajům, aby se vrátili k venkovskému životu. Mnozí si museli tajně přivydělávat jako námezdní dělníci, anebo svůj samurajský status přímo

opustili a stali se rolníky či obchodníky.²¹¹ Jiní se zas snažili vylepšit své upadající postavení adoptací oficiálního dědice z obchodnické vrstvy, která na rozdíl od samurajů ekonomicky vzkvétala.²¹² Celkově lze říci, že zhoršování životních podmínek vedlo především mezi „nižšími samuraji“ k postupnému nárůstu nespokojenosti, která se postupně stávala poměrně zásadním problémem pro vládnoucí režim.²¹³

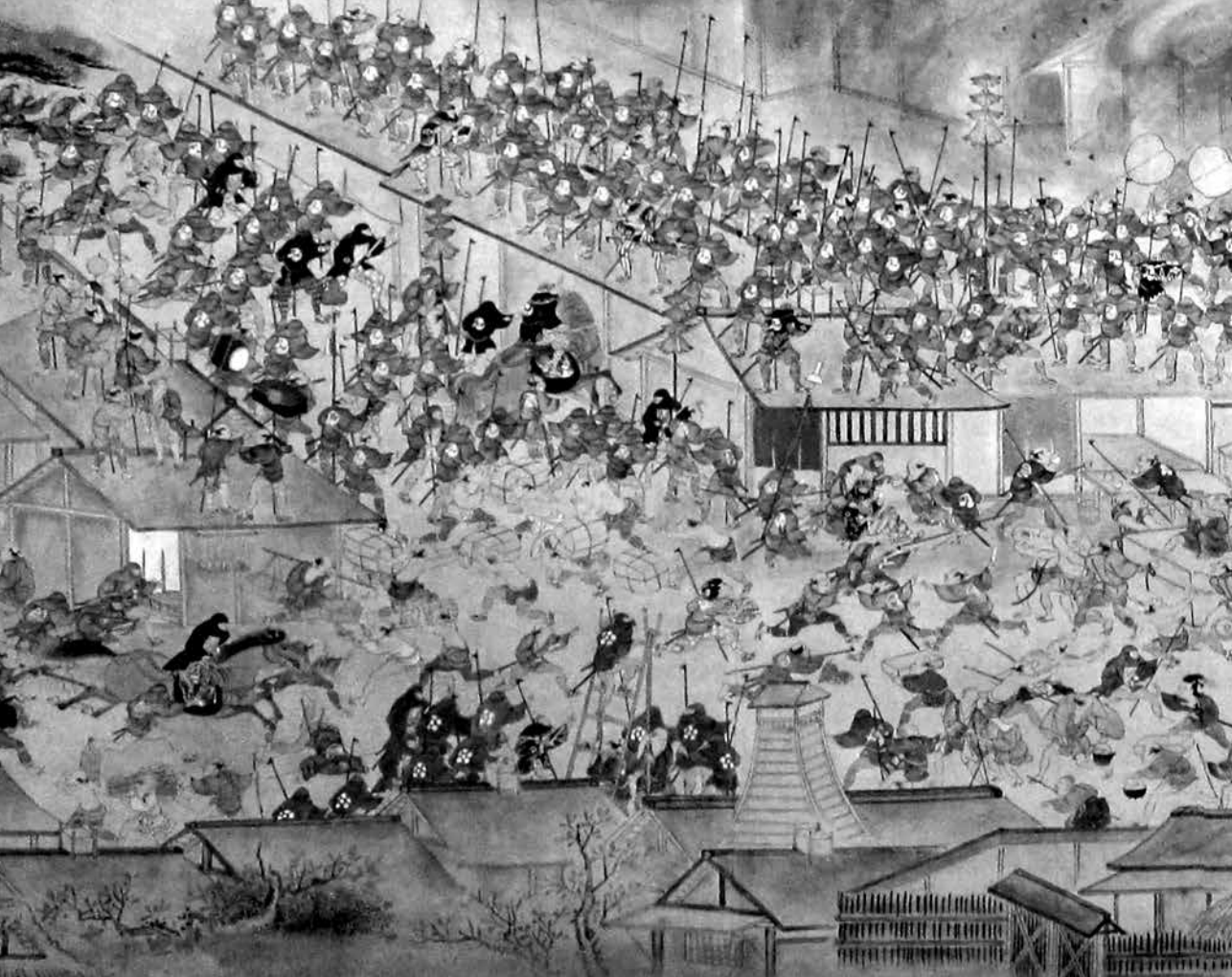
Mimo ekonomického postavení se též proměnila i samotná role samurajů. Jejich pokračující existence je jedním z největších paradoxů dějin – vojenská vrstva vládnoucí v zemi nacházející se čtvrt tisíciletí v konstantním míru. Jen málokterý z příslušníků samurajské vrstvy měl v této době příležitost použít meč či jinou zbraň v reálném boji.²¹⁴ Na tuto novou skutečnost se musela adaptovat. Mnozí samurajové pochopitelně dále pokračovali ve svém primárním úkolu – vojenské službě. Ta se nicméně skládala z rutiny posádkových povinností a udržování veřejného pořádku. Vybraní vazalové pak doprovázeli svého pána na jeho pravidelných cestách do Eda v rámci systému sankin kotai, čímž demonstrovaly sílu konkrétního knížectví.²¹⁵ Velká část samurajů se však z válečnicků postupně přetrafovala v byrokratickou vrstvu mající se svým někdejší vojenským posláním jen málo společného.²¹⁶ Mnozí podléhali slastem městského života a stávali se neužitečnými a neproduktivními členy společnosti, kteří v podstatě parazitovali na ostatních společenských třídách. V traktátech z doby vlády Tokugawů se proto často objevují stížnosti na to, že samurajové žijí zhýralým životem a zapomínají na své povinnosti.²¹⁷ I proto lze od druhé poloviny 17. století mezi japonskými vzdělanci pozorovat trend volající po obnovení hodnot původních válečnicků, které si však nicméně silně idealizovali.²¹⁸ Ve zvýšené míře začaly být vydávány příručky odvolávající se na slavnou vojenskou minulost a apelující na povinnosti samurajů.²¹⁹ Většinou vycházely ze starých konfuciánských představ a kromě rad, jak se chovat v běžném životě, poskytovaly návod k tomu jak zachovat svůj status a prostřednictvím něj udržovat sociální stabilitu.²²⁰ Právě v této době tak postupně vznikl slavný pojem *bušidó* označující cestu samuraje, byť se tento termín proslavil až mnohem později v 19. století.²²¹ Podle tohoto principu měl být samuraj v době míru vždy připraven na válku a ke službě svému pánu, ale současně jako správce země se měl soustředit na své vzdělávání. Důraz byl kladen na termín *bunbu* – umění štětce a meče. Správný příslušník vojenské vrstvy tak měl být nejen válečníkem a loajálním vazalem, ale i vzdělancem, který díky svým vědomostem bude schopen vést ostatní členy společnosti k řádnému životu a zachování sociálního pořádku.²²² Přes tyto pokusy o vzkříšení dávného ducha válečnicků doznala vládnoucí vojenská vrstva poměrně značných změn a v období Edo se transformovala do podoby,

v níž jen málokterí její příslušníci připomínali své předchůdce z Období válčících států. Sociální vývoj v průběhu 17. století si pak vyžadoval určité reformy, které měly bakufu pomoci se na novou situaci lépe adaptovat a řešit nejpálčivější problémy doby.

Rangaku: japonské okno do Evropy

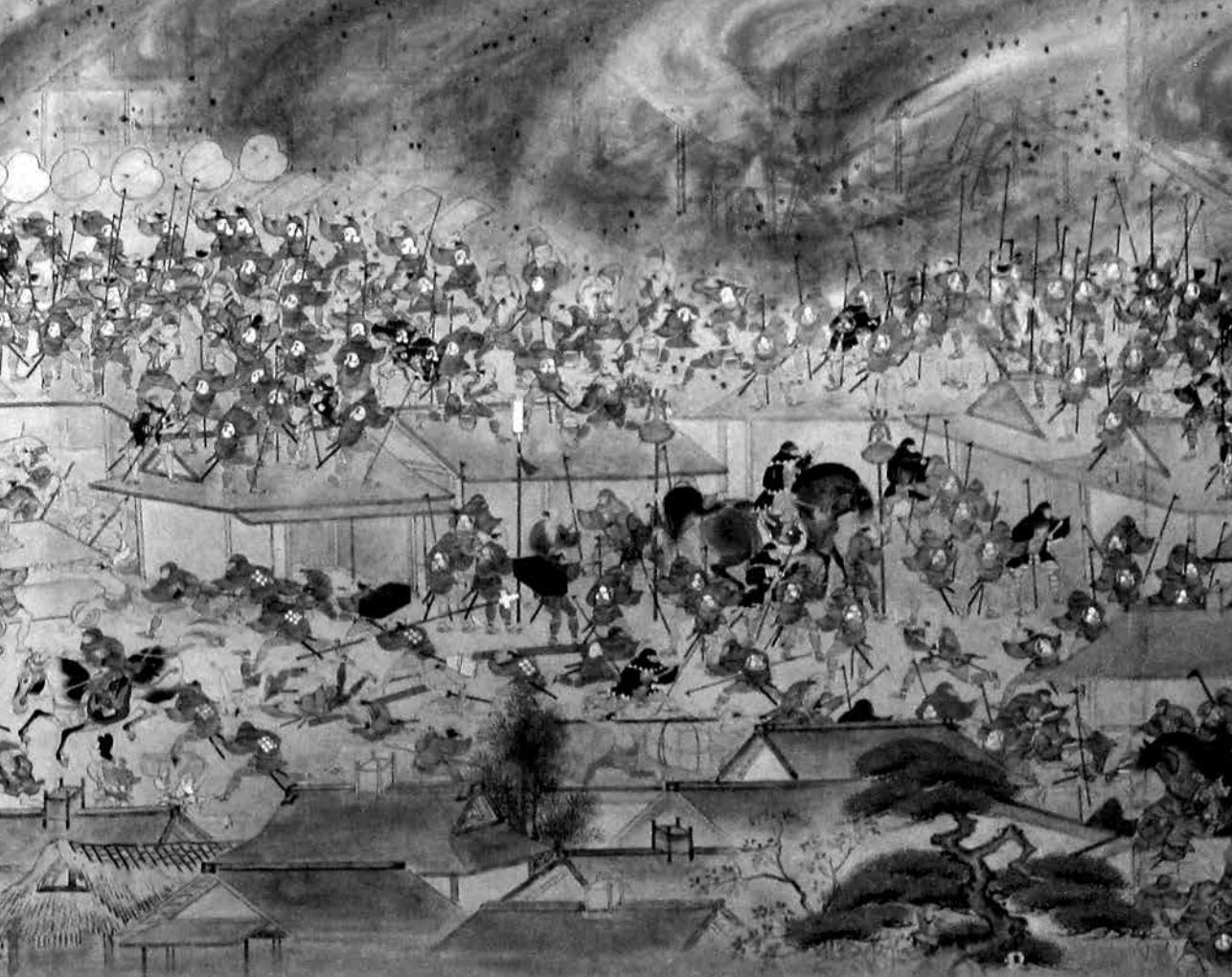
Navzdory tomu, že přechod z Období válčících států do éry míru znamenal významný přerod japonské společnosti, ukázalo se, že základy bakufu, jež vybudovali první tři tokugawští šógunové, představují nebyvale pevnou politickou platformu, na jejímž základě dokázal šógunát udržovat vnitřní stabilitu a kontrolu nad zemí. Díky tomu režim přestál veškeré krize, které jej postihly. Když roku 1651 zemřel Tokugawa Iemicu, bylo jeho následovníkovi (Tokugawa Iecuna) pouhých deset let. Jeho jménem proto musela vládnout Rada starších (*ródžú*), která se postupně etablovala jako základní výkonný orgán bakufu, který šógunovi předkládal možnosti řešení konkrétních otázek. Jejím členům pak byla podřízena řada úředníků, kteří byli zodpovědní za jednotlivé agendy a vedení záznamů ze zasedání rady.²²³ Význam tohoto úřadu tak postupně stoupal na úkor osobní moci šógunů. Přechod moci však byl v podstatě hladký, přestože po Iecunově nástupu došlo k pokusu o státní převrat ze strany nespokojených róninů, kteří v té době představovali jeden ze zásadních problémů režimu.²²⁴ Vláda se poměrně efektivně dokázala vypořádat i s takovými katastrofami, jako byl požár Eda v březnu 1657 (v éře Meireki, podle níž byla událost pojmenována), jenž zničil velkou část města a vyžádal si asi 100 000 obětí.²²⁵ Ekonomická politika bakufu se současně dokázala vyrovnat s celosvětovou krizí 17. století vyvolanou extrémními klimatickými jevy spojenými s vrcholem tzv. malé doby ledové lépe, než jak to dokázali japonští asijsí sousedé.²²⁶ Ani tak výstřední osobnost v čele režimu, jakou byl „psí šógun“ Tokugawa Cunajoši, nemohla bakufu výrazněji destabilizovat.²²⁷ Vláda založená na nepřímé kontrole země pomocí podrobení jednotlivých feudálních pánů, již byli pod přísnou kontrolou, se ukázala být poměrně efektivní a schopná udržovat vnitřní mír a stabilitu. Až postupné zpomalování ekonomického růstu na počátku 18. století si vyžádalo zvýšenou pozornost autorit a diskusi o hlubších zásadách do fungujícího systému.

Hospodářské a sociální problémy, jež se akumulovaly během přelomu 17. a 18. století, kdy moc šógunů relativně upadala a kdy se vláda stále více dostávala do rukou úředníků bakufu, se rozhodl řešit osmý šógun z rodu Tokugawa Jošimune, který je dodnes hodnocen jako jeden z nejúspěšnějších vládců období Edo.²²⁸

Velký požár Eda v éře Meireki (1657)

Jeho výhodou byla skutečnost, že nepocházel z přímé linie prvních šógunů, která vymřela s jeho předchůdcem Iecuguem, ale narodil se v panství Kii, kde sídlila jedna z postranních linií Tokugawů, jež se mohla v případě absence právoplatného dědice ucházet o následnictví. Díky tomu získal již v relativně mladém věku bohaté zkušenosti se správou poměrně rozsáhlé domény, jež pak mohl uplatnit v mnohem větším měřítku.²²⁹ Když roku 1716 nastoupil do úřadu, identifikoval dva hlavní problémy, jimž bakufu čelilo – postupný úpadek samurajské třídy a zásadní finanční krize, která dopadala především na rozpočet režimu. První z těchto problémů se snažil řešit osobním příkladem. Odmítl tehdejší luxusní módu dle jeho názoru „zženštilého“ Eda a místo toho se osobně věnoval bojovým uměním, v čemž podporoval též své vazaly.²³⁰ Nápravu vojenské vrstvy pak spatřoval též v jejím intenzivnějším vzdělávání, které mělo spočívat v důsledném dodržování konfuciánských principů.²³¹ To však byl pouze počátek jeho rozsáhlé činnosti, jež do dějin vstoupila jako reformy Kjóhó.

Základním problémem šógunátu a mnoha daimjóů byla skutečnost, že s rostoucí inflací došlo k relativnímu snížení příjmu bakufu a zvýšení jeho výdajů. Bohaté zásoby japonských stříbrných dolů byly navíc do značné míry vyčerpány, a vláda tak nemohla nedostatek příjmů z daní nahradit navýšením těžby drahých kovů. Ve snaze výpadek příjmů nahradit zavedl Jošimune novou daň zvanou *agemai*, na jejímž základě měli daimjóové poskytovat vládnoucímu režimu 1 % ze svých příjmů. Poprvé v dějinách tak šógunát projevil tendenci ke zdanění půdy, kterou přímo nespravoval, a nepřímou též nárok na správu celé země.²³² Aby tento zásah do knížecích financí kompenzoval, rozhodl se šógun zmírnit politiku *sankin kotai*. Místo celého roku stráveného v Edu měli nyní daimjóové povinnost pobývat v sídelní městě pouze půl roku, což mělo snížit jejich náklady spojené s reprezentací a cestováním.²³³ Ve snaze zvýšit příjmy bakufu zahájil Jošimune řadu projektů, jež měly rozšířit obdělávanou půdu, a zavedl fixní daňový systém. Namísto dosavadní praxe výpočtu z konkrétní úrody měli rolníci platit přesně

stanovenou daň, jež odpovídala předpokládanému výnosu jejich polí. To mělo zabránit fluktuacím příjmů centrální vlády a zajistit stabilitu jejich příjmů.²³⁴ Krom toho šógunát masivně podporoval zavádění nových plodin, jako byly sladké brambory, jež bylo možné pěstovat i tam, kde nebyly vhodné podmínky pro kultivaci rýže. Ve snaze omezit závislost na dovážených produktech byla též financována výroba cukru, hedvábí a léčiv. Přestože i nadále platilo, že čínské hedvábí bylo považováno za kvalitnější, domácí produkce rychle rostla a na počátku 19. století převýšila dovoz této ceněné komodity.²³⁵ Na stávající ekonomickou situaci pak vláda současně reagovala monetární reformou a zvýšenou kontrolou obchodníků, kterým na jedné straně poskytovala výhody (například ve formě monopolů), ale současně mohla lépe kontrolovat vývoj cen a zdanění.²³⁶

Jednou z největších změn, k nimž Jošimune přistoupil, byla také značná personální obměna v řadách bakufu.²³⁷ Do roku 1723 totiž platila praxe, že vyšší úřady (od městských soudců výše) mohli zastávat jen samurajové s příjmem vyšším než 1000 koku. To znamenalo, že z výkonu vlády byli vyřazeni nejen „nižší samurajové“, ale i velká část „vyšších samurajů“. Výsledkem byla postupná zkostnatělost systému, v němž se úřady stávaly dědičnými a byly zastávány jen úzkou skupinou hodnostářů bez ohledu na jejich vzdělání či schopnosti. To výrazně snižovalo efektivitu státní správy, vedlo k pohodlnosti a neschopnosti. Jošimune tomuto problému čelil zavedením systému *tašidaka* – speciálních odměn pro držitele úřadů, které měly vyrovnat rozdíl mezi jejich skutečnými příjmy a příjmy požadovanými pro vykonávání konkrétní pozice. Současně podporoval meritokratický systém ve snaze získat schopné muže pro vykonávání zodpovědných funkcí (pochopitelně pokud pocházeli ze samurajského prostředí).²³⁸ Aby mohla vláda efektivněji oslovovat současné problémy, nařídil zavedení tzv. *mejasubako* – schránek, do nichž mohli vazalové vhadzovat své písemné stížnosti nebo návrhy. Soustředil se též na efektivnější kodifikaci právního systému a rozvoj školství.²³⁹ Reformy Kjóhó tak byly velmi ambiciózním projektem, jenž měl posílit šógunát a znovuoobnovit vnitřní pořádek otrávený ekonomickými potížemi. Jako celek však přinesly jen dočasnou úlevu. Zvrácení deficitního trendu šógunátních rozpočtů bylo jen dočasné a nový daňový systém přinášel větší zátěž japonskému venkovu v dobách krize.²⁴⁰ Mnoho z reforem navíc nebylo prováděno s dostatečnou důsledností a na národní bázi se v plné nahotě ukazovala jen omezená schopnost šógunátu ovlivnit vnitřní politiku jednotlivých domén. Jeho fiskální možnosti byly navíc značně omezené.²⁴¹ Změny tak byly v mnoha ohledech pouze polovičaté a dočasné. Jošimuneho následníci Iešige a Ieharu byli navíc poměrně slabými osobnostmi s omezenými schopnostmi a rozhledem,²⁴² kteří se velmi snadno stali obětmi soupeření jednotlivých frakcí na šógunátním dvoře. Druhé polovině

Šógun Tokugawa Jošimune (1684–1751)

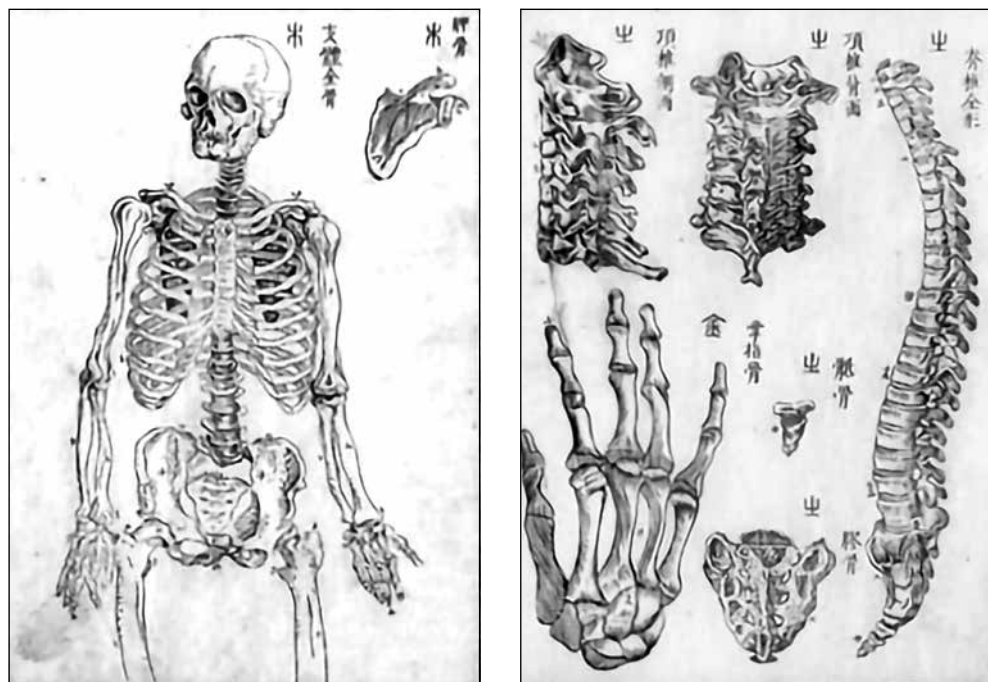
18. století tak dominovaly natolik rozdílné osobnosti, jako byl schopný ale z korupce obviňovaný Tanuma Okicugu²⁴³ nebo konzervativní Macudaira Sadanobu, který se marně snažil odvrátit další ekonomickou krizi konce osmdesátých let pomocí série nových reforem, jež měly šógunát navrátit k jeho někdejší morální hodnotám.²⁴⁴ Ani jeden z nich se však nemohl měřit Jošimuneho ambicím a snaze o reálnou změnu.

Jednou z klíčových oblastí, na něž šógun zaměřil svou pozornost, byla otázka vzdělání. Podle konfuciánských představ bylo právě ono předpokladem k efektivní a řádné vládě. Sám Jošimune byl v tomto duchu silně ovlivněn svými učiteli a po většinu života jevil aktivní zájem o vědecké a filozofické znalosti.²⁴⁵ Ve snaze

o posílení domácí vzdělanosti a získání vědomostí o světě zmírnil roku 1720 zákon zakazující dovoz knih.²⁴⁶ Ten byl silně omezen od roku 1695, kdy cenzori v Nagasaki odhalili a nechali spálit několik svazkové čínské dílo o dějinách a topografii Pekingu, které popisovalo hrob proslulého misionáře a rádce mingského dvora v otázkách kalendáře, jezuity Matea Ricciho, který v hlavním městě Číny zemřel roku 1610.²⁴⁷ Tato nepatrná zmínka mající spojitost s křesťanstvím vedla k zákazu dovozu knih z kontinentu a ke značné podezřívavosti úřadů k jakýmkoli cizím publikacím. Jošimuneho zájem o zahraniční vzdělanost a úmysl zavést reformu kalendáře však vedly k tomu, že toto omezení bylo nyní zrušeno.²⁴⁸ Nadále sice platilo přísné pravidlo, že texty s náboženskou (křesťanskou) tematikou byly v zemi zakázány a jakékoli nové studie podléhaly vládní kontrole, japonské ostrovy se však otevřely přílivu vědomostí a informací o vědeckém pokroku v zahraničí. Výsledkem byl prudký nárůst zájmu o to, čemu se v Japonsku začalo říkat „holandské vědy“ – *rangaku*.²⁴⁹

Jedním z prvních vzdělců, kteří překročili práh tradiční konfuciánské vzdělanosti oficiálně podporované dvorem v Edu, byl Arai Hakuseki (1657–1725), jenž roku 1709 zpovídal misionáře Giovanniho Battistu Sidottiho, který se předchozího října pokusil tajně proniknout do země. Samotný Sidottiho osud byl po jeho zatčení zpečetěn, neboť byl na rozkaz šógunátu uvězněn a zemřel v osamění o pět let později. Jeho rozhovory s Hakusekim však výrazně ovlivnily japonskou vzdělanost v nadcházejících desetiletích, byť se mu nepovedlo svého „partnera“ přesvědčit o žádné ze svých náboženských představ.²⁵⁰ Hakuseki byl v té době uznávaným konfuciánským učencem, který dlouhá léta pracoval ve službách šógunátu a jehož především historická práce si získala vysoké uznání.²⁵¹ Přímý kontakt se Sidottim v něm nicméně vzbudil zájem o okolní svět. Výsledkem byly dvě publikace – *Sairan igon* (Světová geografie) a *Seijó kibun* (Z doslechu o Západu), které se staly prvními odbornými pracemi reflektujícími soudobé evropské vědecké poznatky na japonských ostrovech.²⁵² Po omezení zákazu dovozu zahraničních knih pak zájem o západní svět rychle stoupal především mezi nagasackými tlumočníky, kteří patřili mezi hrstku Japonců ovládající nizozemštinu.²⁵³ Někteří již měli zkušenosti s evropským věděním i v předchozím období. Interes o zahraniční literaturu však výrazně stoupl až po roce 1720. Vzhledem k přetrvávajícím omezením (především ohledně náboženské a filozofické literatury) se pozornost učenců obrátila zejména k evropským pokrokům v přírodovědných oborech. Jošimuneho osobní lékař Noro Gendžó se na výzvu svého pána učil nizozemsky a do své osobní sbírky pořídil několik významných lékařských příruček a sám se stal autorem přírodovědné publikace zabývající se nizozemskou faunou.²⁵⁴

Nizozemská medicína se záhy stala jedním z hlavních předmětů zájmu rychle se rozvíjejících „holandských studií“. Hlavní překážkou však byla malá rozšířenost znalosti jazyka a relativní obtíže se jej naučit v té míře, jež by zaručila správné pochopení zahraničních textů. Mnozí z těch, kteří se snažili propagovat nové vědy, tak byli samoukové, kteří se nizozemštinu naučili pomocí dvojjazyčných textů nebo prostřednictvím nagasackých tlumočnicků.²⁵⁵ Pro mnohé se však získáním zahraničních textů otevřel zcela nový svět. Lékař Sugita Gempaku (1733–1817) byl natolik ohromen publikací *Tafel Anatomia* německého lékaře Johanna Adama Kulmuse (vydáno 1731), že se rozhodl s pomocí nedokonalých slovníků, jež získal od tlumočnicků v Nagasaki, její text přeložit do japonštiny. Po čtyři roky překládal slovo po slovu, přičemž v některých případech musel zavést úplně nové termíny, protože originální výrazy neměly japonské ekvivalenty. Informace zde obsažené však považoval za zcela revoluční, neboť vyvracely mnohé z toho, co tvrdila tradiční čínská medicína, a mnohem lépe vysvětlovaly vnitřní anatomii člověka a fungování jeho orgánů. Přestože se jednalo o čistě vědecké dílo, musel Sugita postupovat velmi opatrně. Roku 1765 vydaná práce *Příběhy o Holandsku* byla na příkaz úřadů zničena jen proto, že reprodukovala ilustrace s nápisy v latině. Proto knihu (první ucelený překlad evropského díla do japonštiny) vydal až poté, co jej předložil úřadům ke kontrole.²⁵⁶ Kniha vzbudila v Japonsku značný ohlas, velký dojem učinila především jeho přesnost ověřená v praxi při pitvách.²⁵⁷ Výrazným impulzem k rozvoji západní medicíny v Japonsku pak byla také přítomnost evropských odborníků v Dedžimě, jako byli Švéd Carl Peter Thunberg nebo Němec Philipp Franz von Siebold (oba se kvůli japonským zákonům museli vydávat za Nizozemce, vzhledem k jazykové bariéře a skutečnosti, že všichni cizinci Japoncům připadali stejní, nebyl pro ně problém uchovat svou národnost v tajnosti).²⁵⁸ U druhého z nich se však jasně ukázaly limity a nedůvěra Japonců vůči cizincům. Během svého pobytu v zemi si vybudoval značný okruh žáků, kteří jej navštěvovali v Nagasaki, aby se u něj učili nejmodernějším medicínským postupům. Jeden z nich, Takahaši Kagejasu, mu výměnou za čtyřsvazkové vydání cestopisu ruského mořeplavce Krusensterna předal podrobnou mapu japonských ostrovů a Eza. Když byl tento incident čirou náhodou v září 1828 odhalen, byla japonskými autoritami zjištěna též Sieboldova skutečná totožnost. Lékař byl zatčen a až do svého vyhoštění roku 1830 držen v domácím vězení.²⁵⁹ Takahaši zemřel po několika měsících ve vězení a posmrtně byl odsouzen k trestu smrti za vyzrazení tajných informací, jež mohly ohrozit bezpečnost národa.²⁶⁰ Bakufu tak sice podporovalo rozvoj „holandských věd“, ale cizince stále považovalo za potenciální agenty, kteří měli být na japonské půdě přísně sledováni.

Anatomický nákras z překladu učebnice Tafel Anatomia

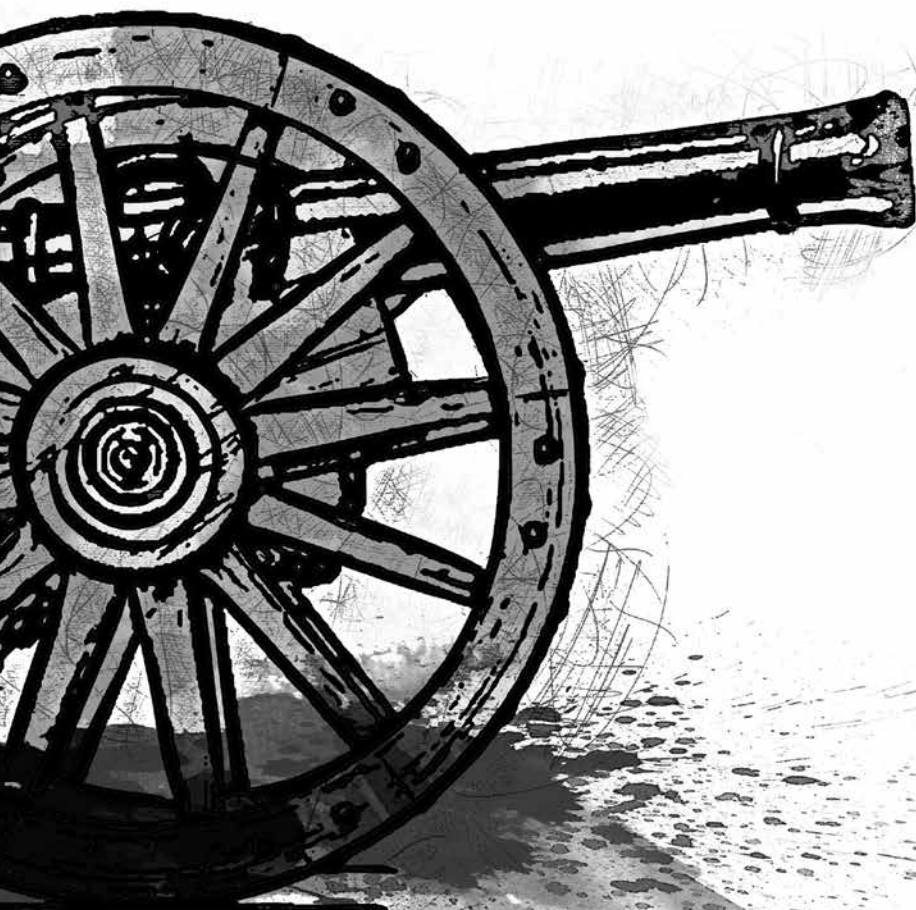
Navzdory těmto omezením a značné podezřívavosti však rangaku v druhé polovině 18. a v první polovině 19. století pozoruhodně vzkvétalo, neboť domácí učenci chápali, že v některých oblastech vědění překonali Evropané čínské vzory, z nichž čerpala domácí tradice.²⁶¹ Mimo již zmíněné medicíny se zájem japonských učenců koncentroval na západní geografii, astronomii, fyziku, matematiku, ekonomické teorie a vojenské vědy.²⁶² Mezi lety 1796 a 1810 byly vytvořeny tři japonsko-nizozemské slovníky, které výrazně napomohly k dalšímu šíření znalostí.²⁶³ Mnozí z autorů nezůstali jen u teorie, ale na základě nových poznatků prováděli vlastní experimenty. Postupy západní medicíny v Japonsku rychle zdomácněly a lékaři v ní vzdělaní se stali velmi vyhledávanými. Zvláště pak japonské učence fascinoval objev elektrické energie, s níž prováděli podobné experimenty, jaké v té době probíhaly též v Evropě a Americe.²⁶⁴ Na praktické úrovni pak v Japonsku dosáhly hojného uplatnění znalosti evropské optiky, díky nimž došlo k rozšíření astronomických znalostí a obloha byla pozorována pomocí dalekohledů. V přírodovědných oborech byly dokonce využity mikroskopy dovezené z Nizozemska. Velký zájem také vzbuzovalo západní měření času a v Evropě produkované hodiny. Na teoretické bázi pak byla zkoumána parní síla či nové evropské poznatky využití horkovzdušných balónů. Mnohé z těchto aspektů byly sice považovány za kuriozity, zájem Japonců o produkty evropské vědy

však byl bezesporu mimořádný.²⁶⁵ Potenciální zahraniční hrozba, jasně patrná od počátku 19. století, pak vedla k zintenzivnění studia zahraničních věd. Roku 1808 zřídilo bakufu oficiální astronomickou observatoř a od roku 1811 existoval v Edu Překladačský úřad, jehož úkolem bylo nejen produkovat japonské verze západních knih, ale i studovat zahraniční vědy.²⁶⁶ „Holandská studia“ se pak šířila též do provincií. V první polovině 19. století měla většina významnějších knížectví své západní učence, kteří se věnovali různým oborům.²⁶⁷ V době, kdy se Japonsko muselo nuceně otevřít světu, mělo díky tomuto vývoji poměrně dobrý přehled o politickém, společenském a intelektuálním vývoji v ostatních částech světa.²⁶⁸

Ne vždy však byla zahraniční učenost v Japonsku vítána. Poté, co se Macudaira Sadanobu stal roku 1787 hlavním poradcem šóguna Tokugawy Ienariho, snažil se pod tlakem ekonomické krize o zavedení potřebných reforem. Roku 1783 totiž došlo k erupci sopky Asama, která způsobila neúrodu a hladomor následujícího léta (již předchozího roku sužovalo Japonsko sucho znásobující ekonomické potíže, jež se akumulovaly v předchozích desetiletích), přičemž situace se ani nadále příliš nelepšila. Sadanobuovým cílem se proto stalo navrátit se k tradičním hodnotám, jež byly podle jeho názoru způsobeny korupcí a odklonem od „správné cesty“ předchozích vlád.²⁶⁹ Součástí jeho činnosti byla proto podpora tradičního konfuciánského vzdělání.²⁷⁰ Na západní vědu jeho vláda pohlížela jen s krajním podezřením, protože mnohdy odporovala tradičnímu kánonu a navíc mohly cizí filozofické a politické ideje destabilizovat japonskou společnost. Proto bakufu dočasně pozastavilo tisknutí zahraničních knih a učenci „holandských věd“ byli podřízeni přísné kontrole. Tato politika však byla jen dočasná. K jejímu přehodnocení sice vedla řada faktorů, ale jeden z nich byl naprosto klíčový. Po více než 150 letech od vydání izolačních zákonů Japonsko poprvé čelilo zahraniční hrozbě. Ta se navíc objevila poměrně znenadání a ze směru, který centrální vláda patrně ani nepředpokládala. Od druhé poloviny 18. století totiž stoupal zájem Ruska o severní oblast Pacifiku a jeho lodě se začaly objevovat u Sachalinu, Kurilských ostrovů a Hokkaida, tedy oblastí, jež si šógunát sice formálně nenárokoval pod svou svrchovanost, ale současně je považoval za součást japonské sféry vlivu. Kontakt s „novými“ barbary vedl šógunát k revizi jeho dosavadní obranné politiky a v následujících desetiletích byl stimulem pro pokračující podporu „holandským vědám“. Ruská hrozba byla též první předzvěstí toho, že se mezinárodní systém, v rámci něhož šógunát reguloval své zahraniční vztahy, mění. Nadcházející dekády se měly nést ve znamení prvních pokusů Evropanů (mimo Nizozemců) prozkoumat japonské břehy a navázat vztahy s ostrovním císařstvím.

Barbaři
u japonských
břehů

K
A
P
I
T
O
L
A

2

V první polovině 17. století Tokugawové vytvořili nový rámec mezinárodních vztahů, jejichž podoba zůstala neměnná po většinu doby, kdy jejich rod vládl. Výsledkem bylo přísné omezení přítomnosti západních cizinců, zakázání misionářské činnosti a potlačení domácích křesťanů. Prostřednictvím nařízení, jež do dějin vstoupila jako politika *sakoku*, zajistil šógunát vnější bezpečnost země a kontrolu nad prakticky veškerým zahraničním obchodem.²⁷¹ Na domácí scéně tímto způsobem demonstroval svou nadřazenost nad ostatními knížaty a nárok na vedení národa ve všech otázkách zahraniční politiky. Tato autorita mu umožňovala nárokovat si právo na formování národní politiky jako celku a posilovala jeho prestiž jakožto obránce země před případným nebezpečím. Již samotný pojem *šógun* evokoval tuto roli nejvyššího vládce japonské vojenské třídy (a Japonska jako takového). Jednalo se o zkráceninu hodnosti *sei-i tai šógun* – „generalissimus potlačující barbary“ –, již původně císaři propůjčovali svým generálům bojujícím s divokými kmeny na severu Japonska. Od konce 12. století však byl význam této funkce změněn ve vůdce vojenské vrstvy, která prostřednictvím císařova pověření formálně vládla a odpovídala za udržování vnitřního míru.²⁷² Role ochránce země však zůstávala s tímto titulem úzce spojená, neboť kromě vojenského správce byl šógun považován za vrchního vůdce všech japonských armád. Tokugawové tuto roli mohli plnit bez větších obtíží. Jejich vojenská a politická moc jim v 17. století umožnila vyhostit Portugalce a Španěly bez jakýchkoli problémů. Relativní izolovanost Japonska, bouřlivý vývoj na asijském kontinentu, kde navíc neexistovala mocnost, jež by vůči Zemi vycházejícího slunce chovala agresivní úmysly, dlouho umožňovaly, aby politika *sakoku* a s ní spojené zahraničněpolitické postavení země zůstávaly nezměněny. Tato situace se však začala s rozvojem evropské mořeplavby a zámořských impérií postupně měnit. Poprvé ve svých dějinách měl šógunát čelit skutečnému vnějšímu nebezpečí, jež mělo prověřit jeho schopnost vést zemi na skutečně celonárodní úrovni.

Rusové a Hokkaidó

Hrozba, již měl šógunát od konce 18. století čelit, byla výsledkem dlouhého a systematického procesu, během něhož se ruské carství stalo z východoevropské mocnosti gigantickým státním útvarem prostírajícím se přes celou Eurasii od Baltského moře po Pacifik. Nárůst ruské moci nad územím Sibíře byl pozvolný, ale trvalý. Od prvních konfliktů se Sibiřským chanátem v osmdesátých letech 16. století trvalo téměř šedesát let, než ruští objevitelé pronikli na Dálný východ. Roku 1639 Ivan Jurjevič Moskvitjanin dosáhl Tichého oceánu a v nadcházejících

desetiletích prozkoumali Rusové povodí velkých sibiřských řek. Jejich pronikání do povodí řeky Amur je přivedlo do kontaktu s čchingskou říší, která o tuto oblast sice nejevila větší zájem, avšak přála si zastavit postup vetřelců směrem na jih. Výsledkem byla Něrčinská smlouva v roce 1689, která až do druhé poloviny 19. století stanovila ruské hranice s Čínou.²⁷³ Obchod s kožešinami a další místní zdroje lákaly do neprobádaných oblastí stále větší počet dobrodruhů toužících po svobodě a rychlém výdělku. Sedm let po Něrčinsku objevili Rusové Kamčatku, kterou začali záhy kolonizovat.²⁷⁴ Jejich lodě pak vyplouvaly do chladných vod severního Pacifiku a prozkoumávaly nejen asijské pobřeží Sibíře, ale brzy dopluly na Kurilské ostrovy a Sachalin. Někteří slavní ruští mořeplavci, jako byl Vitus Bering, se odvážili ještě dál. Jejich lodě objevily Aljašku a Aleutské ostrovy.²⁷⁵ Bylo jen otázkou času, kdy dosáhnou pobřeží Japonska ležícího jižně od oblasti jejich zájmu.

O existenci japonských ostrovů měli Rusové poměrně dobrou, byť ne zcela přesnou představu. Již roku 1688 psal car Petr I. svým ministrům o pronásledování křesťanů v Japonsku a jen o několik let později nařídil guvernérovi Jakutsku, aby o Zemi vycházejícího slunce získal co nejvíce informací.²⁷⁶ Roku 1697 narazil objevitel Vladimír Atlasov v jedné z kamčatských vesnic na ztroskotavšího japonského rybáře Dembeie, který zde žil s místními domorodci. Jako zdroj neocenitelných informací byl námořník poslán do Moskvy, kde byl roku 1702 uveden k samotnému carovi. Další jeho krajané měli brzy následovat. Na počátku třicátých let byli dva z nich představeni carevně Anně Ivanově, na jejíž popud přijali křest. Díky oficiální podpoře a snaze ruského dvora dozvědět se o dálněvýchodní ostrovní říši co nejvíce, byla o sedm let později v Petrohradu při Akademii věd založena japonská jazyková škola.²⁷⁷ Její existence však byla plně závislá na případném objevení dalších japonských trosečníků, kteří by sloužili jako tlumočníci a učitelé. Vzhledem k jejich malému politickému a kulturnímu rozhledu byly ruské znalosti o Japonsku přes veškerý zájem jen útržkovité a zkreslené. To se projevilo po navázání přímého kontaktu mezi oběma zeměmi. Jazyk, který si Rusové osvojili jako japonštinu, byl ovlivněn dialektem a nízkým vzděláním ztroskotaných námořníků. Mnozí ze studentů se jej navíc učili jen se sebezapřením a z donucení. Výsledkem byla skutečnost, že jejich japonština jen málo připomínala originální jazyk, jímž se obyvatelé ostrovního císařství dorozumívali, a tlumočníci vyslaní na Dálný východ se s Japonci v podstatě nedokázali dorozumět.²⁷⁸ Přes tento poměrně zásadní fakt existence „japonského centra“ demonstrovala zájem oficiálních míst v Rusku o tajemné japonské ostrovy a jejich odhodlání navázat s nimi přímý kontakt, od něhož si slibovali potenciální obchodní zisky.²⁷⁹ Bakufu však nemělo o tomto ruském interesu jakékoli ponětí,

o to větší pro něj bylo později překvapení, když jeho představitelé zjistili, že Rusové jsou o místních reáliích poměrně dobře informováni.

Japonci neměli o ruské expanzi na východ jakékoli zásadnější informace. Ani první přímý kontakt s Rusy nevyvolal na straně bakufu větší obavy. Když v létě 1739 Martin Petrovič Spanberg, který předchozího roku prozkoumal Kurily, doplnul až k japonskému pobřeží poblíž Sendai, nejevily úřady žádné znepokojení. Místní obyvatelstvo se dokonce ve velkých davech vydalo k pobřeží, aby spatřilo cizokrajnou loď, na jejíž palubu dokonce vstoupili úředníci zdejšího knížectví. Desítky člunů obklopile ruské plavidlo, až se jeho kapitán obával nenadálého útoku. Chování místních jeho obavy brzy rozptýlilo, Rusové byli nadšeně zdraví. Přestože se Spanberg neodvážil vstoupit na japonskou půdu, ve své zprávě do Petrohradu doporučoval, aby s Japonskem byly navázány přátelské vztahy. Šógunát celé příhodě nevěnoval větší pozornost. Pouze nařídil, aby v případě pokusu vylodit se byli napříště cizí námořníci zadrženi. Úřady jim však neměly bránit v případném útěku.²⁸⁰ Až výprava Ivana Černoje, jenž pečlivě prozkoumal jednotlivé Kurilské ostrovy (1766–1769), vyvolala větší ohlas.²⁸¹ Nepříjemně znějící zprávy byly především ty o agresivitě ruských námořníků, kteří na místním obyvatelstvu násilím vymáhali tribut. Informace se však do Japonska donesly jen z doslechu od uprchlíků, kteří se před Rusy snažili uniknout na jižnější ostrovy souostroví.²⁸² Z pohledu bakufu se však zatím nejednalo o nic znepokojivého či problém, s nímž by si nemohly poradit místní autority klanu Macumae, který měl na starosti kontakt s Ezem (ostrovem Hokkaidó) a severními oblastmi. Byl to až poměrně bizarní incident, který roku 1771 vyvolal náhlé pozdvižení mezi představiteli centrální vlády.

V červenci toho roku dosáhl japonského pobřeží uherský dobrodruh a bojovník za svobodu Móric Beňovský. Jeho kariéra byla více než pestrá. Tento sebestylizovaný „baron“ (někdy se též označoval za „hraběte“) původně sloužil v rakouské armádě, z níž byl propuštěn, protože tajně organizoval dobrovolnou pomoc Barské konfederaci bojující za nezávislost Polska proti Rusku. Po krátkém uvěznění odešel právě do Polska, kde však byl zajat a jako povstalec poslán na dalekou Kamčatku do vyhnanství. Zde v květnu 1771 inicioval povstání a s několika společníky se zmocnil zásobovací lodě, s jejímž nákladem ceněných kožešin odplul na jih. Po více než dvou měsících strastiplného putování spatřil zemi. Jednalo se o provincii Awa na jihozápadě Japonska.²⁸³ Podle jeho vlastních vzpomínek, které jsou však silně jednostranné a napsané s cílem vlastní sebezprezentace, byl přijat vlídně a byly mu poskytnuty zásoby. Místní hodnostáři (jednoho z nich nazývá patrně silně zkomoleným jménem Ulikamhi) jej prý pouze vyslechli s dotazy na jeho původ a důvod, který jej přivedl do Japonska, a upozornili ho na skutečnost,

Móric Beňovský (1746–1786)

že v zemi je zakázáno praktikování křesťanství pod trestem smrti.²⁸⁴ Beňovský pak zamířil do nedaleké Tosy, kde se snažil naklonit si místní autority tvrzením, že je přítelem Nizozemců. Pokud však doufal, že tak získá sympatie, byl zklamán, neboť chování Japonců se záhy změnilo. Úředníci Tosy jej začali podezřívat z toho, že je ruským špiónem, který připlul, aby získal cenné informace o situaci v zemi. Z obav o vlastní bezpečí raději nařídil zvednout kotvy a odplul směrem na jih.²⁸⁵

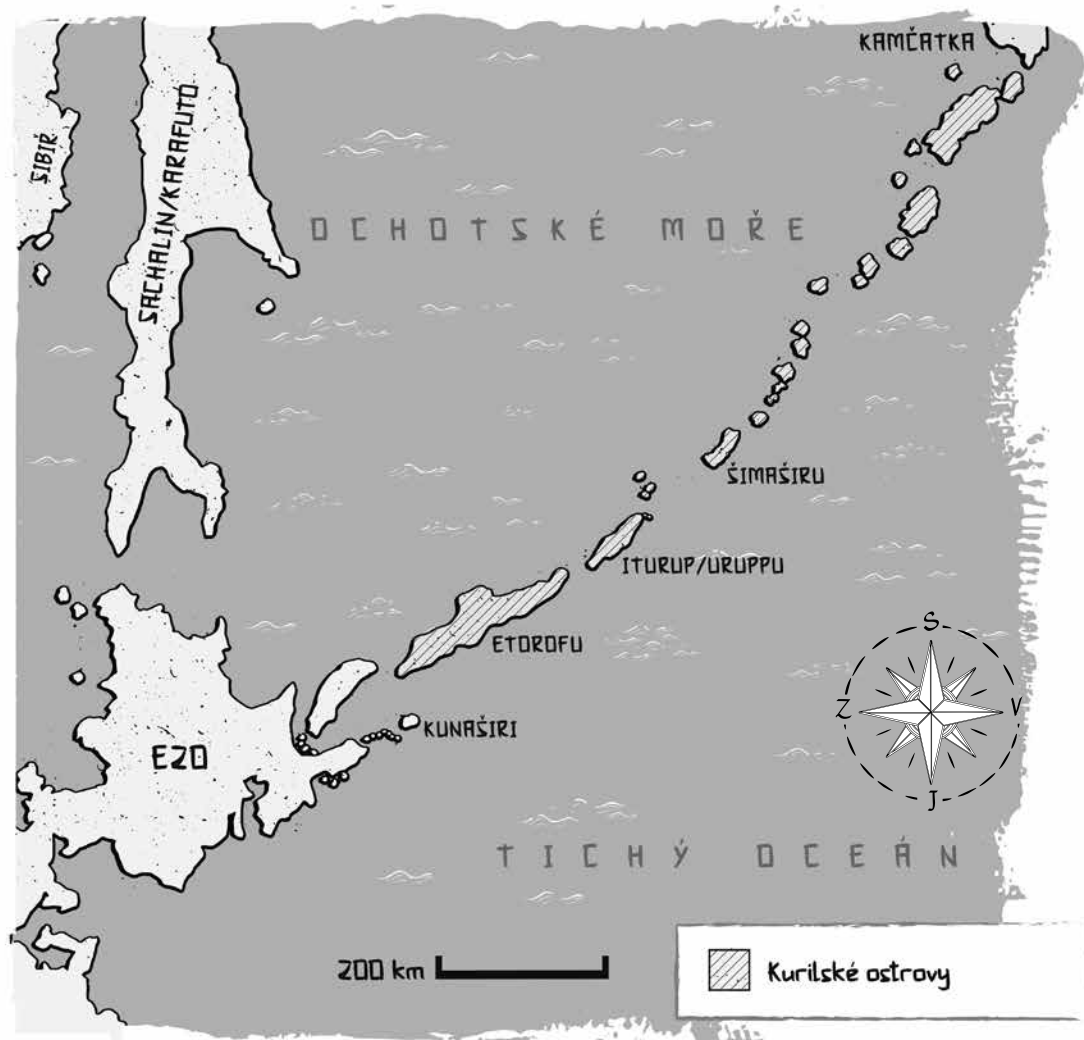
Na konci července jeho loď zakotvila u ostrova Ósima u jižního pobřeží Kjúšú. Tamní správci netušící, že by se potenciálně mohlo jednat o nebezpečného vyzvědače (jímž ve skutečnosti nebyl), jej přijali přátelsky. Místním totiž tvrdil, že je Nizozemec a plaví se do Nagasaki, díky čemuž mu dokonce umožnili odprodat část nákladu na Kamčatce ukořistěných kožešin.²⁸⁶ Zatímco zde pobýval, napsal několik dopisů nizozemskému guvernérovi Dedžimy. První z nich byly pouze zdvořilostní. Děkoval v nich za pohostinnost, s jakou se v Japonsku setkal. Šestý se však výrazně lišil. Tvrdil v něm, že byl k japonským břehům vyslán ruskou vládou za účelem průzkumu. Psal, že Rusko prý zamýšlí z Kamčatky dále expandovat směrem na jih, a proto byl pověřen vybudováním pevností v Kurilském souostroví. V následujícím roce prý Rusové zamýšlí napadnout državy klanu Macumae na Ezu a rozšířit svůj vliv v této oblasti. Proto měli podle Beňovského shromážďovat značné množství válečného materiálu a připravovat své lodě k útoku.²⁸⁷ Proč toto varování, které se ani v nejmenším nezakládalo na pravdě, Nizozemcům poslal, není jasné. Lze spekulovat, že se jim snažil zalichotit a zavděčit s nadějí na obchodní zisk, nebo z jiného důvodu, který lze jen obtížně odhadnout, protože po krátkém pobytu na Ósimě jeho loď opět zamířila na jih.²⁸⁸ Jinou variantou jeho motivů je možnost toho, že se chtěl pouze pomstít svým někdejšími vězňům, nebo za sebou zahladit stopy vyvoláním zmatku. Tak jako tak byla Beňovského podivná návštěva v Japonsku prvním skutečným varováním, že se na dalekém severu zhmotňuje potenciální hrozba.

Nizozemský správce factorie na Dedžimě, Arend Feijth, obdržel dopisy dávno poté, co uherský dobrodruh japonské břehy opustil. Vzhledem k závažnosti

jejich obsahu je ihned předal nagasackým úřadům, jež na ně upozornily baku-fu.²⁸⁹ V Edu vyvolal Beňovského dopis značné obavy. Šógunát do té doby nedisponoval informacemi o přesném rozsahu ruské expanze na Dálný východ. Netušil tedy, že navzdory čínorodé průzkumné aktivitě neměli Rusové prostředky pro jakékoli zásadnější vojenské operace. Situace byla spíše opačná: „Místo toho, aby plánovali agresivní kroky vůči Japonsku, Rusové měli jen tolik zdrojů, aby udrželi pohromadě svou říši v Pacifiku, která se skládala z jejich živořící kolonie na Kamčatce (kde byla vodka nejcennějším zbožím), hrstky obchodníků na Kurilách a řetězce malých opěrných bodů na Aljašce, někdy pojmenovaných tak výmluvnými názvy, jako byla Zátoka masakrů.“²⁹⁰ Japonci však na základě vlastní zkušenosti a mentality odmítali věřit, že by člověk tak vysokého postavení (Beňovský se označoval za představitele ruské vlády) lhal. Jeho varování proto přijali se vsí vážností.²⁹¹ Vládní představitelé se proto začali poprvé vážně zabývat bezpečností severních oblastí a adekvátním postupem tváří v tvář potenciální hrozbě. Jejich zmatené a mizerné informace o skutečné situaci lze nicméně demonstrovat na memorandu, jež vypracoval jeden z následovníků „holandských věd“ Kudó Heisuke, který na základě kusých znalostí, které získal od Nizozemců, podezříval klan Macumae ze zatajování informací o ruském postupu a z tajného kontaktu s ruskými obchodníky. Heisukeho spis nicméně vznikl až dva roky po tajemné návštěvě, a když se ohlášený ruský útok nekonal, upadl v zapomnění.²⁹² Až roku 1785 vyslal přední člen *ródžú* (Rady starších) výpravu na sever, která měla zjistit skutečnou situaci a zhodnotit potenciální nebezpečí.²⁹³ Navzdory tomu, že Beňovského varování zprvu vyvolalo senzaci, byl postup šógunátu liknavý a celá záležitost v době, kdy režim čelil ekonomické krizi, záhy zapadla.

Odhodlání Rusů navázat kontakt s Japonskem však zesilovalo. Roku 1775 se ruský obchodník Pavel Lebeděv-Lastočkin pokusil navázat obchodní styk s klanem Macumae, jeho loď však ztroskotala na rozbouřeném moři.²⁹⁴ O tři roky později již byl úspěšnější, když na Ezu navázal kontakt s Japonci, kteří mu sdělili, aby se vrátil následujícího roku za účelem výměny zboží a jednání o možném obchodu. Lebeděvovy naděje se však nenaplnily. Když jej v září 1779 vyjednávači klanu Macumae informovali, že „zahraniční obchod je omezen výhradně na přístav Nagasaki a není povolen na žádném jiném místě. Bez ohledu na to, jak moc o něj budete žádat, povolení nebude vydáno. Do budoucna je zbytečné, abyste sem připlouval.“²⁹⁵ Ani takto striktní odmítnutí však nemělo Rusy odradit od jejich úmyslů navázat s Japonci řádné vztahy. V tomto ohledu je povzbudil podivuhodný příběh dalšího japonského trosečníka. V lednu 1783 zanesla bouře loď *Šinsó Maru* vezoucí rýži z provincie Ise do Eda daleko na sever. Vyčerpaní námořníci nakonec ztroskotali na ostrově Amčitka (součást Aleutských ostrovů), kde

Kurilské ostrovy

strávili celých pět let. Nakonec pod vedením svého kapitána Daikokuja Kódajú s pomocí místních Rusů postavili novou loď a dopluli na Kamčatku.²⁹⁶ Japonský velitel se od svých krajanů, s nimiž měli Rusové do té doby zkušenost, dosti lišil. Předchozí japonští trosečníci byli většinou jen nevzdělaní rybáři a námořníci bez většího rozhledu. Kódajú však podle soudobých popisů disponoval bystrým intelektem, všeobecným vzděláním a nesmírnou zvědavostí poznávat nové a neobvyklé věci.²⁹⁷

Přestože si nešťastní ztroskotanci nepřáli nic více než se vrátit zpět do své vlasti, ruský guvernér Kamčatky je poslal do Irkutsku, kde roku 1753 vzniklo centrum pro vzdělávání v japonském jazyce. Zde se Kódajú seznámil s finským